

HODNOTY

českých a slovenských adolescentov
pod vplyvom kyberpriestoru

Barbora Považanová, Martin Dolejš,
Gabriel Kňážek, Katarína Banárová

**Hodnoty českých a slovenských
adolescentov pod vplyvom
kyberpriestoru**

HODNOTY

**českých a slovenských adolescentov
pod vplyvom kyberpriestoru**

Barbora Považanová, Martin Dolejš,
Gabriel Kňážek, Katarína Banárová

 Togga

Praha 2022

Recenzovali:

Doc. PaedDr. Petra Lajčiaková, PhD.

Prof. PhDr. Panajotis Cakirpaloglu, DrSc.

Táto monografia vznikla v rámci projektu *Hodnotový systém českých a slovenských adolescentov pod vplyvom internetu* pod identifikačným číslom IGA_FF_2020_002 s grantovou podporou Univerzity Palackého v Olomouci.

Neoprávnené použitie tohto diela je porušením autorských práv a môže zakladať občianskoprávnu, správneprávnú, poprípade trestnoprávnú zodpovednosť.

1. vydanie

© Barbora Považanová, Martin Dolejš, Gabriel Kňážek, Katarína Banárová, 2022

© Togga, 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

DOI: 10.5507/ff.22.24462578

ISBN 978-80-7476-297-0 (Togga, tlačená publikácia)

ISBN 978-80-7476-298-7 (Togga, online: iPDF)

ISBN 978-80-244-6257-8 (Univerzita Palackého, tlačená publikácia)

ISBN 978-80-244-6258-5 (Univerzita Palackého, online: iPDF)

Obsah

Predslov	7
Úvod	9
1. Adolescencia	11
1.1 Vymedzenie obdobia dospievania	11
1.2 Vybrané vývinové charakteristiky dospievania	12
1.2.1 Kognitívny vývin	13
1.2.2 Emocionálny vývin	14
1.2.3 Morálny vývin	15
1.2.4 Vývin identity a vzťah k sebe samému	16
1.2.5 Vzťah k rodine, rovesníkom a spoločnosti	19
2. Internet	23
2.1 Adolescenti a používanie internetu	23
2.2 Online prostredie a sociálne prostredie	26
2.3 Emócie pod vplyvom internetu u adolescentov	28
2.3.1 Neurologický pohľad	30
2.4 Adolescencia, hodnoty a internet	31
2.5 Vybrané teórie závislosti od internetu a ich skúmanie	33
2.5.1 Dotazník používania internetu (Považanová, Dolejš, Suchá, 2020)	34
2.5.2 Test závislosti od internetu – Internet Addiction Test (Young, 1996)	34
3. Hodnoty	37
3.1 Morálny vývin a vznik hodnôt	38
3.2 Hodnoty v adolescencii	41
3.3 Krátko ku skúmaniu hodnôt a k hodnotovým systémom	43
3.4 Vybrané hodnotové systémy a ich skúmanie	45

3.4.1	Schwartzova teória základných ľudských hodnôt	45
3.4.2	Teória troch etík	48
4.	Aktuálne hodnoty u adolescentov pod vplyvom internetu a sociálnych sietí	53
	Záver	83
	Súhrn	84
	Summary	92
	Zoznam tabuliek, grafov, obrázkov	101
	Zoznam použitých zdrojov a literatúry	103
	Menný register	117
	Vecný register	121

Predslov

V súčasnosti už asi nikto nepopiera, že rozsiahla elektronická revolúcia spolu s výraznou explóziou neraz zaplavujúcich informácií mali a majú na fungovanie našej spoločnosti enormný dopad s kvantitatívnymi i kvalitatívnymi účinkami. Internet ako systém technickej a sociálnej zložitosti sa stal rozhodujúcou technológiou informačného veku. Táto globálna sieť založená dnes prevažne na platformách bezdrôtovej komunikácie poskytuje všadeprítomnú kapacitu interaktívnej komunikácie v ľubovoľne zvolenom čase presahujúcim akýkoľvek priestor. Zahŕňa gigantický, ale takmer neviditeľný vesmír, ktorý obsahuje množstvo sietí, množstvo počítačov a ešte väčšie množstvo používateľov na celom svete.

Prístup k internetu medzi dospievajúcimi, ale aj inými vekovými skupinami za posledné desaťročie na základe záverov empirických štúdií exponenciálne vzrástol. Vzhľadom na skutočnosť, že také veľké množstvo mladých ľudí trávi toľko času na internete, je nevyhnutné uvedomiť si jeho (formatívny) vplyv na vývin dospievajúcich. Berúc do úvahy uvedený kontext, vznikla ako výstup riešeného vedeckého projektu v psychologickej oblasti vítaná autorská monografia *Hodnoty českých a slovenských adolescentov pod vplyvom kyberpriestoru*. Hovorí zrozumiteľnou rečou o premenách hodnotových systémov dospievajúcich a adolescentov (vo veku 11 až 19 rokov), ktorí takmer každodenne žijú virtuálnu realitu. V rámci samotného výskumu bolo online i offline spôsobom náhodne oslovených vyše tritisíc študentov, učňov a žiakov druhého stupňa rôznych základných škôl. Ich úlohou bolo odpovedať napríklad na to, koľko času trávia na internete, sociálnych sieťach či hraním digitálnych hier počas pracovných i voľných dní, alebo tiež to, aké hry uprednostňujú na internete, ktoré videá sledujú, akých majú vybraných influencerov či youtuberov. Nadobudnuté výsledky vyznievajú takmer alarmujúco. Nemálo adolescentov využíva sociálne siete denne niekoľko hodín, dokonca pre niektorých sociálne siete alebo digitálne hry predstavujú jedinu voľnočasovú aktivitu ich bežného dňa. U mladých ľudí, ktorí internet používajú dlhšie ako

dve hodiny denne, rapídne klesá dosahované skóre hodnôt autonómnych, spirituálnych i spoločenských. Časť respondentov sleduje a zdieľa videá, ktoré devalvujú ľudský život alebo život zvierat. Názory influencerov preberá takmer 40 % opýtaných adolescentov. Toto je len krátky výpočet z množstva zaujímavých výskumných zistení, o ktorých sa, okrem iného, možno dočítať v predloženej monografii akcentujúcej hodnoty mladých ovplyvnených digitálnym svetom. Ide o tému, ktorá je naliehavá na Slovensku i v Českej republike a zo psychologického pohľadu stále málo preskúmaná.

Je viac ako zrejmé, že internet prudko pretvára sociálny svet mladých ľudí, a preto je nevyhnutné neustále rozširovať povedomie o potenciálnych výhodách a rizikách používania internetu a poskytnúť tak stratégie na vedenie bezpečnej a pozitívnej praxe. Túto ambíciu syntetizovaním vedeckých poznatkov vo svojich výstupoch napĺňa i daná publikácia, ktorá sa vyhla poučnému referovaniu o skúmanej problematike, naopak, zdarne priniesla fundovaný pohľad na reálnu situáciu slovenských a českých mladých ľudí žijúcich vo svete kyberpriestoru.

Petra Lajčiaková

Úvod

Monografie popisuje lidské hodnoty a hodnotové systémy, které jsou pod tlakem kyberprostoru, jenž má vliv na jejich vývoj a podobu. V adolescenci hodnoty postupně dozrávají a začínají se stávat součástí adolescentova já. Dnešní generace adolescentů je pevně zakotvená v kyberprostoru a ten je součástí jejich životů. Ve společnosti českých a slovenských dívek a chlapců je jen mizivé procento těch, kteří nemají účet na sociálních sítích či přístup k internetu z domova.

Zobrazovací zařízení v podobě chytrých telefonů a notebooků zajišťují adolescentovi často 24hodinové připojení ke globální síti. Někteří adolescenti využívají sociální sítě či hrají digitální hry několik hodin denně a pro některé je to jediná každodenní volnočasová aktivita. Výzkumný projekt a jeho výsledky uvedené v této monografii jsou první vlaštovkou ve zkoumání vlivu sociálních sítí, digitálních her a internetu na hodnoty a jejich strukturu. Adolescenti, u kterých byly identifikovány nižší skóre ve faktorech autonomní, spirituální a společenské hodnoty, tráví více času na internetu a častěji sdílejí videa s nevhodným obsahem. Tito chlapci a dívky jsou charakterizováni sníženým zájmem o blaho ostatních lidí a méně je zajímají společenské zvyky.

Zjištěné objektivní výsledky mohou být základem pro definování a plánování kvalitních preventivních programů i podkladem pro stanovení pravidel bezpečného pohybu v kyberprostoru.

1. Adolescencia

Obdobie dospievania je charakteristické dynamickými zmenami vo všetkých zložkách osobnosti. Jeho začiatok je variabilný v závislosti od vývinových, hlavne somatických, zmien organizmu, pri ktorých je potrebné dbať aj na intersexuálne rozdiely. Koniec obdobia nie je jednoznačne vymedzený.

1.1 Vymedzenie obdobia dospievania

Marcia (1980) tvrdí, že ak by ukončenie obdobia dospievania záviselo od dosiahnutia určitého psychosociálneho postavenia dievčat a chlapcov, niektorí z nich by boli večnými dospievajúcimi. Langmeier a Krejčířová (1998) vymedzujú obdobie dospievania v biologickom zmysle. Hovoria, že adolescenciu môžeme vymedziť na jednej strane prvými znakmi pohlavného dospievania a zreteľnou akceleráciou rastu, a na strane druhej dovŕšením plnej pohlavnej zrelosti, a teda dokončením telesného rastu.

Obdobie dospievania je rozdelené do časovo kratších a kvalitatívne odlišných fáz vývinu. V rámci Európy sa adolescencia oddeľuje od pubescencie. Pubescencia sa tak ohraničuje 11.–15. rokom života a adolescencia 15.–20./22. rokom života (Macek, 2003). V našich podmienkach (strednej Európy, konkrétne podľa slovenského a českého vymedzenia) sa väčšinou stretávame s členením obdobia dospievania na tri fázy: predpubertu, pubertu a adolescenciu (Čerešník & Gatíal, 2014). V ontogenetickom rozdelení Matějčka (1994) alebo Vágnerovej (2000) sa fáza predpuberty prekrýva s mladším školským vekom a fáza puberty so starším školským vekom. Macek (1999) obdobie

dospievania člení na skorú adolescenciu (10/11–13 rokov), strednú (14–16 rokov) a neskorú adolescenciu (17–20 rokov). Čoraz viac k nám však preniká americký pohľad na periodizáciu adolescencie, podľa ktorej je adolescencia celistvé (nečlenené) obdobie medzi detstvom a dospelívaním (Hurlock, 1974) predstavujúce vekovú kategóriu od 10 do 19 rokov života (Osius & Rosenthal, 2009). V tomto duchu ponímajú adolescenciu aj českí autori Dolejš a Orel (2018), ktorí toto obdobie považujú za významný vývinový medzník v živote človeka, na ktorý môžeme nazerať ako na celistvé obdobie. V posledných rokoch je čoraz viac skloňovaný koncept vynárajúcej sa dospelosti (anglický originál: *emerging adulthood*; Arnett, 2000). Vynárajúca sa dospelosť je charakteristická pre vekové obdobie od 18 do 25 rokov. Arnett (2000) tvrdí, že aj keď podľa periodizácie (napr. Švancara, 1981; Vágnerová, 2000; Langmeier & Krejčířová, 2006) toto vekové rozpätie zasahuje do adolescencie a mladšej dospelosti, obdobie vynárajúcej sa dospelosti, nie je ani obdobím adolescencie, ani mladšou dospelosťou, ale je od nich teoreticky aj empiricky odlišné. Tento koncept prináša nový pohľad nielen na obdobie dospievania, ale aj na celkové vnímanie periodizácie vývinových období.

Vo všeobecnosti môžeme adolescenciu spájať so špecifickými znakmi, akými sú pohlavná zrelosť, tvorba vlastnej identity, postojov a názorov, psychické zrenie, rozvoj sebaistoty, samostatnosti a s tým súvisiace sebavedomie a pod. Typické sú aj problémy v komunikácii a vo vzťahu s rodičmi a s inými autoritami. Často dochádza aj k nerešpektovaniu sociálnych noriem.

1.2 Vybrané vývinové charakteristiky dospievania

Vymedzenie obdobia dospievania je náročná úloha. V tejto publikácii sa však budeme držať klasického členenia charakteristického pre strednú Európu. Jednotlivé fázy dospievania si predstavíme prostredníctvom vybraných vývinových charakteristík, ktoré korešpondujú so zámerom tejto publikácie. Táto kapitola má za cieľ priblížiť najvýznamnejšie zmeny v jednotlivých vývino-

vých oblastiach v období pubescencie a adolescencie, a teda nemá za cieľ byť obsahovo vyčerpávajúca.

1.2.1 Kognitívny vývin

Nástup puberty prináša so sebou aj kvalitatívne zmeny v inteligencii, tvorivom myslení a abstrakcii. Dospievajúci prechádza z obdobia konkrétnych logických operácií do obdobia formálnych logických operácií (Piaget & Inhelderová, 2001). To so sebou prináša rozvoj abstraktného myslenia a hypotetického uvažovania, to znamená, že pubescenti a pubescentky rozmýšľajú nielen o tom, aký svet je, ale aký by mohol alebo mal byť (Čerešník & Gatíal, 2014). A teda dokážu porovnať reálny svet s tým ideálnym. Odtiaľto pochádza kritika, nespokojnosť, sklamanie a niekedy aj vystupňovaný pesimizmus (Kabíček et al., 2014). Riziko spočíva v preceňovaní tohto uvažovania, ktoré sa prejavuje vo zvýšenej kritickosti a presvedčení, že všetko sa dá ľahko vyriešiť. Na druhej strane je toto myslenie flexibilnejšie, komplexnejšie a viac zamerané na budúcnosť. Hodnotenie časovej dimenzie (zameranie sa na budúcnosť) sa prejavuje aj v zmene prístupu k saturácii psychických potrieb, napr. (Čerešník & Gatíal, 2014):

- (1) pri saturácii potreby istoty a bezpečia sa objavuje nová dimenzia anticipácie budúcnosti, ktorá je vo väčšine prípadov vnímaná ako ohrozujúca,
- (2) potreba sebarealizácie sa rozširuje z prítomnosti na budúcnosť,
- (3) potreba otvorenej budúcnosti začína nadobúdať zmysel, formujú sa nádeje a perspektívy.

Rozvoj formálnych operácií spolu s abstraktným logickým myslením v súvislosti s prehĺbením sebauvedomenia vedie často k objaveniu sily vlastného rozumu, čo pubescentov vedie k mylnému záveru, že čokoľvek by sa dalo jednoducho vyriešiť, keby dospelí začali skutočne myslieť. Zdá sa im, že kľúčom ku všetkému je jednoducho chcieť niečo zmeniť a všetko bude napravené. Nechápu, prečo dospelí robia toľko chýb a kompromisov, keď je riešenie vecí také jasné a jednoduché (Seifert & Hoffnung, 1991, in Macek, 2003).

Vnímanie pubescenta sa ku koncu obdobia stotožňuje s vnímaním dospelého človeka (Končeková, 2007). Pozornosť na začiatku tohto obdobia mierne kolíše, čo je spôsobené fyziologickými zmenami v organizme, no na konci obdobia sa uštaluje (Gáborová & Porubčanová, 2016). Zvyšuje sa rýchlosť myslenia, riešenie úloh a spracovávanie informácií (Santrock, 2012). Rozširuje sa schopnosť vyjadrovať sa a narastá slovná zásoba (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Adolescent sa v diskusii môže stať rovnocenným partnerom dospelých. Avšak v tomto veku môže byť úsudok ovplyvnený emóciami. Adolescentné riešenia bývajú často radikálne, „zbrklé“ a v niektorých ohľadoch necitlivé a netradičné (Vágnerová, 2000). V tomto veku nastáva rozvoj vyšších myšlienkových operácií, ktorý zahŕňa syntézu, analýzu, abstrakciu a vytváranie súdov. Preferovaná je logická pamäť. Novou kognitívnou tendenciou vo vývine adolescentov je systematizácia poznatkov (Čačka, 2000). Vnímanie je ucelené a presné, na úrovni dospelého. Fantázia začína mierne klesať (Končeková, 2007). Nastáva vývin intelektu, počas ktorého je mladý človek motivovaný túžbou po poznatkoch, nad ktorými kriticky premýšľa a nepreberá ich len od dospelých. Formuje si svoj vlastný názor, hodnotový systém a postoj na život a svet.

1.2.2 Emocionálny vývin

Emočná nestabilita, časté zmeny nálad, impulzivita, nepredvídateľnosť reakcií a druhá fáza vzdoru – aj takto by sme mohli zhrnúť emocionálny vývin dospievajúceho. Toto všetko je reakciou na prudké biologické zmeny v tele pubescenta. Vidí, že sa somaticky (telesne) mení a mení sa aj jeho hladina hormónov. Tieto zmeny ovplyvňujú kognitívny a emocionálny vývin chlapcov a dievčat, počas ktorého o sebe premýšľajú a pochybujú. Citové konflikty vedú k emočnej nestabilite a negatívnym emóciám (Kabíček et al., 2014). Priebeh adolescencie nemusí byť nutne dramatický. Určitú rolu v nej zohrávajú aj individuálne typologické rozdiely (Kon, 1986), pohlavie (Rutter, 1995), kultúrne a sociálne rozdiely, a tiež spôsob a štýl výchovy, keď problémy majú tí dospievajúci, ktorí vykazovali emočnú labilitu už v detstve (Petersen, 1988). V období puberty sa zvyšuje introvertné naladenie sprevádzané nechutťou

prejavovať svoje city navonok. City považujú za nedotknuteľnú intímnu súčasť seba a zároveň sa boja ich nepochopenia okolím. Táto skúsenosť im umožňuje poznanie, že existuje rozdiel medzi tým, čo ľudia prežívajú navonok a tým, ako sa správajú (Čerešník & Gatiaľ, 2014).

Adolescencia je charakteristická odoznievaním náladovosti a vysokej lability. Výskum Macka a kolektívu (2002) preukázal nižšiu úroveň emočnej stability u adolescentných dievčat než u chlapcov v rovnakom veku. Ku koncu obdobia nastáva citová stabilita, city sa prehľbujú a majú trvalý charakter. Vznikajú intelektuálne city, vytvára sa mravné cítenie, postupom času sa dospievajúci učia znášať kritiku a ovládať prejavy negatívnych emócií. Charakter adolescenta nadobúda pevný etický základ a zaujíma postoj k morálnym a etickým otázkam spoločnosti. Toto všetko ovplyvňuje ich vzťah k rovesníkom a spoločnosti (Končeková, 2007).

1.2.3 Morálny vývin

Morálny vývin je ovplyvnený kvalitatívnymi zmenami v kognícii dospievajúceho. Súbežne s nástupom abstraktného myslenia a prechodom do obdobia formálnych logických operácií sa u dospievajúcich formuje aj morálne uvažovanie. Pubescent si začína uvedomovať normy spoločnosti, morálku, utvára si svoje vlastné názory. Prestáva podliehať dospelým, rodičom, učiteľom, uvedomuje si motívy jeho morálnych činov a prijíma vyššie morálne princípy danej spoločnosti (Jakabčic, 2002).

Osobnosť adolescenta sa integruje, kryštalizuje sa jeho charakter a nadobúda pevný etický základ. Zaujíma postoj k morálnym a etickým otázkam spoločnosti, upevňuje si svoje názory a presvedčenia v tejto oblasti (Gáborová & Porubčanová, 2016).

Morálne myslenie sa mení s vývinom jednotlivca. Piaget (1932) bol presvedčený, že kognitívny vývin jedinca ovplyvňuje aj to, ako pochopí morálne normy a spoločenské konvencie. Tak ako dospievajúci prekonáva svoj egocentrizmus, tak rozvíja svoju osobnú morálku. Podľa Kohlbergovej (1976) kognitívnej teórie morálneho vývinu sa k obdobiu dospievania vzťahuje obdobie konvenčnej

a postkonvenčnej morálky. Kohlberg na základe svojho výskumu zistil, že viac ako polovica dievčat a chlapcov vo veku 13 až 15 rokov (56 %) sa nachádza na pomedzí II. a III. stupňa morálneho usudzovania. Rozdiel medzi stupňami morálneho usudzovania tvorí kvalitatívne odlišný spôsob uvažovania o morálnych problémoch a nie rastúce vedomie morálnych noriem (Heidbrink, 1997). Postkonvenčná morálka predstavuje znútorňovanie a individualizované poňatie spravodlivosti a slobody založenej na zodpovednosti za seba samého, avšak len niektorí adolescenti sa dostanú na túto úroveň (Macek, 2003). Podľa Galbraitha a Jonesa (1976) postkonvenčnú morálku dosiahne menej ako 20 % dospeléj populácie, niektorí ľudia ju nedosiahnu vôbec. Kohlberg (1969) nepopiera, že je možné sa zastaviť na určitom stupni. To, na ktorom stupni sa jednotlivec zastaví, je však individuálne pre každého jednotlivca. Morálny vývin jednotlivca ovplyvňujú dva faktory:

- (1) rozvoj kognitívnych schopností (v tomto sa zhodne s Piagetom),
- (2) proces sociálnych interakcií jednotlivca.

Kohlberg chápal ako výsledok morálneho vývinu v puberte socializované správanie, za ktoré má byť človek ocenený. Piaget bol presvedčený, že výsledkom morálneho vývinu v období puberty je relativizácia pravidiel. Rozdiel medzi nimi spočíva aj v tom, že Piagetove štádiá, ktoré zahŕňajú obdobie puberty, boli poslednými, kdežto Kohlbergove sa nachádzajú približne v prvej tretine (Čerešník & Gatíal, 2014).

1.2.4 Vývin identity a vzťah k sebe samému

Hľadanie vlastnej identity prebieha predovšetkým v strednej a neskorej adolescencii (periodizácia podľa Macka, 1999), aj keď ho nemožno vymedziť len na toto obdobie. Podľa Eriksona (2015) je vytvorenie vlastnej identity výsledkom psychosociálnej krízy v súvislosti so vzťahom „identita vs. zmätanie identity“. Dospievajúci prijíma seba samého ako osobnosť, prijíma svoje role v spoločnosti a uvedomuje si svoje možnosti a záväzky voči spoločnosti. Odmietnutie roly v spoločnosti je antipatickým opakom vernosti ako cnosti, čo sa môže prejavovať na jednej strane ako nepriebojnosť, a na strane druhej ako

vzdor alebo agresia dospievajúceho. Niektorí adolescenti nie sú ešte schopní vernosti a dočasne končia v psychosociálnom moratóriu, v ktorom riešenie svojich záväzkov presúvajú na neskôr (Erikson, 1968). Podľa Marcia (1980), ktorý naviazal na Eriksonovu prácu, je dôležité, aby status moratória predchádzal statusu dosiahnutia identity. Dosiahnutie identity sa podľa autora prejavuje schopnosťou rozhodovania sa a nasledovaním ideologických cieľov, ktoré si sami dospievajúci zvolili. S využitím Marciovej teórie by sa dalo predpokladať, že pre obdobie puberty bude charakteristické predčasné uzavretie identity (ako vplyv noriem a hodnôt spoločnosti, ktoré sú osobne neprežité a nerevidované a zvyčajne prevzaté od rodičov) alebo difúzia identity (ako reakcia na prekonanie tohto „implantovaného“ pohľadu na svet). V strednej adolescencii bude nasledovať štádium moratória a pre neskorú adolescenciu bude charakteristický stav dosiahnutia identity (Macek, 2003). Takto by mohol vyzeráť ideálny stav vývinu identity, ktorý podporuje aj Krogerová (2000). Vytvorenie identity je dôležitou vývinovou úlohou, ktorá ovplyvňuje tie nasledujúce, konkrétne psychosociálnu krízu vo vzťahu „intimita vs. Izolácia“ (Erikson, 2015). Pre priaznivé prekonania nasledujúcej psychosociálnej krízy je dôležité, aby vytvorenie vlastnej identity bolo podporené kladnou sociálnou skúsenosťou, hlavne v oblasti intimity, priateľstva a lásky, vrátane straty náklonnosti druhých osôb. Môžeme konštatovať, že vývin identity a príslušná psychosociálna skúsenosť určujú kapacitu pre intímnu otvorenosť počas dospievania a ranej dospelosti (Dolejš et al., 2014).

Rozlišujeme osobné a sociálne aspekty identity. Prvé z nich čerpajú predovšetkým zo sebareflexie a sebahodnotenia. Podstatné je vedomie vlastnej jedinečnosti a neopakovateľnosti, čím sa môžeme odlišiť od druhých ľudí. Ďalšie sociálne aspekty identity predstavujú pocit začlenenia a kontinuity vo vzťahoch a čase (Macek, 2003).

Sebapoňatie môžeme všeobecne chápať ako súbor pocitov a vedomostí o vlastnom *ja*, ktoré sa vytvára počas celej ontogenézy a najväčšiu rekonštrukciu zažíva na konci obdobia dospievania. V období adolescencie sa do popredia dostáva ideálne *ja*. Ideálne *ja* je v rámci sebareflexie porovnávané s reálnym

a aktuálnym ja a v tomto zmysle je ukazovateľom seba prijatia. Ak je diskrepancia medzi ideálnym a reálnym malá, ideálne ja má motivačný charakter. Príliš veľká diskrepancia vedie k negatívnym pocitom, ktoré môžu viesť až k úzkosti a pocitu viny (Higgins, 1987). Podľa Macka (1987) je dôležité, aby bolo ideálne ja aspoň potenciálne dosiahnuteľné, alebo aby sa dospievajúci naučil koordinovať svoje ideálne ja, než aby ho dosiahol. Cesta k seba prijatiu je náročná, ale je dôležitou premennou vzťahujúcou sa k charakteru a pilierom emočného zdravia, emočnej regulácie a odolnosti, prostredníctvom ktorej mladí ľudia nazerajú na svet a na vlastnú hodnotu a sebaúctu (Bernard, 2004). Vnímanie vlastného prežívania, správania a sociálne porovnávanie vedie k sebahodnoteniu (*self-esteem*). Pre deti a pubescentov je predmetom sebahodnotenia konkrétne správanie. S pribúdajúcim vekom sa stále viac opiera o komplexnejšiu analýzu motívov a súvislostí, čo vytvára všeobecnejší záver týkajúci sa hodnotenia celej osobnosti (Macek, 2003). Ako alternatívu k sebahodnoteniu predstavuje Ellis (1976) koncept bezpodmienečného seba prijatia (*unconditional self-acceptance*), ktorý upúšťa od zložky *self-esteem*. Jedným z problémov *self-esteem* je podľa Elissa (1976) *self-rating*, ktorý ho sprevádza. Samotná prítomnosť akejkoľvek úrovne *self-esteem* odráža výskyt dysfunkčného procesu sebahodnotenia, a teda hodnotenia globálnej hodnoty človeka. Tento hodnotiaci komponent je založený na iracionálnej generalizácii (*irrational overgeneralization*). Na základe toho hodnotíme seba samých pozitívne (= *positive self-esteem*) v pozitívnych situáciách a negatívne (= *negative self-esteem*) v negatívnych situáciách. Takejto generalizácii by sme sa mali vyhnúť, pretože aj podporovanie pozitívnej sebaúcty môže mať negatívne dôsledky (perfekcionizmus, mánia a pod.). Avšak, vyhýbanie sa hodnoteniu seba samého je pre väčšinu ľudí neprirodzené z dôvodu našej tendencie kategorizovať veci (globálne alebo konkrétne) (David et al., 2013). Reálne, v podmienkach bežného sociálneho poznávania (seba aj iných), naozaj neustále hodnotíme (správanie, výkony, úspechy, neúspechy atď.), ale pracujeme s hodnotami ako uzatvoreným systémom, ktorý nie je prístupný zmene. Fungujeme v jednoduchých dichotómiách (napr. buď som dobrý, alebo som zlý, buď som úspešný alebo nie) a to nás privádza do konfliktných,

neuzatvorených situácií, v ktorých odsudzujeme seba aj iných k tomu, že sa v lepšom prípade prijímame a v horšom prípade neprijímame. Ako keby to, či sa nám niečo podarí alebo nepodarí, vypovedalo o hodnote našej osobnosti (Banárová et al., 2022).

1.2.5 Vzťah k rodine, rovesníkom a spoločnosti

Získanie nových rozumových kvalít značne ovplyvňuje aj sociálne procesy dospievajúceho, hodnotenie vlastnej osobnosti, ale aj osobnosti iných ľudí (Dolejš et al., 2014). V dospievaní sa prejavujú osobnostné črty výraznejšie, a to hlavne v negatívnom zmysle. Dospievajúci sa usiluje o získanie autonómie a nájdienia svojho vlastného miesta v spoločnosti a vo svete dospelých. Zdrojom konfliktov preto často býva podceňovanie, neuznávanie a nedostatočná podpora zo strany okolia dospievajúceho. Tieto konflikty ovplyvňujú najmä vzťah k rodine, rovesníkom a spoločnosti.

Vo všeobecnosti by sme mohli hovoriť o období odpútavania sa od rodičov, nadväzovania nových a hlbších priateľstiev. Objavujú sa prvé lásky a s nimi spojené emócie, dospievajúci sa snažia nájsť svoje miesto v spoločnosti a v spoločenskej skupine podľa vlastných preferencií.

Vzťah rodič – dieťa, pričom v tomto prípade by sme mohli hovoriť o vzťahu rodič – dospievajúci, prechádza výraznými zmenami. Podľa Štefanoviča a Greisingera (1987) hovoríme o troch najvýraznejších zmenách:

- (1) nastáva kríza rodičovskej authority,
- (2) oslabuje sa emocionálna väzba k rodičom a to má za dôsledok,
- (3) vznik konfliktov vo vzťahu rodič – dospievajúci.

Môžeme povedať, že proces dospievania vnáša do tohto vzťahu novú dynamiku. V pozadí všetkého stojí túžba po vlastnej autonómii a tendencia separovania sa od vplyvu a nadriadenej pozície rodičov (Dolejš et al., 2014). Hladký priebeh emancipácie dospievajúceho od rodičov zabezpečujú aj intenzívne a hlboké vzťahy v rodine, ktoré sa budujú od raného detstva (Kabíček et al., 2014). V tomto prípade môžeme hovoriť o dôležitosti nadviazania bezpečnej

vzťahovej väzby z raného detstva. Bezpečná vzťahová väzba môže pôsobiť ako protektívny faktor rizikového správania v dospievaní, čím zabezpečuje hladší prechod týmto náročným životným obdobím (napr. Vazsonyi et al., 2008; Čerešník et al., 2017).

V dnešnej dobe však vyvstáva tendencia nahliadať na konflikt medzi rodičmi a dospievajúcimi ako na niečo bežné. To však nemôžeme považovať za univerzálny vzorec dospievania. Už v 80. rokoch 20. storočia Petersenová (1988) preukázala, že vysoká miera konfliktov medzi adolescentmi a rodičmi bola charakteristická predovšetkým pre dospievajúcich, ktorí sa správali rizikovo. V rodinnom prostredí, kde sa rizikové správanie u dospievajúcich nevyskytovalo, zaznamenali výrazne menej konfliktov medzi dospievajúcimi a rodičmi. Je možné predpokladať, že v pozadí konfliktov medzi rodičmi a dospievajúcimi môže stáť neistá vzťahová väzba z raného detstva, ktorá je rovnako jednou z príčin rizikového správania v tomto veku. Vzťah, ktorý nadobudneme v ranom detstve, nás výrazne ovplyvňuje aj v ďalších vývinových etapách. Je preto dôležité, aby rodičia stavali na tomto vzťahu, rozvíjali ho a otvorene komunikovali so svojimi dospievajúcimi deťmi. Dospievanie je pre pubescentov náročným obdobím, počas ktorého získavajú nové kognitívne kvality a rozširujú svoju paletu pocitov. Ich správanie nemusí byť vždy racionálne, a preto by rodičia mali byť tými, ktorí sa na správanie a konanie dospievajúceho budú pozerat' s nadhľadom. Na konci adolescencie, keď je egocentrizmus dospievajúceho najväčší, sa rodičia snažia nadobudnúť čo najväčšiu kontrolu, čo automaticky zvyšuje napätie v rodine končiace konfliktami medzi rodičom a dospievajúcim (Noack, 1992). Toto rodičovské správanie je pravdepodobne prejavom vlastnej neistoty vo vzťahu k dospievajúcemu (Macka, 2003).

Podľa Macka (2003) konflikty vo vzťahu rodič – dospievajúci nevadia, pokiaľ majú dospievajúci pocit, že sa môžu slobodne vyjadriť, a že sa na ich názor berie ohľad. Mohli by sme to označiť ako vzťah medzi sebaapresadzovaním sa na jednej strane a ústretovosťou na strane druhej, čo v konečnom dôsledku posilňuje aj osobnú identitu dospievajúcich (Grotevand & Cooper, 1985). Grotevand a Cooper (1985) tiež potvrdili, že medzi rodičom a dieťaťom rov-

nakého pohlavia je menej konfliktov. Väčšiu mieru konfliktov medzi dospievajúcimi a ich rodičmi môžeme očakávať v sociálne či ekonomicky slabších rodinách. Výskumy tiež preukázali, že napriek týmto dramatickým zmenám dospievajúci zachovávajú lojalitu voči rodičom, pretože vo významných otázkach a rozhodnutiach zdieľajú podobné hodnoty, postoje a názory (Grusec & Sherman, 2011). Môžeme napríklad hovoriť o cieľových hodnotách, ktoré súvisia s ich osobnou perspektívou, v ktorých sa viac podobajú svojim rodičom než priateľom (Meeus & Dekovic, 1995).

Oporu pre svoju emancipáciu hľadá dospievajúci u rovesníkov. Individualita dospievajúceho sa formuje aj vďaka role, ktorú zastáva v rovesníckej skupine (Jakabčic, 2002). Vzťah k rovesníkom sa v procese dospievania buduje v niekoľkých fázach, ktoré na seba nadväzujú a často sa prekrývajú (viac v publikácii Kabíček et al., 2014). Tieto vzťahy sú veľmi unikátne a nezastupiteľné (Seltzer, 1989), sú jedným z prostriedkov hľadania a ujasnenia si vzťahu k sebe samému a tiež k porozumeniu zmien, ktoré dospievanie prináša. Rovesnícke vzťahy sú veľmi dynamické, rýchlo sa menia pozície jednotlivcov – od priateľa, spoluhráča až k nepriateľovi. Rovnako aj celkový charakter týchto vzťahov sa v priebehu dospievania mení (Macek, 2003).

V období puberty dospievajúci preferujú skupiny rovesníkov rovnakého pohlavia s prevahou uniformity názorov, ktorá môže vznikať aj na základe preberania názorov „vodcu“ skupiny. Zlepšuje sa schopnosť pracovať v kolektíve, ktorá je však intersexuálne determinovaná. Dievčatá preferujú prácu v menších kolektívoch, kde uplatnia tendenciu k intimitě a láske. Chlapci preferujú prácu vo väčšom kolektíve, v rámci ktorého sa snažia o uplatnenie, ale zároveň usilujú aj o nezávislosť od kolektívu (Gáborová & Porubčanová, 2016). Podobné intersexuálne rozdiely môžeme zaznamenať aj vo funkcii priateľstva. Dievčatá preferujú komunikáciu, zdieľanie pocitov, inteligenciu, dôveru a identifikácia so skupinou nemá pre nich až takú veľkú hodnotu ako u chlapcov. U tých sa zase hodnota vzťahu viac opiera o výkon, rešpekt a pevnosť postojov (Macek, 2003).

V období adolescence sa zvyšuje záujem o romantické vzťahy a význam rovesníckych skupín klesá. Dospievajúci túži milovať, byť milovaný a je tiež schopný tieto city dávať najavo. Ku koncu obdobia dospievania hrajú tieto vzťahy, v ktorých sa čoraz častejšie odzrkadľuje láska a záväzok, veľmi významnú úlohu. Vytvárajú sa menšie skupiny priateľov, ktoré sú z pravidla tvorené pármí. Adolescenti vnímajú seba samých čoraz viac ako súčasť spoločnosti a do popredia sa dostáva otázka budúcej kariéry (Kabíček et al., 2014). Na konci obdobia adolescence sa dospievajúci pripravujú na rodičovstvo a vytvárajú si rebríček hodnôt, ktorý je v súlade s ich svetonázorom a nadobúdajú kompetencie nevyhnutné pre život v spoločnosti (Jakabčic, 2002).

Obdobie adolescence je charakteristické mnohými zmenami v ontogenetickom vývine. Všeobecné a očakávané zmeny sme popísali už vyššie v texte, ktorý hovorí o normách v jednotlivých vývinových oblastiach podľa tradičných autorov a ich rozdelenia. Novšie teórie sa na adolescenciu zameriavajú opäť špecializovane, ako napríklad Bronfenbrennerov ekologický model (1987), ktorý kladie pri vývine dôraz na vplyv prostredia a vzťahov, v ktorých sa adolescent pohybuje. Sociokultúrna teória Vygotského (1978) kladie dôraz na vplyv spoločnosti a kultúry v odovzdávaní hodnôt a presvedčení. K týmto teóriám by sa v súčasnej dobe poľahky mohol pridať aj vplyv kyberpriestoru ako ďalší intervenujúci faktor. Treba mať však na zreteli fakt, že do tohto procesu vstupuje aj jedinečnosť každého dospievajúceho a sociálne podmienky, v ktorých vyrastá a žije. Očami dospievajúceho sa nachádzame v období plnom zmien, neistoty, neporozumenia a zároveň túžby niekam patriť a niečo zmeniť. Rodičia, učitelia a iní odborníci, ktorí sú v kontakte s dospievajúcimi, majú pred sebou náročnú úlohu, a to byť oporou, pomocnou rukou pre dospievajúcich a viesť ich cez toto náročné obdobie.

2. Internet

Kto nie je online, ako keby neexistoval. Pre niekoho vtipná fráza, ktorú môže začuť od dospievajúcich. Vtip však končí tam, kde začína kontakt s realitou, nie však s tou virtuálnou. Nemyslíme tým stratu kontaktu s realitou v klinickom zmysle, napr. schizofrénie, resp. psychózy všeobecne (Hongladarom, 2011). V tomto prípade ide o prelínanie dvoch svetov, kde jedinec nerozlišuje medzi *self* v online priestore a offline priestore. Mnohí adolescenti dnes stratili akúsi pomyselnú čiaru medzi tým, čo je „online“, a tým, čo je „offline“. Všetko sa im prelína do jedného, ničím neohraničeného toku reality. Vitajte v 21. storočí, vitajte v období, v ktorom je významným hýbateľom pandémie covidu-19, ktorá výrazne zvýšila vplyv a silu kyberpriestoru.

2.1 Adolescenti a používanie internetu

Ak sa zameriame na prehľad o používateľoch internetu, zistíme, že na sociálnych sieťach je 3,48 miliárd používateľov, čo znamená 79 % všetkých používateľov internetu. To znamená, že každú sekundu použije sociálne siete po prvýkrát 11 ľudí (We Are Social, 2019). Príklady štúdií z USA poukazujú na fakt, že sociálne siete pomáhajú 81 % tínedžerov cítiť sa v spojení s priateľmi a 69 % tínedžerov verí, že vďaka sociálnym sieťam sú vo väčšom spojení s odlišnými skupinami ľudí (Pew Research, 2020). Zaujímavé sú aj štatistiky o priemernom čase strávenom na sociálnych sieťach. Takto strávený priemerný čas je 2 hodiny a 23 minút za deň (Statista, 2020). Na prvom mieste medzi sociálnymi sieťami je YouTube a zároveň je druhou najnavštevovanejšou stránkou

všeobecne po Google (We Are Social, 2019). YouTube má cez 2 miliardy aktívnych užívateľov za mesiac (YouTube, 2021). V rámci Českej republiky je 9,31 milióna (87 % populácie k januáru 2020) používateľov internetu. Z toho je 5,7 milióna (53 % populácie k januáru 2020) používateľov sociálnych sietí, ktoré používa 24,1 % adolescentov vo veku od 13 do 24 rokov (Data Reportal CR, 2020). V Slovenskej republike je 4,53 milióna (83 % populácie k januáru 2020) používateľov internetu, z toho 2,8 milióna (51 % populácie k januáru 2020) ľudí používa sociálne siete. Z toho 34 % používateľov je vo veku od 13 do 24 rokov (Data Reportal SR, 2020). Z týchto údajov môžeme vidieť, že používanie internetu významne korešponduje s používaním sociálnych sietí. V našom výskumnom súbore zo všetkých adolescentov vo veku od 11 do 19 rokov má účet na sociálnych sieťach 97,22 % českých adolescentov a 97,63 % slovenských adolescentov. Priemerný čas strávený na sociálnych sieťach počas celého týždňa u českých adolescentov je 2,9 hodiny. Slovenskí adolescenti strávia používaním sociálnych sietí počas celého týždňa 3,4 hodiny.

S používaním internetu sa objavujú aj isté riziká, ako napr. závislosť od internetu. Výskum zameraný na používanie internetu českými adolescentmi poukazuje na rizikové používanie internetu. Za rizikovú skupinu boli označené české dievčatá, kde až 25,51 % z celkového súboru $N = 3\,950$ vykazovalo známky miernej, strednej alebo ťažkej závislosti. Extrapoláciou získaných výsledkov pri prieskume českej mládeže by mohlo až 105 000 dievčat a 76 000 chlapcov byť identifikovaných ako problémových používateľov internetu (Procházka et al., 2021). Podobný výskum zameraný na hranie online hier českými adolescentmi označuje za najrizikovejšiu skupinu chlapcov na základných školách. Do vysoko rizikovej skupiny hráčov patrí 1,2 % chlapcov navštevujúcich základné školy z celkového súboru $N = 3\,901$ (Kňazek et al., 2021). V štúdiách z českého prostredia môžeme vidieť rozdielnú skupinu, ktorá je považovaná za rizikovejšiu. Dôvodom je technológia, ktorú osoby používajú. Dievčatá skôr uprednostňujú surfovanie a sociálne siete, zatiaľ čo chlapci hrajú radšej online hry.

Ak sa zameriame na generácie a ich používanie internetu, nájdeme rozdiel v čase strávenom na internete už medzi generáciou Y a generáciou Z (Generácia Y alebo mileniáli je narodená medzi rokmi 1981 až 1996 a generácia Z od roku 1997 po súčasnosť. Ďalšie používané názvy pre generáciu Z sú napr. iGenerácia alebo homelanders). Tento rozdiel vyplýva z rozkvetu informačných technológií (IT) a všadeprítomného prístupu na internet prostredníctvom výkonných telefónov a počítačov počas obdobia, v ktorom prišla na svet generácia Z. Zatiaľ čo na generáciu „baby boomerov“ a generáciu X (generácia X je narodená medzi rokom 1965 až 1980 a generácia baby boomers medzi rokom 1946 až 1964) pôsobila nanajvýš televízia, u mileniálov začal drastický rozvoj IT, ktorý pokračuje zrýchľujúcim trendom dodnes (Dimock, 2021). Technológie majú nezanedbateľný vplyv na to, akým spôsobom ľudia komunikujú, a teda majú vplyv aj na tvarovanie ďalších generácií. S týmto súvisí aj vplyv na životný štýl a na spojenie so svetom, teda celkovo na globalizáciu. Pre generáciu Z je neodmysliteľnou súčasťou života špičková technológia, sociálne médiá a konštantná konektivita (jedna zo štúdií poukazuje na prístup ku smartfónu u 95 % tínedžerov, z toho 45 % je online takmer neustále) (Anderson & Jiang, 2021). Posledné štúdie naznačujú drastické zmeny v správaní, postojoch a v životnom štýle. Zatiaľ však nie je isté, či tieto zmeny budú trvalé, alebo ide len o prechodné obdobie počas adolescencie (Munsch, 2021; Reinikainen et al., 2020; Priporas et al., 2017; Turner, 2015). Práve preto má sledovanie a skúmanie tejto generácie veľký význam pre budúcnosť spoločnosti, najmä z dôvodu zachytenia možných negatívnych fenoménov kyberpriestoru a odstránenia ich vplyvu na jednotlivca i spoločnosť.

U adolescentov, a nie len u nich, dochádza v online priestore často k strate sociálnych zábran. Tento fenomén, ktorý vzniká pod vplyvom internetu nazývame disinhibičný efekt (Holdoš, 2016). Ide o opak sociálnej inhibície, v ktorej jedinec namiesto kontroly impulzívneho správania dáva voľný priebeh disinhibovanému správaniu. Najčastejšie prejavy sú agresivita či všeobecne uvoľnenie emócií. Tento pojem však nie je nový, zaoberal sa ním už v 70. rokoch Philip Zimbardo (1969) a v širšom ponímaní už aj Gustav Le Bone v roku

1895 v známom diele *Psychológia davu*. Disinhibičný efekt v online prostredí tak môže spôsobiť morálne vyviazanie. Cieľom mechanizmov morálneho vyviazania sa je zbaviť sa pocitov viny potlačením morálnych zásad (Minarčíková & Preiss, 2017). Ide v podstate o aplikáciu myšlienky „účel svätí prostriedky“. Na základe morálneho vyviazania sa môže dôjsť napríklad k páchaniu kyberšikany (Wang & Ngai, 2020). Okrem fyzickej neprítomnosti ľudí v online prostredí vplyva na morálne vyviazanie aj anonymita a asynchronicita, ktoré sú súčasťou disinhibičného efektu.

2.2 Online prostredie a sociálne prostredie

Výskumníci sa problematikou vplyvu online sveta na reálne sociálne prostredie zaoberajú dlhodobo. Už v roku 1995, na počiatku šírenia a implementácie informačných technológií do nášho každodenného života, sa zaoberal Arnett adolescentmi používajúcimi médiá na sebasocializáciu. Jeho poznatky poukazovali na možnosť širokého a rozmanitého výberu v priestore mediálnych materiálov (Arnett, 1995). Táto široká paleta umožňuje lepší výber a individuálne preferencie danej osobnosti adolescentov. Opozitom voči pestrofarebnej palete možností online prostredia je chýbajúca integrácia. Adolescenti môžu prijímať odlišné socializačné správy z médií, od rovesníkov a od dospelých v ich okolí. Tento fakt môže vyvolávať zvyšovanie tenzie už v beztak búrlivom adolescentom období. Taktiež môže dochádzať k rozvratu medzi generáciami, vzájomnému nepochopeniu a vzdďalovaniu sa. Významný vplyv v tomto prípade môže mať rozdielny pohľad na technológie. Používanie sociálnych médií (ako napr. Facebook, Instagram, TikTok, YouTube, atď.), je každodennou bežnou aktivitou u mladistvých. Akákoľvek platforma poskytujúca sociálnu interakciu môže byť zaradená do tejto skupiny (O’Keeffe & Clarke-Pearson, 2011). Takéto stránky poskytujú okrem sociálnej interakcie a komunikácie aj zábavu. Výskumy sa zaoberajú nielen negatívnymi aspektami online sveta, ale aj pozitívnymi vplyvmi a benefitmi, ktoré prináša kyberpriestor (Daoud et al., 2020; Ramírez & García-Segura, 2017; Rowland & Klisanin, 2018). V súvislosti so socializáciou v offline a online svete nájdeme pozitívny aspekt čoraz väčšieho rozvíjania a udr-

žiavania sociálnych vzťahov v digitálnych doménach. Ak sa internet používa ako nejaká „medzistanica“, doplnkový prostriedok na zlepšovanie existujúcich vzťahov a vytváranie nových sociálnych kontaktov, môžeme o internete hovoriť ako o užitočnom nástroji na znižovanie osamelosti. Na druhej strane máme riziko úniku od reality, od určitej sociálnej bolesti spôsobenej neadekvátnou interakciou v offline svete. Neadekvátna interakcia predstavuje napr. nedostatočnú alebo neuspokojivú konverzáciu alebo povrchný vzájomný vzťah, či už v kvantitatívnom alebo kvalitatívnom ponímaní (Nowland et al., 2017). Mnohí autori prízvukujú a kladú dôraz na zachovanie rovnakých práv, aké majú ľudia v offline svete, pre tých, ktorí sa pohybujú v online prostredí (Dror-Shpoliansky & Shany, 2020). Ide práve o ochranu pred negatívnymi vplyvmi v online prostredí, ako sú napr. sexuálne obťažovanie, kyberšikana, vyhrážanie, stalking a pod. Zámerom je považovať a pristupovať k online priestupkom voči ľudskosti rovnako ako k tým v offline svete.

V posledných rokoch môžeme sledovať trend rozmachu sociálnych médií, pričom je nutné sledovať aj nárast kyberšikany, závislosti od internetu a hrania hier, sextingu či vystavovania mladistvých nevhodnému obsahu (Čerešník & Čerešníková, 2017; Suchá et al., 2018, Šmahaj et al., 2015). Sociálne médiá môžu negatívne vplývať aj na identitu jedinca, najmä v súvislosti s termínmi „úspech – odklad – uzavretie – rozptýlenie“. Pojem úspech (*achievement*) v súvislosti s online prostredím naznačuje nedostatok záujmu o oddelenie online prostredia od reálneho prostredia a efektívnych rolí v tomto prostredí. V týchto dvoch prostrediach, online a offline, sa princíp hodnôt líši, a to najmä v súvislosti s vnímanou kvalitou hodnôt, ktorú si určujú predchádzajúce generácie. Príkladom môže byť online komunikácia, ktorá dostatočne uspokojuje potreby najmä mladších generácií, zatiaľ čo staršie generácie uprednostňujú a oveľa viac si vážia priamy kontakt v porovnaní napr. s videohovorom. Pojem odklad (*postponement*) v súvislosti so sociálnymi médiami naznačuje neschopnosť adolescenta prísť s jasnou predstavou o veciach, ktoré chce. Ide o odklad sociálnej identity, strach z prevzatia zodpovednosti za seba, ale i okolie. Uzavretie (*closure*), naznačuje negatívny efekt neúčinnosti. Adolescenti čakajú na riešenie

od druhých a pasívne prijímajú výsledky a názory od spoločnosti na sociálnych sieťach, čo môže mať negatívny dopad na tvorbu ich identity. V neposlednom rade sa ako negatívny efekt spomína rozptýlenie (*dispersion*). Sociálne médiá môžu rozptýliť sociálnu identitu adolescentov. Adolescent tak menej vníma svoju identitu a identitu svojej komunity, a to v tom zmysle, že sa považuje za podradného, čo má vplyv na myslenie a následnú tvorbu hodnôt (Elsayed, 2021). Istým rizikom môže byť aj zrýchľujúca sa konvergencia dvoch svetov – offline sveta a online sveta. Tento jav môže viesť až k zmazaniu hraníc medzi týmito dvomi svetmi, a teda až k momentu, keď nebudeme schopní rozlišovať medzi nimi (Murphy, 2019). U mladistvých, najmä u generácie Z, môže byť pozorovaný tento prejav prelínania sa online a offline svetov.

2.3 Emócie pod vplyvom internetu u adolescentov

Emócie a emočné uvedomenie prechádza vývojom podobne ako fyzická stránka mladých ľudí. Práve v adolescentnom období môžeme pozorovať búrlivé prejavy, odpor voči autorite a rebéliu či tvrdohlavosť. Nálady adolescentov sú premenlivé ako aprílové počasie, niekedy sú tieto zmeny až dramaticky rýchle. Emócie, ktoré sprevádzajú zmeny, sú silné a intenzívne. Dôvodom tejto emočnej búrky môže byť spomínaný celkový vývin a formovanie osobnosti mladého jednotlivca. O emočnom vývine hovorí aj kognitívne-vývojová teória emočného uvedomenia od Lanea a Schwartza (1987). Emočné uvedomenie sa dá chápať ako schopnosť rozpoznávať a popisovať emócie. Táto schopnosť sa týka nielen vlastných emócií, ale i schopnosti rozpoznať emócie u ostatných ľudí. Lane a Schwartz prišli s ideou modelu emočného uvedomenia pre lepšie pochopenie ontogenetickej úrovne. Skladá sa z piatich stupňov:

- 1) telesné pocity,
- 2) tendencia k akcii a nediferencované emočné stavy,
- 3) základné pocity,
- 4) diferencované pocity,
- 5) komplexné pocity (Světlák et al., 2017).

Fungovanie na vyššej emočnej úrovni je pritom modelované fungovaním na nižších úrovniach (Lane, 2008).

Jedným z faktorov, ktoré môžu mať vplyv na vývin emócií a modulovať ich fungovanie, je internet. Emočná regulácia je ovplyvňovaná najmä nadmerným používaním internetu a v kombinácii s nedostatočným vzťahom s rodičmi môžu vznikať závislosti či rôzne sociálne problémy. Tento problém je pozorovateľný hlavne u chlapcov (Gioia et al., 2021). Z pohľadu *copingových stratégií* môže používanie internetu predstavovať jeden z mechanizmov zvládania záťaže a stresu. Obzvlášť pri každodenných problémoch, ale i pri situáciách, ktoré sa môžu zdať mladému človekovi neprekonateľné (Suchá et al., 2018). Výskumy poukazujú na signifikantný vzťah medzi negatívnymi emóciami, depresiou a osamelosťou a závislosťou od internetu (Longstreet et al., 2019). Z týchto poznatkov vyplýva, že v súčasnosti je dôležité sa zameriavať nielen na „tradičné“ závislosti, ako napr. alkohol, drogy a gambling, ale aj na závislosť od internetu. V tejto súvislosti je dôležité ľudí vzdelávať o možných rizikách pri nadmernom používaní internetu. Kyberpriestor sa stal prostredím, v ktorom fungujeme a žijeme. Nie je len obyčajným nástrojom (Benski & Fisher, 2013). Vďaka obrovským pokrokom predstavuje internet čoraz rozvinutejší a sofistikovanejší spôsob komunikácie s ostatnými ľuďmi. Rozvoj umožňuje čoraz kvalitnejšie zdieľanie emócií v reálnom čase. Otázkou však ostáva kvalita takejto komunikácie v porovnaní so skutočným stretnutím ľudí. Pandémia covidu-19 a „tvrdé lockdowny“ nám ukázali, aký dôležitý je pre nás priamy ľudský kontakt aj napriek tomu, že svoje nezastupiteľné miesto v tejto dobe mal kyberpriestor.

Emočná regulácia sa ukazuje ako jeden z významných prediktorov závislosti na internete (Karaer & Akdemir, 2019). Štúdie naznačujú, že vonkajšia funkčná regulácia emócií, vonkajšia nefunkčná regulácia emócií a vnútorná nefunkčná regulácia emócií majú negatívny vplyv na závislosť od internetu pri ich zníženej kvalite (Ercengiz & Şar, 2017). Tie sú najviac ovplyvňované vzťahom medzi rodičmi a adolescentmi, ale i stresujúcimi životnými udalosťami (Wang et al., 2018). Dobrý vzťah medzi rodičmi a adolescentmi je

teda pozitívne spojený so schopnosťou regulovať emócie. Emocionálna nedostupnosť rodičov, odstup vo vzťahu, malá sociálna opora a nedostatočná akceptácia vytvára u adolescentov priestor pre tvorbu psychiatrických porúch. Adolescenti majú následne problém vyjadrovať svoje pocity a regulovať emócie (Karaer & Akdemir, 2019). Jedným zo spôsobov ako predchádzať závislosti na internete či zvýšiť emočnú reguláciu u adolescentov je prevencia. Tá by mala byť zameraná na zlepšenie rodičovských zručností a zvýšenie kvality vzťahov medzi rodičmi a dospievajúcimi.

2.3.1 Neurologický pohľad

Audiovizuálne médiá predstavujú dominantný a vplyvný generátor paradigiem, ktorý formuje realitu a vytvára kvalitný engram (neurologický mechanizmus uchovávaní informácií v pamäti alebo zjednodušene pamäťová stopa). Takto prijaté vnemy bezpodmienečne akceptujeme, pretože sme ich jednoducho videli a počuli. Ak vezmeme do úvahy možnosť nespočetných opakovaní vnemov prostredníctvom médií (napr. reklamy, politické názory, atď.), nové hodnoty sa zvnútornia (Radović et al., 2021). Celkovo môže internet poskytovať superstimuláciu pre transakčnú pamäť. Tento typ pamäte sa mení pod vplyvom informačných zdrojov, ako sú Google či Wikipédia. Dochádza k zmenám v tom, akým spôsobom ukladáme, vybavujeme si a celkovo ako si vážime vedomosti (Firth et al., 2019). Výskumy naznačujú, že neustále spojenie s online svetom nás núti čoraz viac sa spoliehať na faktické informácie na internete. V súvislosti s hraním hier a časom stráveným na internete sú za rizikovejšiu skupinu označovaní chlapci. Jedným z dôvodov sú vyššie motivačné schopnosti ako u dievčat, čo chlapcom umožňuje lepšie sa učiť hodnotám odmeny (Cerniglia et al., 2017). Internet môže poskytovať oveľa väčšie uspokojenie v podobe odmen v porovnaní s akýmkoľvek iným zdrojom v skutočnom živote. Ide teda o nesporný vplyv internetu na fyzickú a chemickú štruktúru mozgu (Gottschalk, 2019). A nielen mozgu. Konečný dopad používania internetu môžeme vidieť aj na telesnú schránku, napr. na zhoršenie zraku, na ochabnuté svalstvo či na krivý chrbát v dôsledku dlhodobého nesprávneho sedenia. V prípade nadmerného používania počítača či

mobilných zariadení v súvislosti s vplyvom na psychickú stránku jedincov môžeme okrem vplyvu na socializáciu hovoriť aj napr. o vplyve na zníženú kvalitu spánku (Manková et al., 2021; Šmotek et al., 2020) a pod.

Adolescenti sú obzvlášť reaktívni na médiá, ktoré vzbudzujú emócie. Významné sú napr. nervové reakcie na sociálne prijatie a odmietnutie v online prostredí (Crone & Konijn, 2018). Vedci pozorovali pomocou fMRI zvýšenú aktivitu v orbitofrontálnej kôre (najvýznamnejšími funkciami tejto časti mozgu je regulácia sociálneho správania, behaviorálna inhibícia, zapojenie do bytia osobnosti, emocionálna regulácia a agresivita, pozitívne a negatívne posilňovanie, systémy vzdelávania, analyzovanie rozhodovania, motivácia a plánovanie) a na insulárnom kortexe (táto časť mozgu sa podieľa na vedomí, emóciách, ale i na celkovej regulácii homeostázy tela), ktorá môže signalizovať zvýšené vzrušenie a negatívne vplyvy (Cacioppo et al., 2013). V tejto súvislosti sa u dospievajúcich s anamnézou sociálneho vylúčenia, týrania alebo neistého pripútania pozoruje silnejšia aktivita v dorzálnnej časti prednej cingulárnej kôry (táto oblasť mozgu súvisí s exekutívnymi funkciami), zatiaľ čo trávenie času s priateľmi znižuje reakciu v tejto časti mozgu (Masten et al., 2012). Dobré sociálne vzťahy teda môžu čiastočne chrániť dospievajúcich pred negatívnym vplyvom kyberšikany alebo ostrakizáciou.

2.4 Adolescencia, hodnoty a internet

Obdobie adolescence je poznačené hlbokou krízou hodnôt. V tomto období dochádza k budovaniu identity a k stabilizácii osobnosti. Dochádza k úpravám v somatickej, kognitívnej a afektívnej sfére. Vytváranie osobnosti mladého človeka je v súčasnosti samozrejme ovplyvnené internetom. Kyberpriestor sa stal vyjadrovacím prostriedkom umožňujúcim rýchlu komunikáciu a socializáciu po celom svete (Cerniglia, 2017). Každodenný život spolu s afektívno-vzťahovými modalitami a vzťahom k realite a k offline svetu nabral iné rozmery, iné smerovanie. Mladí adolescenti nie sú obmedzovaní v online priestore prekážkami ako priestor či čas, čo exponenciálne zvyšuje

možnosti a príležitosti, ale zároveň zosilňuje a vytvára nové riziká. Rýchly vývoj internetu spôsobuje problémy v mnohých spoločnostiach a kultúrach počas integrácie tejto technológie s kultúrnou štruktúrou a hodnotami (Demir & Kutlu, 2018). Primárnou hodnotou pre adolescentov sa tak môže stať internet a online priestor. V takom prípade už môžeme hovoriť o závislosti od internetu (Suchá et al., 2018). Internet a jeho používanie má významný vplyv na angažovanosť a záujem jedincov, napr. v politických súvislostiach. Čo je dôležitejšie, vplyv internetu môžeme u mladistvých pozorovať aj v sebahpresahujúcich (*self-transcendent*) hodnotách, konkrétne vývoj označovaný ako všeobecný aspekt socializácie v dospievaní (Ekström et al., 2013). Pri systéme hodnôt a hodnotových orientáciách môžeme uvažovať o určitom dynamizme, meniacej sa povahe dvoch protichodných trendov – tendencii zachovať a tendencii meniť systém. Tieto trendy sú taktiež významne ovplyvnené informačnými technológiami v období dospievania. K vplyvu dochádza najmä prostredníctvom virtuálnej komunikácie, ktorá má vplyv na sebaurčenie adolescentov (Bobrova, 2021). Ako sme už spomínali, práve v tomto období dochádza ku stabilizácii záujmov, ktoré sú psychologickým základom pre rozvoj osobných hodnotových orientácií. Trh, ktorý je značne prezentovaný na internete, určuje spôsob života mladých ľudí. U mladistvých rozvíja hedonistické tendencie a konečnú orientáciu na materiálne hodnoty. Záujmom korporácií je vytvoriť si armádu potenciálnych masových spotrebiteľov a práve to im umožňuje internet, ktorý vplýva na hodnoty adolescentov (Radović et al., 2021). Médiá majú nespochybniteľný vplyv a moc pri utváraní hodnôt jednotlivcov obzvlášť v adolescentom veku. Je preto dôležité rozlišovať medzi pozitívnymi vplyvmi internetu (ako sú napr. vedomosti, vzdelanie, rešpekt, zodpovednosť, práca, kultúra, veda, atď.) na hodnotový systém a tiež jeho negatívnymi vplyvmi (ako sú napr. VIP osobnosti, manipulácia, agresivita, glorifikácia moci a násilia, arogancia, popularizácia zaháľania atď.). Tieto negatívne aspekty by znamenali deštrukciu, nezmyselnosť a retrográdne by rozkladali hodnotový systém.

Výskumy naznačujú, že ľudia sa riadia pri používaní internetu konkrétnymi hodnotami (Schiffman et al., 2003). Zistilo sa, že ekonomické postavenie nemá vplyv na používanie internetu, zatiaľ čo hodnoty otvorenosti voči zmene (sebariadenie, stimulácia a hedonizmus) pozitívne ovplyvňujú používanie internetu. Negatívny vplyv na používanie internetu majú hodnoty ochrany (bezpečnosť, tradícia a konformita) (Choden et al., 2019). Zo zistení vyplýva, že v oblasti informačných systémov hodnoty usmerňujú konanie najmä v závislosti od významu pre konanie človeka a od samotnej dôležitosti pre aktéra. To znamená, že individuálne hodnoty usmerňujú konanie pri používaní internetu. Počas pandémie covidu-19 sa ukázalo, že významný vplyv na hodnoty má aj emocionálna klíma, ktorá sa vytvorila na sociálnych sieťach. Prevažná časť emócií, ktoré sa šírili počas pandémie, bola negatívna, čo viedlo k vytvoreniu negatívne ladenej emocionálnej klímy. Nakoľko sa emócie vzťahujú k hodnotám, sú dané predpokladanou zmenou spoločenských hodnôt, a to smerom k takým, ktoré zdôrazňujú bezpečnosť a tradíciu (Steinert, 2020). Emocionálna klíma je ovplyvňovaná zdieľaním emócií a má vplyv na štruktúru hodnôt.

2.5 Vybrané teórie závislosti od internetu a ich skúmanie

V rámci výskumu sa zaoberáme okrem hodnotových systémov aj problematikou používania kyberpriestoru. Pre tento výskum sme zvolili dve metódy, ktoré nám ponúkli náhľad na to, akým spôsobom je kyberpriestor používaný, koľko času adolescenti trávajú na internete, sociálnych sieťach, prípadne hraním počítačových hier. Zaujímalo nás, koho sledujú, ako komunikujú a čo v kyberpriestore zdieľajú. Či je ich používanie pasívne alebo aktívne, či používajú internet kvôli školským záležitostiam alebo voľnočasovým aktivitám. Okrem samotného používania kyberpriestoru sme zisťovali aj mieru závislosti adolescentov od internetu.

2.5.1 Dotazník používania internetu (Považanová, Dolejš, Suchá, 2020)

Dotazník používania internetu (DPI) je z dielne výskumného tímu Katedry psychologie FF UP v Olomouci. Bol skonštruovaný na základe rozsiahlej analýzy používania kyberpriestoru, sociálnych médií, hrania počítačových hier a času stráveného v akomkoľvek online prostredí rôznymi činnosťami.

Dotazník používania internetu (DPI) má 28 položiek. Položky majú aj otvorené, aj zatvorené odpovede. Dotazník je rozdelený na dve časti – na prvú časť, ktorá je zameraná všeobecne na používanie kyberpriestoru a na druhú časť týkajúcu sa používania sociálnych sietí a spôsobu správania sa na nich. Otázky 20 až 28 sú určené pre ľudí, ktorí majú vytvorené účty na sociálnych sieťach. Dotazník má dve verzie, pre adolescentov a pre dospelých. Metóda nie je časovo náročná, je možné ju vyplniť do 10 minút.

2.5.2 Test závislosti od internetu – Internet Addiction Test (Young, 1996)

Test závislosti od internetu (IAT) meria mieru závislosti od internetu. Tento typ závislosti je nelátkový a zároveň je pomerne novým popísaným fenoménom. Závislosť od internetu rozdeľuje na štyri úrovne:

- a) bežné používanie (0–30 bodov);
- b) mierna úroveň závislosti (31–49 bodov);
- c) stredná úroveň závislosti (50–79 bodov);
- d) vysoká úroveň závislosti (80–100 bodov).

Dotazník obsahuje 20 otázok, je možné ho vyplniť od 5 do 10 minút. Ak je test predkladný verbálne, zaberie 15 minút. Otázky sa zameriavajú na čas strávený online, na zanedbávanie povinností a blízkych osôb, na sebakontrolu a emócie pri čase strávenom online. Položky sa hodnotia na päťbodovej Likertovej škále od 0 do 5 bodov. Koefficient reliability testu sa pohybuje okolo 0,90.

Kyberpriestor je miestom, v ktorom sa nachádza nespočetné množstvo podnetov a stimulov. Tieto podnety môžu byť priamo, alebo nepriamo ovplyvňovať

hodnotové systémy, ktoré sa počas adolescencie stále vyvíjajú. Práve pre to sme sa rozhodli realizovať tento výskum a prispieť ním k poznaniu v danej problematike.

3. Hodnoty

Spoločnosť spolu so sebou samou nesie, popri iných aspektoch, aj hodnoty. Ľudské bytosti sú od malička ovplyvňované a formované tým najrôznejším spôsobom. Je im vtlačané to, čo je podľa spoločenských pravidiel správne, čo sa smie a čo je naopak nesprávne, alebo jednoducho tak nie je vhodné a primerané medzi druhými konať. Do istej miery sa deti správajú ako zrkadlo, to, čo vidia sa snažia čo najvernejšie napodobniť. Malé deti sú usmerňované najskôr rodičmi, opatrovateľmi a blízkymi osobami. Tí na ne majú najvýznamnejší vplyv, vzhľadom na to, že spolu trávajú najviac času. Neskôr, počas obdobia povinnej školskej dochádzky, sa toto usmerňovanie pretaví do vzťahu s vyučujúcimi, ku ktorým deti vzhliadajú. Vplyv rodičov prechádza pomaly do úzadia a to, čo povie vyučujúci, vnímajú deti ako niečo zákonom dané a nevyhnutne správne. Často sa stáva, že s tým neváhajú konfrontovať aj tvrdenia vlastných rodičov. V tomto prípade je dôležité, aby vyučujúci niesol so sebou atribúty vhodne vplývajúce na pozitívny vývin detí. V období adolescence začínajú mať na tínedžerov vplyv najmä rovesníci a rovesnícke skupiny. Adolescenti majú potrebu niekam patriť a byť danou rovesníckou skupinou akceptovaní. Práve preto je dôležité sa zaoberať skúmaním hodnôt v období adolescence, keďže rovesníci môžu, ale aj nemusia mať na adolescenta práve priaznivý vplyv (a to nielen v oblasti hodnotových nastavení).

3.1 Morálny vývin a vznik hodnôt

V rámci vedného odboru psychológie sú známe viaceré schémy morálneho vývinu, ktoré úzko súvisia so vzťahmi, ktoré deti a adolescenti prežívajú. Do týchto schém vstupuje aj faktor osobnosti. Samotná osobnosť sa od mala prejavuje a postupne formuje. Táto téma by však bola vhodná na samostatnú monografiu. V najbližších odstavcoch budú v krátkosti načrtnuté najznámejšie prístupy k morálnemu vývinu a formovaniu hodnôt s dôrazom na obdobie adolescencie. Je ale podstatné spomenúť štádiá predchádzajúce adolescencii. Počas nich sa môžu odohrávať situácie a vývinové nuansy interferujúce neskôr s obdobím adolescencie.

Teória morálneho vývinu podľa Piageta (1932) predostiera schému vývinu morálky v detstve a na prelome s adolescenciou. Tvrdí, že dieťa od 5. do 9. roku života vníma morálku heteronómne. Je to obdobie morálneho realizmu. Hodnoty a morálne usudzovanie preberá od rodičov alebo od ľudí, ktorí sa o dieťa v danom veku starajú. Pravidlá vníma ako niečo dané, stanovené vyššou autoritou. Morálne náhľady sú jednostranné – je „dobré“ len to, čo je podľa rodičov alebo opatrovateľov správne, nič iné. Dieťa sa učí preberať hodnoty od svojich blízkych ľudí bez premýšľania o ich správnosti. Medzi 10. a 11. rokom života následne dochádza k premene heteronómnej morálky na morálku autonómnu. Počas tohoto „prechodného“ obdobia sa dieťa, čerstvý adolescent, učí formovať si vlastné morálne úsudky a používať vlastné morálne zmýšľanie. Vytvára sa mu rôznorodejší náhľad aj na základe skúseností a naučených vzorcov správania sa. Adolescent si začína uvedomovať, že jeho vnímanie sa môže od vnímania druhých ľudí líšiť a zároveň, že je táto odlišnosť v poriadku. Učí sa kriticky akceptovať, resp. tolerovať zmýšľanie druhých ľudí. Okolo 12. roku života sa morálka stabilizuje do podoby autonómnej, do štádia morálneho relativizmu. Vnímanie autorít sa pretaví do vzájomného rešpektovania sa a adolescent je schopný už samostatne „morálne fungovať“ a vytvárať si tak vlastné úsudky o správnosti svojho konania a konania druhých. V priebehu obdobia autonómnej morálky sa hodnoty pomaly ušľachujú do podoby vhodnej pre vstup do dospelosti.

Podobným spôsobom rozdeľuje vo svojej teórii vývin morálky aj Kohlberg (1984). Morálny vývin delí na tri hlavné úrovne, z ktorých každá do seba zahrňuje dve štádiá. Prvá úroveň, predkonvenčná morálka, je definovaná ako štádium „vonkajšej“ morálky. Dieťa nemá zatiaľ zmysel pre morálne cítenie a rozdeľuje svoje konanie na základe jeho následkov na dobré a zlé. V prvom štádiu je tak jednoducho orientované na podriadenie sa a trest, ktoré môže dostávať za svoje správanie. V druhom štádiu si dieťa pomaly začína uvedomovať výhody kooperácie s druhými ľuďmi. Uvedomuje si, že čo je dobré pre druhých, môže byť dobré a výhodné aj preň samotné. Počas druhej úrovne, úrovne konvenčnej morálky, dieťa naberá objektívnejšie náhľady na to, čo je správne a na to, čo správne nie je. V poradí treťom štádiu sa morálka dieťaťa upína na hodnotenie členov rodiny a druhých ľudí. Deti sa snažia spĺňať požiadavky na to byť „dobrým dievčaťom“ alebo „dobrým chlapcom“ a užívajú si pocit ocenenia za svoje správanie. Štvrtým štádiom je orientácia dieťaťa na „zákon a poriadok“. V tretej úrovni, v postkonvenčnej morálke, sa všetky doterajšie normy pretavujú do vlastných princípov morálneho fungovania jednotlivca. Táto úroveň sa odohráva v období od 11 rokov, teda počas obdobia adolescencie a vyššie. V piatom štádiu dochádza k porozumeniu sociálnych noriem, pravidiel a zákonov na úrovni všeobecných výhod pre všetkých. V poslednom šiestom štádiu dochádza k porozumeniu všeobecných etických princípov. Podľa Kohlberga však toto štádium a porozumenie morálnych princípov dosiahne len málo ľudí (Fleming, 2005). V tomto prípade je dôležité poznamenať, že etiku a morálku je možné vnímať etymologicky ako synonymá. V bežnej reči je etika vnímaná ako veda, ako teoretická záležitosť popisovania javov a morálka je ponímaná ako jej praktická aplikácia na fungovanie vo svete. Možno ich ale vnímať aj ako nositeľky dôrazu pri posudzovaní konkrétneho konania, v tomto dôraze sa odlišujú. Etika je zameraná na všeobecnú rovinu, morálka na rovinu osobnú (Lajčiaková, 2020).

Teória morálneho vývinu podľa Kohlberga sa nezaobišla, ako aj množstvo iných teórií, bez kritiky. Gilliganová (1982) patrila medzi kritikov Kohlbergovej teórie práve pre to, že jeho teória vychádzala zo skúmania populácie mužov

a následne bola generalizovaná aj na populáciu žien. Gilliganová poukazovala na to, že morálka sa môže pri ženách v niektorých štádiách od tej mužskej odlišovať. Postavila do kontrastu Kohlbergovu morálku spravodlivosti s jej vlastným konceptom morálky starostlivosti, vnímajúc ju ako dámsku zložku morálneho vývinu. Morálny vývin rozdelila do troch pozícií. Prvou pozíciou je orientácia na prežitie. V priebehu tejto pozície je morálne správne pre osobu to, čo jej prináša menší pocit stresu a je dobré pre ňu samotnú. Neprihliada sa pri tom na zodpovednosť a povinnosti voči druhým osobám. Druhou pozíciou je konvenčná starostlivosť. Tento typ starostlivosti je zameraný na potreby druhých ľudí. Morálne správna možnosť je tá v súlade s potrebami ostatných. Hrozí pri tom potlačenie vlastného *self* do úzadia. Treťou pozíciou je integrovaná starostlivosť. Je najvyvinutejšou formou morálnej starostlivosti. Spája do seba prvé dve pozície. Morálnym sa stáva to, čo je dobré pre jednotlivca, ale zároveň aj pre spoločnosť. Zaujímavosťou je, že aj keď je tento spôsob uvažovania nad tým, čo je morálne, najkomplexnejší, paradoxne vytvára najviac priestoru pre vznik morálnych dilem. Gilliganová pracovala so svojím konceptom na základe individuálnych prípadových štúdií. Teória morálky starostlivosti, spolu so všetkými doplňujúcimi tvrdeniami by pravdepodobne potrebovali pevnejšie vedecké ukotvenie a priamočiarejšiu validizáciu. Vyzdvihla v nej ale možné rozdiely medzi pohlaviami, ktoré by si zaslúžili vyššiu mieru skúmania. Voľne k tomu môže napadnúť myšlienka – odlišujú sa naozaj od seba dievčatá a chlapci v adolescencii vo vývine morálky a hodnôt? Zbral Kohlberg do úvahy aj takúto možnosť?

V rámci morálneho vývinu nemožno pozabudnúť na Freuda (1961) a jeho trojkomponentovú teóriu osobnosti. Osobnosť delí na ego, id a superego. V tejto teórii sa na morálku orientuje najmä superego, ktoré je mentálnou štruktúrou v nevedomí a sprítomňuje rodičovské normy v dieťati. Vzniká medzi 3. a 6. rokom života ako výsledok súperenia s rodičom rovnakého pohlavia o druhého rodiča a neskoršieho stotožnenia sa so zdanlivo súperiacim rodičom. Tvorí vnútorný hlas, ktorý (nielen) dieťa usmerňuje v správnosti konania podľa toho, ako to, čo je morálne a správne, vnímali rodičia. Zaujímavosťou je, že

Freud v rámci svojich teórií vnímal mužov ako racionálnych a etických a ženy ako podriadené svojmu emocionálnemu prežívaniu (Fleming, 2005).

Ďalší názor na vytváranie morálky a preberanie hodnôt ponúkajú behavioristi. Verili, že morálne správanie je výsledkom podmieňovania a sociálneho posilňovania od raného detstva. V tomto sa v podstate zhodovali s teóriami Piageta a Kohlberga. Dieťa je od malička posilňované alebo ovplyvňované rodičmi, prípadne inými ľuďmi preberajúcimi zaň zodpovednosť a v neskoršom veku vyučujúcimi a školským procesom. Hlavný rozdiel tkvie v spôsobe ponímania morálky – behavioristi ju vnímali ako výsledok podmieňovania, nie ako zvnútornené zakorenené normy v osobnosti.

Okrem týchto asi najznámejších koncepcií, ktoré operujú s morálnym vývinom a vývinom hodnôt, existuje množstvo teórií, ktoré sa pozerajú na vývin morálky z iných uhlov. Medzi také patrí napríklad skúmanie z pohľadu neurológov. Nervový systém človeka priamo ovplyvňuje jeho zmýšľanie a rozhodovanie sa – má vplyv na morálne rozhodovanie a aj na samotný morálny vývin (Fellows, 2011). Sociobiológia naopak ponúka náhľady na morálku ako na altruistický spôsob správania (Musschenga, 1984).

Keď sa pozrieme na všetky doterajšie schémy z nadhľadu, vyvstáva z nich ich dôležitosť od malička klásť dôraz na dôsledné učenie hodnotám a morálke. Deti zväčša zrkadlia to, čo vidia doma a ten spôsob správania sa a preberania názorov považujú za správny. Je podstatné, aby zrkadlili pozitívne vzorce správania sa a následne ich pretavili do časti svojej osobnosti. V tomto môže byť zradná aj adolescencia. Vplyv rovesníkov je nespochybniteľný. Do akej miery je ale možné ovplyvniť adolescenta tak, aby vplyv jeho rovesníkov nebol pri hodnotách negatívny?

3.2 Hodnoty v adolescencii

Tak, ako sa hodnoty menia v priebehu života, menia sa aj počas obdobia adolescencie. Na prelome detstva a ranej adolescencie dochádza k zvyšovaniu dôležitosti hodnoty otvorenosti voči zmenám (Cieciuch et al., 2016).

Tak isto rastú aj hodnoty sebausmernenia a hedonizmu. Oproti nim menej rastú hodnoty sebazdokonaľovania, dosahovania úspechov a moci (Vecchione, 2019). Znižuje sa miera hodnôt dôležitosti v tradíciách a dôležitosti konformity a bezpečnosti (Daniel & Benish-Weisman, 2018). V období adolescencie sa až do veku vynárajúcej sa dospelosti signifikantne zvyšujú hodnoty moci a dosahovania úspechov v dôležitosti oproti hodnotám benevolencie a univerzalizmu, ktoré sa stávajú menej podstatné (Hofmann-Towfigh, 2007).

Adolescenti vnímajú hodnoty zväčša ako abstraktný koncept. Vedia identifikovať a pomenovať vlastné hodnoty alebo to, čo za ne považujú. Patrí sem napríklad kvalita vzťahov, či konajú dobro alebo nie, či sú zodpovední a pod. Vnímajú, že ich hodnoty sú ovplyvňované rodinnými vzťahmi. Niektorí adolescenti sú k hodnotám vedení modelovaním správania kongruentným s hodnotami ich rodinných príslušníkov, iní sa naučili porozumieť hodnotám prostredníctvom metód odmeňovania a trestov. Podobnosť hodnôt môže vznikáť ako výsledok komplexného prepojenia súčasných vplyvov rodičov, detí a samotného prostredia, v ktorom sa spolu pohybujú (Knafo-Noam et al., 2020). Okrem rodiny pociťujú tínedžeri pri vývine hodnôt aj vplyv rovesníkov. Aj keď je rovesnícky vplyv významný a zjavný, rodičia i naďalej zohrávajú významnú úlohu v rámci socializácie (Youniss & Haynie, 1992). Niektoré kamarátstva vznikajú práve na podklade podobných zdieľaných hodnôt. V iných prípadoch sa zase hodnoty postupne vyvíjajú spolu s rastom priateľstva (Lewis-Smith et al., 2021). Pri kamarátskych a priateľských vzťahoch závisí skôr od kvality vzťahu ako od ich množstva pri tom, aký vplyv budú mať na sociálny vývin a duševné zdravie (De Holanda Coelho et al., 2021). Zdá sa, že hodnoty sa javia byť najdôležitejšie pri udržiavaní už existujúcich priateľstiev (Kindschi et al., 2019). Na druhej strane majú adolescenti potrebu niekde zapadnúť a niekde patriť. V období adolescencie sa však viac odťahujú od svojich rodičov so zámerom vytvorenia si svojho vlastného individuálneho a autonómneho *self* (Koepke & Denissen, 2012). Snažia sa preto hľadať akceptáciu seba samých zo strany svojich rovesníkov (Gruenenfelder-Steiger et al., 2016). Táto potreba sa im niekedy dokáže vymknúť spod kontroly a túžba po uznaní a popularite sa

môže pretaviť do prehnaného kontrolovania sa alebo naopak agresie (Cillessen & Rose, 2005). Je zaujímavé, že adolescenti si autonómiu vážia aj napriek jej neustálemu hľadaniu menej ako ľudia nachádzajúci sa v období vynárajúcej sa dospelosti (Salaceanu, 2019).

Zmeny v hodnotách nemusia nastať len na podklade vzťahových determinantov, ale aj ako výsledok fyziologických a biologických zmien v tele, ktoré sú v období adolescencie mimoriadne zjavné (Costa & McCrae, 2006). Veľký vplyv majú aj posuny v spoločnosti, ekonomike a politike (Fischer et al., 2011), ktoré si adolescenti postupne uvedomujú, začínajú sa o ne viac zaujímať a taktiež sú schopní viac porozumieť spoločenským kontextom.

Významnú úlohu v živote súčasných generácií okrem iného zohráva internet a sociálne siete. Najmladšie generácie vyrastali a stále vyrastajú v prostredí online sveta. Realita je pre nich prepojená s internetom. Komunikácia na sociálnych sieťach je pre nich skutočnosťou. Bez problémov pokračujú v rozhovoroch „offline“, ktoré začali „online“ a naopak. Výrazne sa im stiera hranica medzi skutočným svetom a kyberpriestorom. Práve ten je každodennou súčasťou väčšiny adolescentov – či už v podobe zábavy, alebo v podobe online vyučovania. Tvorí neodmysliteľnú súčasť vzťahov a kamarátstiev. Existuje pravdepodobnosť, že bude zasahovať aj do formovania hodnotových systémov. Niektoré výskumy poukazujú na to, že hodnoty sú nápomocné pri vysvetľovaní správania sa ľudí v kyberpriestore a na sociálnych sieťach (Bagchi et al., 2015).

3.3 Krátko ku skúmaniu hodnôt a k hodnotovým systémom

Hodnoty sa spolu s morálnym nastavením v období adolescencie pomaly ušľachťujú do podoby, v akej s nimi adolescent alebo skôr mladý dospelávajúci vstúpi do dospelosti. Napriek tomu, že je to vek pre tento typ vývinu typický a zároveň kritický, je len málo výskumne podložený a nie je zatiaľ dôkladne preskúmaný. Hodnotové systémy odzrkadľujú jednotlivca a spoločnosť, resp. kultúru, s ktorou zvyknú byť previazané. Zväčša sú upriamené na dospelú

populáciu. Zaujímavosťou je, že časť výskumov v oblasti hodnôt poukazuje na to, že ich hierarchia u adolescentov je konzistentná, ale zároveň odlišná od hodnôt dospelých jednotlivcov (Daniel & Benish-Weisman, 2019). Iné výskumy upriamujú pozornosť aj na to, že sa hodnotové systémy v neskorom detstve a v skorej adolescencii od seba zvyknú odlišovať (Cieciuch et al., 2016). Empirické výskumy dokazujú, že sa hodnoty počas života menia a podliehajú vplyvom nezvyčajných okolností prichádzajúcich počas života (Gouveia et al., 2015). Pre naše skúmanie je teda dôležité obrátiť sa práve na hodnotové systémy vhodné či určené pre obdobie adolescencie.

Väčšina hierarchií hodnotových systémov je datovaná do minulosti, keďže téma hodnôt a morálky nepatrí medzi aktuálne populárne ako napríklad skúmanie internetu alebo iné výskumne atraktívnejšie témy a oblasti skúmania. Najčastejšie sa súčasné teórie a výskumy odrážajú od Schwartza a jeho rozdelenia hodnôt (Lewis-Smith et al., 2021). Existuje však veľké množstvo teórií a teoretických konceptov, ktoré popisujú hodnoty a hodnotové systémy z rôznych uhlov pohľadov, dokonca aj z náhľadov rôznych vedných disciplín. Počnúc staršou sestrou psychológiou, filozofiou, pokračujúc sociológiou, antropológiou, politológiou, náboženstvom a mnohými inými humanitnými vedami a končiac (alebo možno v psychologickom ponímaní práve začínajúc) pri psychológii. Tematika hodnôt podlieha interdisciplinárnej povahe a každá z týchto oblastí vníma hodnoty rozdielne.

Všeobecne sa v literatúre objavujú rôzne definície hodnôt. Allport a Vernon (1931) o nich hovoria ako o základných presvedčeniach jednotlivca o tom, čo je a čo nie je v živote dôležité. Ich koncept do seba zahŕňa dve ponímania hodnôt – hodnoty ako záujmy pôsobiace ako motivačné sily na iniciovanie alebo dosiahnutie správania, a hodnoty ako hodnotiace nástroje ovplyvňujúce posudzovanie okolia jednotlivca. Hodnoty vnímali ako najlepší spôsob na skúmanie osobnosti jednotlivca. Pre Rokeacha (1973) pôsobili hodnoty ako štandardy pre usmerňovanie správania a jeho odôvodňovanie. Hlavnou zložkou hodnôt boli pre neho presvedčenia.

Aj na základe príkladov autorov zaoberajúcich sa hodnotami je možné skonštatovať, že sa hodnoty zameriavajú na viaceré faktory. Možnosti ich ponímania a kategorizovania sú rôzne. Môžu pôsobiť ako spúšťač istého správania, správanie môžu usmerňovať v súlade s inými premennými, napr. morálnymi činiteľmi, ale môžu predstavovať aj výsledok rôznych vplyvov na jednotlivca (Cakirpaloglu, 2009). Správanie môže byť motivované hodnotami, ale ich vzájomný vzťah môže byť zastretý spoločenskými normami (Bardi & Schwartz, 2003). Niektoré hodnotové systémy sú definované priamočiaro. Pomenúvajú jednotlivé hodnoty jednoslovné, výstižne ich zmyslu a ukladajú ich do postupnosti, napr. od najdôležitejšej alebo najčastejšie sa vyskytujúcej. Iné sú opísané ako kategórie zlučujúce do seba skupiny podobne zameraných hodnôt. Prevažná väčšina hodnotových systémov je ladená pozitívne. Zameriava sa na kladné zložky a vlastnosti ľudských osobností a spôsobov konania. Vyskytujú sa ale i také, ktoré pracujú s konceptom negatívnych hodnôt, ba priam antihodnôt. Niektoré vlastnosti hodnôt môžu aj napriek ich pozitívnej povahe korelovať s črtami temnej triády, napríklad narcizmom (De Holanda Coelho et al., 2021). O tejto téme by sme ale mohli viesť veľmi rozsiahle dišputy, ktoré by si zaslúžili samostatné skúmanie a vlastné tematické debaty.

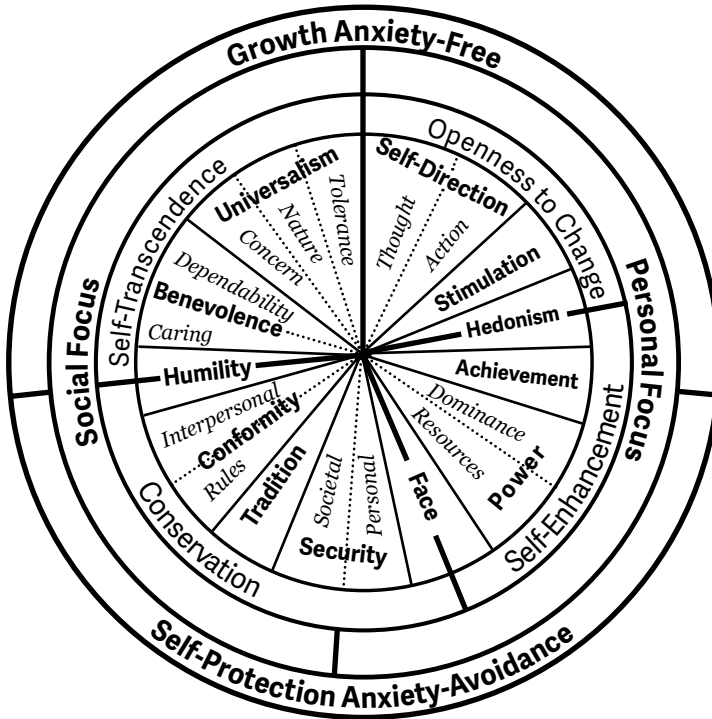
3.4 Vybrané hodnotové systémy a ich skúmanie

V našom výskume sme sa bližšie zamerali na dva typy hodnotových systémov. Oba sú aktuálne, v súčasnosti platné a majú presah do obdobia adolescencie. Hodnoty delia do skupín, kategórií, ktoré navzájom kooperujú a dopĺňajú sa.

3.4.1 Schwartzova teória základných ľudských hodnôt

Schwartz (1992) definuje hodnoty ako transsituačné ciele, ktoré usmerňujú princípy v rámci života a môžu v jeho priebehu meniť dôležitosť. Môžu pri nich variovať rôzne aspekty – motivácia, rozhodnutia, konania a pod. Výskumu hodnôt sa venuje niekoľko rokov a počas tohto času viackrát revidoval svoje usporiadanie a počet definovaných hodnôt. Pôvodná teória obsahovala

10 základných hodnôt, ktoré neskôr rozšíril na 19. Tie usporadúva do kruhového motivačného kontinua, v ktorom sú poukladané protichodné hodnoty oproti sebe a tie, ktoré sa dopĺňajú pri sebe v štyroch úrovniach (Schwartz et al., 2012). Podľa potreby je ale možné s nimi pracovať buď na pôvodnej 10-položkovej, alebo aj na prepracovanej 19-položkovej úrovni.

Obrázok 1: Schwartzove motivačné kontinuum obsahujúce 19 hodnôt

K predstave kruhového motivačného kontinua prikľadáme aj jeho vizualizáciu v podobe konkrétnych hodnôt, ktoré obsahuje obrázok 1. Schwartzove hodnotové štruktúry môžu byť pozorované na deťoch od 5 rokov (Lee et al., 2017).

Na základe teórie základných ľudských hodnôt bolo v priebehu vyše 20 rokov vykonaných množstvo výskumov a vytvorených niekoľko nástrojov na me-

ranie alebo skôr zisťovanie a popisovanie hodnôt (Schwartz et al., 2012). Najznámejším nástrojom sú dotazníkové metódy Portrait Values Questionnaire – PVQ (PVQ-RR, PVQ 5X, PVQ-40, PVQ-21), ktoré zachytávajú hodnoty prítomné v Schwartzovej teórii. Namiesto priameho pomenúvania hodnôt ich odrážajú v podobe popisovania skúmaných osôb vo sférach ich osobných cieľov, prianí a aspirácií, ktoré jednotlivci považujú v živote za dôležité (Schwartz et al., 2001). PVQ dotazníkové metódy sa líšia v počte položiek, ktoré obsahujú a v počte hodnôt, ktoré odzrkadľujú. Niektoré vlastnosti ale majú rovnaké. Merajú hodnoty nepriamo bez použitia označenia slova „hodnota“. Predpokladajú, že základné hodnoty sa prejavujú a môžu byť zaznamenané v odpovediach. Zameriavajú sa na sociálne porovnávanie v úsudkoch. Respondenti v nich porovnávajú opísanú osobu so sebou samým. Zachytávajú opisovanú osobu v tom, čo je pre ňu dôležité. Tieto metódy používajú nesymetrické škály odpovedí z dôvodu, aby sa vyhli sociálne žiaducim odpovediam, ku ktorým majú ľudia tendenciu sklňať a to obzvlášť pri tematike hodnôt (Schwartz, 2005).

Portrait Values Questionnaire – RR

V našom výskume sme použili verziu dotazníkovej metódy Portrait Values Questionnaire – RR na základe odporúčania jej autora, ktorá bola najvhodnejšou možnosťou verzie tejto dotazníkovej metódy pre náš výskum (Schwartz, osobná e-mailová komunikácia, 3. december 2019). PVQ-RR pochádza z roku 2013. Existujú dve verzie lingvisticky upravené pre ženy a pre mužov. Tento dotazník predkladá 57 položiek, ktoré obsahujú výroky popisujúce rôznych ľudí a dôležitosť rôznych situácií a vlastností. Respondenti si čítajú jednotlivé popisy a určujú, do akej miery sa na nich daná osoba podobá. Odpovedá sa na šesťstupňovej Likertovej škále od „vôbec sa mi nepodobá“ po „veľmi sa mi podobá“. Vyplnenie zaberie približne 15 minút.

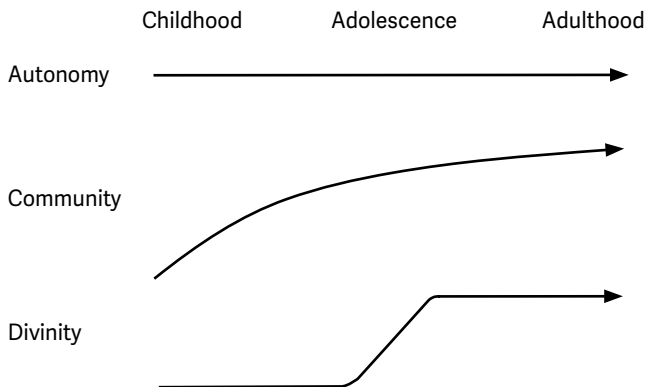
Táto dotazníková metóda pracuje na troch úrovniach priamo korešpondujúcich s rozšírenou Schwartzovou teóriou základných ľudských hodnôt. Je možné s ňou pracovať na úrovni devätnástich faktorov, na úrovni desiatich

faktorov alebo na úrovni štyroch nadradených faktorov „vyššieho usporiadania“. Koefficient reliability Cronbachova alfa pri 19-faktorovom spracovaní má priemer 0,70. Pri desiatich faktoroch bol priemer vnútornej reliability 0,76. Pri štyroch nadradených faktoroch je Cronbachova alfa vyššia ako 0,70 (Schwartz & Cieciuch, 2021).

Pre náš výskum sme upravili Likertovu škálu dotazníka PVQ-RR na štvor-bodovú. Dôvodom bolo predkladanie dotazníkových batérií adolescentom v širokom vekovom rozmedzí od 11 do 19 rokov. Snažili sme sa preto škálu upraviť čo najviac používateľsky priateľne aj pre mladšiu časť nami skúmanej populácie. Faktory v dotazníku a znenie otázok zostalo rovnaké ako pri pôvodnej šesťbodovej Likertovej škále. Zároveň sme zlúčili dotazník pre mužov a ženy do jednotnej podoby prostredníctvom singuláru a lomiek, napr.: „Je pre mňa dôležité byť bohatý/á“. V rámci modifikácie tejto metódy sme taktiež zvolili iný spôsob výpočtov súčtových skórov v jednotlivých faktoroch, ako v pôvodnej metóde PVQ-RR. Hodnota hrubého skóru príslušného faktoru je prostý súčet všetkých odpovedí vo všetkých otázkach sýtiacich daný faktor a tento súčet bol použitý pri porovnávaní vybraných skupín adolescentov.

3.4.2 Teória troch etík

Teória troch etík je jednou z mnohých taxonómií v rámci psychológie morálky. Prezентuje tri veľké oblasti, ktoré odzrkadľujú všetky morálne nastavenia vo svete (Shweder et al., 1997). Tieto oblasti sú autonómia, spoločnosť a spiritualita. Zachytávajú do seba rôzne pojmy toho, čo sa nachádza v podstate osobnosti a ako sa líšia v morálnom zmýšľaní a v hodnotách (Jensen, 2011). Každá skupina v sebe obsahuje niekoľko ďalších podkategórií, ktoré korešpondujú s podstatou každej väčšej skupiny. Na obrázku 2 sú vyobrazené tri línie ukazujúce vývin troch typov etických hodnôt počas detstva, adolescence a dospelosti. Každá etika je zameraná na človeka. Variuje len jeho vzťah a to vzťah k sebe, k druhým a k vyššej spirituálnej autorite.

Obrázok 2: Vývin troch typov etických hodnôt v závislosti od veku (Jensen, 2011)

Etika autonómie je vnímaná cez sústredenie sa na človeka ako na jednotlivca s vlastnými potrebami a túžbami. Jej podstatou je zahrňovať do seba koncepty zaoberajúce sa záujmami, *well-being-om*, právami jednotlivca a rovnocenosťou medzi druhými. Uvádza sa pri nej aj orientácia na sebavedomie, sebaapresadenie a nezávislosť (Jensen, 2011). Medzi autonómne hodnoty patrí férovosť, reciprocita, právo a zodpovednosť. Človek, ktorý má správne vyformované autonómne hodnoty, sa dokáže slobodne rozhodovať, ale zároveň prihliada na spoločenské normy (Jensen, 2015).

Etika spoločnosti sa zameriava na ľudí ako na členov sociálnych skupín, napr. rodín, národov, ale aj školských tried a pracovných kolektívov, a na to, ako plnia svoje úlohy v spoločnosti. Venuje sa napĺňaniu povinností a záujmom voči druhým, ochrane a všeobecnému dobrému fungovaniu v rámci spoločenských skupín. Spadajú do nej hodnoty ako česťnosť a sebamoderovanie (Jensen, 2011). Patrí k nej aj vyhýbanie sa trestu v rámci spoločenských sankcií, povinnosť voči druhým a spoločenský poriadok (Jensen, 2015).

Etika spirituality je vnímaná ako presah človeka voči spirituálnu. Centrálné témy v rámci tretieho typu etiky sú prepojené so zákonmi vyššej spirituálnej authority (diferencuje sa v závislosti od vierovyznania, ktoré osoba praktizuje,

alebo ktorého je súčasťou) a prirodzeného zákona v snahe vyhnúť sa duchovnému úpadku a naopak priblížiť sa k morálnej čistote. Okrem týchto aspektov sa v nej objavujú hodnoty ako napríklad vernosť a pokora (Jensen, 2011). K ním spadá aj vyhýbanie sa Božiemu trestu, očakávanie odmeny a záujem o vlastnú dušu (Jensen, 2015). Spirituálne hodnoty majú pozitívnu asociáciu s vierovyznaním (Padilla-Walker, Jensen, 2015).

Ethical Values Assessment (EVA) – short

Na podklade tejto teórie bol vytvorený v roku 2015 Padilla-Walkerovou a Arnett Jensenovou dotazník Ethical Values Assessment (EVA) v základnej a v skrátenej forme, ktorý meria tri typy etiky, resp. etických hodnôt. Pre náš výskum sme sa rozhodli použiť skrátenú 12-položkovú verziu. Základná forma obsahuje 18 položiek. Jednotlivé položky sú výrokmi viažucimi sa k tomu, aký by človek mal byť. Na tieto výroky je možné reagovať na 5-stupňovej Likertovej škále od „vôbec nie je dôležité“ po „najdôležitejšie“. Odpovede respondentov odzrkadľujú to, čo respondenti pokladajú za dôležité alebo naopak tomu neprikladajú žiadny význam. Položky sú tematicky zosúladené po štyroch do troch skupín a vystihujú každú z etických oblastí. Etické oblasti sú tri – etika autonómie (autonómne hodnoty), etika spoločnosti (spoločenské hodnoty) a etika spirituality (spirituálne hodnoty). Dotazníková metóda nie je časovo náročná. Adolescent ju vyplní za maximálne 5 minút. Okrem jednotlivých položiek je možné ako doplnok vytiahnuť z dotazníkov tri najdôležitejšie hodnoty pre respondenta a dopísať ich pod dotazníkovú metódu. Existuje možnosť dopísať pod metódu aj vlastné hodnoty, ktoré sú iné ako tie uvedené v dotazníku.

Následne môžu slúžiť ako kvalitatívne doplnenie kvantitatívnej dotazníkovej metódy. Etika autonómie dosahovala Cronbachovu alfu pri štyroch položkách s hodnotou 0,82. Etika spoločnosti mala pri štyroch položkách koeficient reliability 0,74. Etika spirituality dosahovala pri štyroch položkách koeficient reliability 0,94 (Padilla-Walker & Jensen, 2015).

Existuje veľké množstvo rôznych hierarchií hodnôt a hodnotových systémov. Počnúc rozjímaním mysliteľov o hodnotách v starovekom Grécku a Ríme, pokračujúc filozofmi, psychológmi, sociológmi a antropológmi na svetových univerzitách až do dnešných čias. Skúmanie hodnôt a ich usporiadaní má v histórii svoje stabilné miesto naprieč všetkými generáciami a kultúrami. V kapitole sme predstavili dve základné, nosné, často využívané teórie hodnôt a k nim vytvorené metódy, ktoré môžu pomôcť lepšie porozumieť ľudským hodnotám.

4. Aktuálne hodnoty u adolescentov pod vplyvom internetu a sociálnych sietí

V průběhu adolescence se postupně vytváří hodnotový systém dívek a chlapců. Při jeho formování mají významný vliv rodina a výchova, ale také podněty přicházející například od učitelů a vrstevníků. Důležitou roli ve vývoji hodnotového systému bude mít i samotný internet a sociální sítě, které poskytují dívkám a chlapcům prostor se aktivně zapojovat do online společenského života. Svět internetu a hlavně to, jakým způsobem a jak často je adolescentem využíván, může ovlivňovat způsob, jakým přistupuje k vlastním hodnotám a k tomu, jak je bude formulovat. Tento vliv internetu a sociálních sítí je vhodné odborně a výzkumně sledovat, protože jejich působení nemusí být jen pozitivní, ale může mít i negativní dopad na hodnotový systém adolescentů.

Studie si kladla za cíl najít vztahy mezi hodnotovými systémy adolescentů a užíváním internetu a sociálních sítí, které mohou ovlivňovat tyto systémy. Dílčím cílem bylo realizovat screening hodnotových systémů českých a slovenských adolescentů za pomoci dvou etablovaných nástrojů – Ethical Value Assessment (Padilla-Walker & Jensen, 2015) a Portrait Value Questionnaire (Schwartz & Cieciuch, 2021). Druhým záměrem výzkumného projektu bylo zjistit, kolik času tráví na sociálních sítích a hraním digitálních her, jaké aktivity realizují v kyberprostoru a jak závislí jsou čeští a slovenští chlapci na internetu; k tomu posloužil Internet Addiction Test (Test internetové závislosti) (Young, 1996) a Dotazník používání internetu (Považanová, Dolejš, & Suchá, 2020).

Výzkumný projekt se řídil *Etickými principy při výzkumech s lidmi* vydanými Americkou psychologickou asociací (2017) a *Etickým kodexem* Českomoravské psychologické společnosti (2017). Hlavními body těchto etických kodexů, které byly dodrženy během celého projektu, jsou:

- úcta a respekt ke zkoumaným osobám a spolupracujícím školním institucím,
- úplné a pravdivé informování respondentů, zákonných zástupců a vedení spolupracujících institucí,
- zachování anonymity zapojených respondentů a institucí,
- dobrovolné zapojení respondentů a institucí do výzkumu,
- možnost kdykoliv odstoupit z výzkumu bez udání důvodu.

Se získanými daty bylo nakládáno v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů) (MV ČR, nedat.) a dle § 11 ods. 7 zákona č. 245/2008 Z. z., o výchově a vzdělávání (školský zákon), o změně a doplnění některých zákonů v znění neskorších předpisů, podle § 18 ods. 1 zákona 18/2018 Z. z., o ochraně osobních údajů, a podle § 11 ods. 7 zákona č. 199/1994 Z. z., o psychologické činnosti a Slovenskej komore psychologov (SKP, 2022).

Výzkumný projekt se skládal ze tří základních etap. V první etapě došlo k identifikování témat a cílů výzkumu, které vycházely z potřeb praxe a z nedostatečného zkoumání těchto témat. V České republice a na Slovensku nebyly do té doby otestovány v celorepublikových studiích dotazníky na hodnoty a hodnotové systémy dívek a chlapců, jednalo se o metody EVA-S a PVQ-RR. Taktéž se nikdo nepokusil prozkoumat dopad užívání internetu, sociálních sítí a hraní digitálních her na hodnoty českých a slovenských dívek a chlapců.

V přípravné etapě byla vytvořena testová baterie v jazykové mutaci pro slovenské adolescenty a v jazykové mutaci pro české adolescenty, která se skládala z etablovaných nástrojů a z dotazníků vlastní konstrukce. Tato testová bate-

rie byla pilotně otestována na několika desítkách adolescentů, což umožnilo upravit testovou baterii a dotazníky pro ostré testování. Druhou etapou byl samotný sběr dat, na jehož začátku byla testová baterie šířena online formou, a to kvůli pandemii covid-19 a uzavření školských zařízení. Po opadnutí pandemie a zrušení z ní vyplývajících omezení byla data sbírána přímo v českých a slovenských školách, a to skupinově a formou tužka a papír. Poslední etapa spočívala v převodu primárních dat do datové matice a v čištění těchto dat, tak aby mohla být podkladem pro odborné výstupy, kterými je například tato kniha.

Testovou baterii v online podobě či ve formě tužka papír vyplnilo přes 3,8 tisíc respondentů z České republiky a ze Slovenska. Po vyčištění a očištění dat (například byli vyřazeni respondenti z důvodu chybějících údajů o věku a pohlaví nebo z důvodu vyššího věku) bylo při analýzách využito 3741 respondentů ve věku 11–19 let. Do výzkumného projektu se zapojilo 1457 českých dívek s průměrným věkem 14,37 let a 1185 českých chlapců, kteří měli průměrný věk 13,84 let. Slovenských dívek je v projektu 677 a jejich průměrný věk byl 15,52 let. Slovenských chlapců s průměrným věkem 14,54 let se zapojilo do výzkumné studie 422 (tab. 1).

Tab. 1: Věk respondentů

Země	Pohlaví	N	M	Min.	Max.	SD
CZ	Chlapci	1185	13,84	11	19	1,95
	Dívky	1457	14,37	11	19	2,34
SK	Chlapci	422	14,54	11	19	2,32
	Dívky	677	15,25	11	19	2,29

Adolescenti navštěvovali několik typů vzdělávacích institucí, kterými byly základní školy, střední školy, střední odborná učiliště, čtyř-, šesti- a osmiletá gymnázia. Do vzdělávacího stupně 2 dle ISCED patří 2389 žáků a žákyň a stupeň 3 navštěvovalo 1274 dívek a chlapců (tab. 2).

Tab. 2: Stupeň vzdelání respondentů

Stupeň vzdelání	Země	Pohlaví	N
ISCED 2	CZ	Chlapci	921
		Dívky	965
	SK	Chlapci	239
		Dívky	264
ISCED 3	CZ	Chlapci	264
		Dívky	483
	SK	Chlapci	148
		Dívky	379

Prvním faktorem metody EVA-S jsou autonomní hodnoty. Tento faktor se zaměřuje na jedince, na jejich potřeby a přání. Jedinec má právo se samostatně rozhodovat, ale musí nést za své rozhodnutí a jednání zodpovědnost. Mezi ctnosti patří například sebeúcta, sebevyjádření. Průměry u faktoru označeného jako autonomní hodnoty se ve čtyřech sledovaných skupinách pohybovaly v rozmezí od 4,01 do 4,20 hrubých bodů. Nejvyšší průměr byl zaznamenán u slovenských dívek, přičemž tento výsledek není nějak významně vyšší oproti dalším třem skupinám. Druhým faktorem jsou spirituální hodnoty. Podstatou těchto hodnot je dosáhnout spirituální čistoty a řídit se božími zákony. Ctností je úcta, věrnost a pokora. V tomto faktoru jsou již rozdíly vyšší. Sledované dívky a chlapci by se dali rozdělit do dvou skupin. V první skupině jsou slovenští chlapci (2,91) a slovenské dívky (2,83), kteří dosáhli o necelý jeden hrubý bod vyšších hodnot než skupiny českých dívek (1,98) a českých chlapců (2,00). Posledním sledovaným faktorem v dotazníku EVA-S je faktor společenské hodnoty. Základem těchto hodnot je naplňování povinností vůči druhým lidem a ochrana fungování sociálních skupin. Jedinci by měli být loajální vůči sociálním skupinám a jejich členům. V tomto faktoru průměrné hodnoty oscilovaly v rozmezí od 3,65 do 3,73 hrubých bodů. Rozdíly mezi skupinami jsou opět zanedbatelné (tab. 3).

Tab. 3: Základní výsledky respondentů v dotazníku EVA-S

Faktor	Země	Pohlaví	N	M	Min.	Max.	SD
Autonomní hodnoty	CZ	Chlapci	999	4,01	1,25	5,00	0,51
	SK	Chlapci	363	4,01	1,75	5,00	0,54
	CZ	Dívky	1287	4,14	2,00	5,00	0,46
	SK	Dívky	632	4,20	2,00	5,00	0,48
Spirituální hodnoty	CZ	Chlapci	999	2,00	1,00	5,00	1,04
	SK	Chlapci	363	2,91	1,00	5,00	1,35
	CZ	Dívky	1287	1,98	1,00	5,00	1,00
	SK	Dívky	632	2,83	1,00	5,00	1,36
Společenské hodnoty	CZ	Chlapci	999	3,70	1,00	5,00	0,57
	SK	Chlapci	363	3,73	1,50	5,00	0,63
	CZ	Dívky	1287	3,65	1,25	5,00	0,57
	SK	Dívky	632	3,71	1,25	5,00	0,59

Druhou metodou, která byla využita v rámci testování hodnot u českých a slovenských adolescentů, byl dotazník PVQ-RR. V prvním faktoru, benevolenci, který měří obětavost adolescenta pro blaho druhých lidí, nejvyšší průměrnou hodnotu zaznamenaly české dívky (20,97), následuje je skupina slovenských dívek (19,86). O cca 1 hrubý bod méně, a tedy nejnižší hodnota byla naměřena u slovenských chlapců (19,96). Ve faktoru bezpečnost oscilují průměrné hodnoty od 19,06 do 19,92 hrubých bodů. Jedná se o faktor, který značí osobní bezpečnost v nejbližším okolí a v širší společnosti. Nejnižší průměrná hodnota byla identifikována u českých chlapců (19,06) a naopak nejvyšší u slovenských dívek (19,92). Třetím sledovaným faktorem je hédonismus, který se vyznačuje potěšením a smyslovým uspokojováním se. V tomto faktoru jsou rozdíly mezi sledovanými chlapci a dívkami z České a Slovenské republiky zanedbatelné, pohybují se od 9,72 do 9,80 hrubých bodů. Nejvíce konformní, tedy s vysokou tendencí dodržovat pravidla, zákony a formální povinnosti, jsou slovenské dívky (17,32) a naopak nekonformní, respektive méně aktivní v dodržování společenských pravidel jsou čeští chlapci (16,55). Slovenští chlapci byli identifikováni jako jedinci, kteří chtějí mít kontrolu nad zdroji a lidmi (13,58).

Podobného výsledku dosáhli čeští chlapci (13,42). Dívky obecně nemají touhu mít až takovou moc nad ostatními lidmi, sociálním zdroji či věcmi (tab. 4).

Tab. 4a: Základní výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR

Faktor	Země	Pohlaví	N	M	Min.	Max.	SD
Benevolence	CZ	Chlapci	1048	20,30	11	24	2,42
	SK	Chlapci	374	19,96	8	24	2,76
	CZ	Dívky	1321	20,97	10	24	2,45
	SK	Dívky	644	20,86	11	24	2,46
Bezpečnost	CZ	Chlapci	1048	19,06	8	24	2,59
	SK	Chlapci	374	19,31	8	24	2,82
	CZ	Dívky	1321	19,43	9	24	2,47
	SK	Dívky	644	19,92	9	24	2,45
Hédonismus	CZ	Chlapci	1048	9,73	4	12	1,48
	SK	Chlapci	374	9,72	4	12	1,57
	CZ	Dívky	1321	9,80	3	12	1,57
	SK	Dívky	644	9,76	4	12	1,60
Konformita	CZ	Chlapci	1048	16,55	7	24	3,16
	SK	Chlapci	374	16,84	7	24	3,30
	CZ	Dívky	1321	16,98	8	24	2,96
	SK	Dívky	644	17,32	8	24	2,89
Moc	CZ	Chlapci	1048	13,42	6	24	3,24
	SK	Chlapci	374	13,58	6	24	3,27
	CZ	Dívky	1321	12,46	6	23	3,12
	SK	Dívky	644	12,89	6	24	3,27

Šestáým faktorem je samostatnost, která je charakterizována snahou rozvíjet vlastní myšlenky a schopnosti a svobodně určovat své vlastní činy. České a slovenské dívky bychom mohli charakterizovat jako samostatnější, než jejich chlapecké vrstevníky, protože dosahují o více než půl hrubého bodu více ve sledovaném faktoru. Nejvíce vzrušení, novosti a změny požadují slovenské dívky (9,13) a české dívky (9,08). Čeští chlapci dosahovali nejnižších hodnot v tomto fakturu, který je označován jako stimulace (8,66). Adolescenti ze

Slovenské republiky, a to jak dívky, tak i chlapci mají větší snahu udržovat a zachovávat kulturní, rodinné a náboženské tradice než jejich čeští vrstevníci, ale rozdíly v průměrných hodnotách nejsou až tak výrazné a pohybují se od 16,09 do 16,88 hrubých bodů. Předposledním faktorem je univerzalismus, který je charakteristický tím, že člověk chce být rovný a spravedlivý k ostatním lidem a akceptuje ty, kteří se liší od nich samotných. Tento faktor vykazuje nejvyšší rozdíly mezi pohlavími, a to o cca dva hrubé body. Vyšších průměrných hodnot dosahují slovenské a české dívky, které se vyznačují pochopením, oceněním a ochrannou všech lidí a přírody. Posledním faktorem je úspěch, tedy získání úspěchu a pochvaly od ostatních lidí. V tomto faktoru nejsou až takové rozdíly mezi sledovanými skupinami, průměrné hodnoty se pohybují od 8,88 do 9,17 hrubých bodů, přičemž nejnižší průměr mají slovenští chlapci (8,88) a nejvyšší průměr slovenské dívky (9,17) (tab. 4b).

Tab. 4b: Základní výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR

Faktor	Země	Pohlaví	N	M	Min.	Max.	SD
Samostatnost	CZ	Chlapci	1048	18,96	11	24	2,39
	SK	Chlapci	374	18,87	6	24	2,67
	CZ	Dívky	1321	19,50	10	24	2,43
	SK	Dívky	644	19,46	12	24	2,37
Stimulace	CZ	Chlapci	1048	8,66	3	12	1,60
	SK	Chlapci	374	8,91	3	12	1,77
	CZ	Dívky	1321	9,08	3	12	1,60
	SK	Dívky	644	9,13	4	12	1,52
Tradice	CZ	Chlapci	1048	16,09	6	24	2,79
	SK	Chlapci	374	16,78	6	24	2,97
	CZ	Dívky	1321	16,32	8	24	2,81
	SK	Dívky	644	16,88	8	24	2,96
Univerzalismus	CZ	Chlapci	1048	27,11	10	36	3,86
	SK	Chlapci	374	27,64	14	36	4,04
	CZ	Dívky	1321	29,29	16	36	3,48
	SK	Dívky	644	29,59	16	36	3,52

Úspech	CZ	Chlapci	1048	8,90	3	12	1,58
	SK	Chlapci	374	8,88	3	12	1,62
	CZ	Dievky	1321	8,90	3	12	1,57
	SK	Dievky	644	9,17	5	12	1,55

Jen 83 českých a slovenských adolescentů, kteří vyplnili dotazník EVA-S, nemá účet na žádné sociální síti, naopak 3187 adolescentů, kteří zodpověděli otázku v dotazníku EVA-S, má alespoň jeden účet na sociálních sítích. Statisticky nejvýznamnější rozdíl v průměrných hodnotách byl ve faktoru autonomní hodnoty a spirituální hodnoty, což dokládá i Cohenovo *d*, které se pohybuje u střední velikosti efektu. Jedinci bez účtu dosahovali vyššího průměru ve faktoru spirituální hodnoty a naopak ve faktoru autonomní hodnoty průměru nejnižšího. Tito jedinci se méně soustředí na své potřeby, přání a preference a naopak mají vyšší míru úcty, věrnosti a pokory oproti jedincům, kteří mají účet nebo účty na sociálních sítích. Ve faktoru společenské hodnoty jsou průměrné hodnoty velmi podobné a nebyl nalezen statisticky významný rozdíl. Obě skupiny můžeme charakterizovat jako jedince, kteří plní povinnosti vůči druhým lidem na základě jimi zastávaných rolí (tab. 5).

Tab. 5: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle vlastnění účtu na sociálních sítích

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,10	3,89	3,915	3268	< 0,001	3187	83	0,49	0,64	0,425
Spirituální hodnoty	2,24	2,87	-4,732	3268	< 0,001	3187	83	1,19	1,42	-0,527
Společenské hodnoty	3,68	3,75	-0,990	3268	0,322	3187	83	0,58	0,69	-0,120

Poznámka: 1 = ano; 2 = ne.

Dívek a chlapců jsme se ptali, zda přebírají názory influencerů, youtuberů, instagramerů či podobných osob, které vidí a poslouchají na internetu nebo jejichž blogy čtou. Názory nepřebírá 1920 adolescentů a naopak 1270 dívek a chlapců potvrdilo, že názory těchto lidí přebírají. Při srovnání těchto dvou

skupin byl nalezen jen jeden statisticky významný rozdíl na hladině $p < 0,05$, a to ve faktoru autonomní hodnoty. Při detailnějším pohledu jsou ale rozdíly v průměrech a na směrodatných odchylkách mezi těmito dvěma skupinami velmi nízké. Míra efektu podle Cohena d je také velmi malá (tab. 6).

Tab. 6: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle přebírání názorů

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,12	4,08	2,097	3188	0,036	1920	1270	0,48	0,52	0,081
Spirituální hodnoty	2,24	2,24	0,210	3188	0,834	1920	1270	1,22	1,15	0,000
Společenské hodnoty	3,67	3,70	-1,695	3188	0,090	1920	1270	0,58	0,58	-0,052

Poznámka: 1 = ne; 2 = ano.

Ve sledované skupině adolescentů, kteří vyplnili dotazník EVA-S, je 945 těch, kteří během pracovního dne užívají aktivně internet max. 2 hodiny a 2270 dívek a chlapců, kteří působí aktivně na internetu více než dvě hodiny během školního dne. Tyto dvě skupiny se liší statisticky významně ve všech třech sledovaných faktorech, přičemž u dvou je míra efektu malá a u jednoho faktoru velmi malá. Vyšší průměrné hodnoty mají adolescenti využívající internet maximálně dvě hodiny. Jedná se tedy o jedince, kteří mají vyšší míru autonomie, spirituálnosti a jsou více orientováni na společnost, tedy na společenské hodnoty. Nejvyšší rozdíl mezi průměry lze pozorovat ve faktoru spirituální hodnoty (tab. 7).

Tab. 7: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle využívání internetu v pracovní dny

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,13	4,09	2,521	3213	0,012	945	2270	0,48	0,50	0,081
Spirituální hodnoty	2,46	2,16	6,362	3213	< 0,001	945	2270	1,23	1,18	0,251
Společenské hodnoty	3,76	3,65	4,919	3213	< 0,001	945	2270	0,56	0,58	0,192

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

Ve dny voľna užíva internet maximálne dve hodiny o niečo menej adolescentů než v pracovnı dny a naopak se zvyšuje počet tıch adolescentů, kteří internet aktivně využívají více než dvě hodiny denně. Rozdíly jsou také pozorovatelné v jednotlivých sledovaných faktorech; tyto rozdíly jsou statisticky významné, ale míra efektu dle Cohena d je v jednotlivých faktorech malá. Adolescenti, kteří trávı online do dvou hodin denně, mají vyšší průměrné hodnoty ve všech třech sledovaných faktorech, kterými jsou autonomní, spirituální a společenské hodnoty (tab. 8).

Tab. 8: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle využívání internetu ve dnech voľna

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,14	4,09	2,407	3181	0,016	759	2424	0,49	0,49	0,102
Spirituální hodnoty	2,50	2,17	6,643	3181	< 0,001	759	2424	1,29	1,17	0,275
Společenské hodnoty	3,76	3,66	3,987	3181	< 0,001	759	2424	0,56	0,58	0,174

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

V pracovnı dny je 1361 adolescentů aktivních na sociálních sítıch dvě a více hodin. Tito adolescenti dosáhli nižších hodnot ve všech třech sledovaných faktorech, přičemž ve dvou z nich se jedná o statisticky významné rozdíly v průměrech oproti adolescentům, kteří tuto aktivitu provozují do dvou hodin denně. Nejvýznamnější rozdíl v průměrných hodnotách co do statistické významnosti je ve faktoru společenské hodnoty ($p < 0,001$) a následuje faktor spirituální hodnoty ($p = 0,001$). Coheno d bylo naměřeno u těchto faktorů nízké, pro faktor spirituální hodnoty 0,125 a pro faktor společenské hodnoty 0,139. Adolescenti, kteří užívaı denně sociální sítě maximálně dvě hodiny, udržují ve vyšší míře rodinné a společenské tradice a jsou více prosociální (tab. 9).

Tab. 9: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle užívání sociálních sítí v pracovní dny

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,11	4,09	1,121	3209	0,262	1850	1361	0,49	0,50	0,040
Spirituální hodnoty	2,32	2,17	3,393	3209	0,001	1850	1361	1,25	1,14	0,125
Společenské hodnoty	3,72	3,64	3,636	3209	< 0,001	1850	1361	0,57	0,58	0,139

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

Počet adolescentů, kteří ve dnech volna užívají aktivně sociální sítě dvě a více hodin, vzrostl oproti pracovním dnům o více než čtyři sta. Rozdíly ve faktorech mezi dvěma sledovanými skupinami (do dvou hodin a od dvou hodin) je velmi podobný, jako tomu bylo v pracovní dny. Statisticky nevýznamný rozdíl v průměrných hodnotách je ve faktoru autonomní hodnoty, naopak významný je ve faktorech spirituální a společenské hodnoty, ale Cohenovo d měřící míru účinku je velmi nízké. V těchto dvou faktorech dívky a chlapci užívající sociální sítě více než dvě hodiny dosahují nižších hodnot. Tedy mají menší zájem o zvyky, které se pojí k jejich kultuře a menší zájem o ostatní a jejich blaho (tab. 10).

Tab. 10: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle užívání sociálních sítí v dny volna

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,09	4,10	-0,498	3181	0,619	1406	1777	0,49	0,50	-0,020
Spirituální hodnoty	2,34	2,17	3,981	3181	< 0,001	1406	1777	1,26	1,15	0,142
Společenské hodnoty	3,72	3,66	2,699	3181	0,007	1406	1777	0,57	0,59	0,103

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

Čeští a slovenští adolescenti byli dotazováni, zda pro zábavu sledují videa, ve kterých jsou prezentovány záběry snižující důstojnost člověka či zvířete anebo ohrožující život. Z výsledků je patrné, že tuto aktivitu nerealizuje 2412 (73,85 %) českých a slovenských dívek a chlapců, kteří vyplnili dotazník EVA-S. Naopak aspoň občas si pro zábavu pustí tento typ videí 854 adolescentů. Ve všech třech sledovaných proměnných dosahují vyšších průměrných hodnot adolescenti, kteří si videa nepouští, a u dvou proměnných se jedná o statisticky významné rozdíly na hladině $p < 0,001$. Nejvyšší míra efektu ve sledovaných proměnných byla u autonomních hodnot ($d = 0,302$). Chlapci a dívky neprovozující tuto aktivitu častěji berou ohled na práva druhých lidí a snaží se o rozvoj společnosti (tab. 11).

Tab. 11: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle sledování nevhodných videí

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,14	3,99	7,256	3264	< 0,001	2412	854	0,48	0,54	0,302
Spirituální hodnoty	2,26	2,23	0,575	3264	0,565	2412	854	1,22	1,15	0,025
Společenské hodnoty	3,71	3,62	3,539	3264	< 0,001	2412	854	0,56	0,62	0,156

Poznámka: 1 = ne; 2 = ano.

Na internetu sdílí věci s nevhodným obsahem 354 (10,85 %) adolescentů z našeho souboru. Tito adolescenti dosahují statisticky významně nižších průměrných hodnot ve faktorech autonomní, spirituální a společenské hodnoty oproti adolescentům, kteří tato videa nesdílejí v kyberprostoru. Jedná se o dívky a chlapce, kteří se méně zajímají o blaho ostatních lidí, méně je zajímají zvyky a zájmy členů jejich společnosti. Nejsou tolik ochotní převzít zodpovědnost za sebe sama. Mohou mít nižší míru sebeúcty. Nejvyšší míra účinku byla zjištěna u autonomních hodnot ($d = 0,426$) (tab. 12).

Tab. 12: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle sdílení nevhodných videí

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,12	3,91	7,879	3262	< 0,001	2910	354	0,48	0,59	0,426
Spirituální hodnoty	2,28	2,11	2,473	3262	0,013	2910	354	1,20	1,21	0,142
Společenské hodnoty	3,71	3,51	6,234	3262	< 0,001	2910	354	0,56	0,66	0,350

Poznámka: 1 = ne; 2 = ano.

Aktivity na internetu, které by rodiče neschvalovali a za které by nebyli na respondenty hrdí, realizuje 1229 (37,65 %) dotazovaných českých a slovenských dívek a chlapců. Tyto činnosti neguje 2035 adolescentů, kteří vyplnili dotazník EVA-S. Vyšších průměrných hodnot, které jsou statisticky významné na hladině $p < 0,001$, dosahují adolescenti nerealizující nevhodné aktivity v kyberprostoru. Jedná se o dívky a chlapce, jejichž hodnotové systémy jsou stabilnější, tedy řídí se dle společenských norem a pravidel. Plní povinnosti, které mají vůči společnosti a druhým lidem, o jejichž životy se zajímají. Chtějí být morálně čistí a bez hříchů, tedy žít v jakési symbióze se světem a se vším pozitivním, co ho tvoří (tab. 13).

Tab. 13: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle neschvalování aktivit rodiči

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Autonomní hodnoty	4,16	4,00	-8,893	3262	< 0,001	2035	1229	0,47	0,52	0,327
Spirituální hodnoty	2,34	2,12	-5,167	3262	< 0,001	2035	1229	1,21	1,17	0,184
Společenské hodnoty	3,75	3,57	-8,873	3262	< 0,001	2035	1229	0,56	0,60	0,313

Poznámka: 1 = ne; 2 = ano.

V testové baterii byl využit pro měření internetové závislosti dotazník IAT (Young, 1996). Závislost na internetu můžeme definovat jako poruchu kontroly impulsů, u které se neobjevuje intoxikace a která má negativní dopad na mnoho oblastí života (vzdělávací, fyzickou, sociální a další) závislého ado-

lescenta. Do určitej miery, napríklad v edukačnom procese, môže mať vhodné užívanie internetu pozitívny dopad na adolescenta. Pokiaľ sa ale jedná o nadmerné nevhodné nadužívanie, je to problém, ktorý sa môže prejaviť ve školských hodnotení, v plnení školských úloh alebo v redukcii voľnočasových a napríklad pohybových aktivít.

Dotazník rozdeľuje dle dosaženého hrubého skóre jedinca do štych skupín:

- a) bežné užívanie (0–30 bodů);
- b) mierne úrovne závislosti (31–49 bodů);
- c) stredná úroveň závislosti (50–79 bodů);
- d) vysoká úroveň závislosti.

Ve skupině dívek a chlapců, kteří vyplnili dotazník EVA-S, užívá internet bez problémů 1794 z nich. Mírné problémy byly identifikovány u 942 chlapců a dívek, střední úroveň závislosti trpí 261 adolescentů a u 14 jedinců byla zjištěná vysoká úroveň závislosti (tab. 14).

Ve faktoru autonomie hodnoty byly zjištěny poklesy průměrů mezi jednotlivými skupinami. Chlapci a dívky, kteří užívají internet nerizikovou formou, dosáhli 4,15 hrubého bodu a naopak chlapci a dívky s nejtěžší formou závislosti 3,86 hrubého bodu. Jednofaktorová ANOVA identifikovala statisticky významný rozdíl mezi sledovanými skupinami na hladině významnosti $p < 0,001$. Čím závislejší na internetu jedinec je, tím méně ho zajímají další potřeby a přání, a tedy je zapomíná naplňovat. Snižuje se u něj svobodné rozhodování, nezávislost a sebeúcta (graf 1).

Další statisticky významný rozdíl byl zjištěn jednofaktorovou ANOVA ve faktoru společenské hodnoty ($p < 0,001$). Průměrné hodnoty klesají se zvyšujícím se stupněm závislosti, kromě skupiny adolescentů s vysokou úrovní závislosti, kterou ale sytí nízký počet adolescentů. O skupině adolescentů s mírnou a střední úrovní závislosti lze říci, že se u nich snižuje míra zodpovědnosti k druhým lidem. Méně se zajímají o chod sociálních skupin a méně se do něj zapojují (rodina, vrstevnické skupiny), přestávají dodržovat společenské tra-

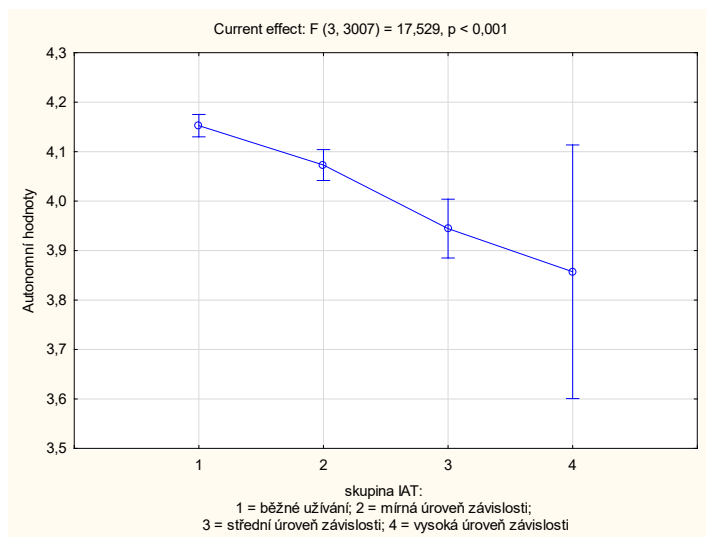
dice a zvyky. Snižuje se míra loajality vůči sociálním skupinám a jejich členům (graf 2).

V posledním, třetím faktoru, kterým jsou spirituální hodnoty, nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl ($p = 0,708$) mezi sledovanými skupinami. Je zde vidět určitý pokles mezi skupinami běžné užívání, mírná a střední úroveň závislosti, ale jedná se o pokles v řádu několika setin. Nejvyšší průměrná hodnota v tomto faktoru byla naměřena u adolescentů s vysokou úrovní závislosti, což ale může být způsobeno nízkým zastoupením adolescentů v této skupině (graf 3).

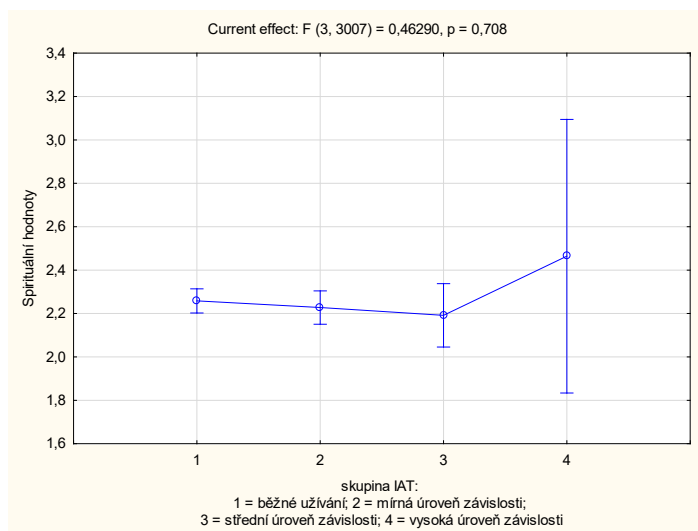
Tab. 14: Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle stupně závislosti na internetu

Faktor	Typ užívání	N	$\bar{x}$	Min.	Max.	SD
Autonomní hodnoty	Běžné užívání	1794	4,15	1,25	5,00	0,46
	Mírná úroveň závislosti	942	4,07	2,00	5,00	0,50
	Střední úroveň závislosti	261	3,94	2,00	5,00	0,60
	Vysoká úroveň závislost	14	3,86	2,25	5,00	0,73
Spirituální hodnoty	Běžné užívání	1794	2,26	1,00	5,00	1,22
	Mírná úroveň závislosti	942	2,23	1,00	5,00	1,17
	Střední úroveň závislosti	261	2,19	1,00	5,00	1,17
	Vysoká úroveň závislost	14	2,46	1,00	5,00	1,52
Společenské hodnoty	Běžné užívání	1794	3,71	1,00	5,00	0,57
	Mírná úroveň závislosti	942	3,64	1,75	5,00	0,55
	Střední úroveň závislosti	261	3,56	1,25	5,00	0,67
	Vysoká úroveň závislost	14	3,75	1,50	5,00	0,98

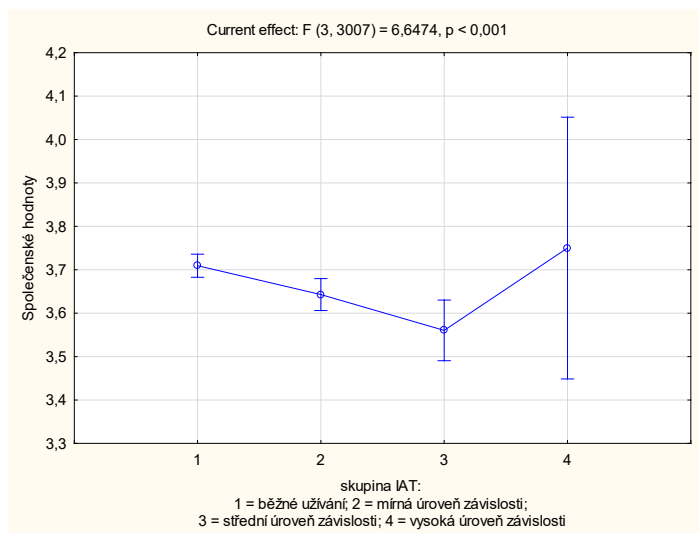
Graf 1: Výsledky respondentů ve faktoru autonomní hodnoty EVA-S dle stupně závislosti na internetu

Graf 2: Výsledky respondentů ve faktoru spirituální hodnoty EVA-S dle stupně závislosti na internetu

Graf 3: Výsledky respondentů ve faktoru společenské hodnoty EVA-S dle stupně závislosti na internetu

Dívky a chlapci, kteří nevlastní účet na sociálních sítích, získali vyšší hodnoty ve faktorech konformita, bezpečnost a tradice, tedy nerealizují činnosti, kterými by mohli porušovat společenské normy, a také mají vyšší míru úcty k tradicím a přijímají častěji myšlenky stanovené kulturou nebo náboženstvím. Jsou zastánci osobní bezpečnosti a stability ve společnosti. Jejich dosažené hodnoty se ale statisticky významně neliší od skupiny adolescentů, kteří vlastní minimálně jeden účet na sociálních sítích. Druhá skupina adolescentů se vyznačuje vyššími hodnotami ve faktorech samostatnost, stimulace, hédonismus, úspěch, moc, benevolence a univerzalizmus. Kromě posledního faktoru jsou hodnoty statisticky významné oproti skupině bez účtu na sociálních sítích. Míra účinku vyjádřená Cohenovým d byla nejvyšší ve faktorech hédonismus, stimulace a samostatnost, naopak nejnižší ve faktoru bezpečnost. Chlapci a dívky s účty na sociálních sítích chtějí získat společenské postavení, chtějí ostatní kontrolovat a být dominantní. Mají rádi změny a výzvy. Hledají potěšení a smyslové uspokojení (tab. 15).

Tab. 15: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle vlastnění účtu na sociálních sítích

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,28	18,55	2,769	3373	0,006	3289	86	2,41	3,23	-0,300
Bezpečnost	19,39	19,55	-0,548	3373	0,584	3289	86	2,55	2,80	0,063
Stimulace	8,95	8,44	2,898	3373	0,004	3289	86	1,60	1,82	-0,318
Hédonismus	9,78	9,05	4,364	3373	< 0,001	3289	86	1,54	1,67	-0,473
Úspěch	8,96	8,62	1,996	3373	0,046	3289	86	1,57	1,78	-0,216
Moc	12,99	12,05	2,657	3373	0,008	3289	86	3,24	3,06	-0,291
Univerzalizmus	28,50	28,33	0,409	3373	0,682	3289	86	3,80	4,64	-0,044
Konformita	16,89	17,43	-1,628	3373	0,104	3289	86	3,06	3,29	0,176
Tradice	16,39	16,97	-1,830	3373	0,067	3289	86	2,86	3,08	0,202
Benevolence	20,65	20,02	2,301	3373	0,021	3289	86	2,49	2,81	-0,252

Poznámka: 1 = ano, 2 = ne.

Statisticky významné rozdíly mezi těmi, kteří přebírají názory youtuberů a influencerů, a těmi, kteří to nečiní, byly nalezeny ve faktorech samostatnost, stimulace, hédonismus, úspěch a moc. Ti, kteří nepřebírají názory jiných v kyberprostoru, jsou samostatnější v rozhodování, také jsou tolerantnější k lidem a chovají se konformněji. Dívky a chlapce přijímající názory druhých za své lze charakterizovat jako jedince, kteří prahnou po úspěchu a moci, vyhledávají novost a vzrušení (tab. 16).

Tab. 16: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle přebírání názorů

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,36	19,14	2,547	3292	0,011	1976	1318	2,47	2,37	0,091
Bezpečnost	19,34	19,47	-1,346	3292	0,178	1976	1318	2,55	2,57	-0,051
Stimulace	8,89	9,03	-2,475	3292	0,013	1976	1318	1,61	1,60	-0,087
Hédonismus	9,66	9,95	-5,295	3292	< 0,001	1976	1318	1,56	1,50	-0,189
Úspěch	8,85	9,12	-4,770	3292	< 0,001	1976	1318	1,55	1,58	-0,173
Moc	12,66	13,50	-7,413	3292	< 0,001	1976	1318	3,22	3,18	-0,262
Univerzalizmus	28,53	28,42	0,810	3292	0,418	1976	1318	3,78	3,86	0,029
Konformita	16,94	16,78	1,470	3292	0,142	1976	1318	3,04	3,06	0,052

Tradice	16,36	16,41	-0,454	3292	0,650	1976	1318	2,91	2,81	-0,017
Benevolence	20,66	20,62	0,400	3292	0,689	1976	1318	2,48	2,52	0,016

Poznámka: 1 = ne, 2 = ano.

Mezi skupinami adolescentů, kteří aktivně užívají internet během pracovního dne maximálně dvě hodiny, a těmi, kteří jej užívají více než dvě hodiny, jsou pozorovatelné statisticky významné rozdíly v průměrech ve faktorech bezpečnost, moc, univerzalizmus, konformita, tradice a benevolence. Velikost účinku vyjádřená Cohenovým d lze jen ve třech případech označit jako malou, tedy přesahující hranici $d = 0,200$. Adolescenti, kteří se pohybují aktivně v kyberprostu více než dvě hodiny, mají vyšší míru potřeby kontroly a nadvlády nad lidmi a zdroji. Naopak dívky a chlapci věnující této aktivitě maximálně dvě hodiny ve školní dny mají větší smysl pro tradice a dodržování pravidel, zákonů a formálních povinností (tab. 17).

Tab. 17: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle využívání internetu v pracovní dny

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,24	19,28	-0,375	3318	0,708	995	2325	2,48	2,41	-0,016
Bezpečnost	19,62	19,30	3,259	3318	0,001	995	2325	2,47	2,58	0,126
Stimulace	8,95	8,95	0,044	3318	0,965	995	2325	1,63	1,60	0,000
Hédonismus	9,72	9,78	-1,009	3318	0,313	995	2325	1,52	1,55	-0,039
Úspěch	8,90	8,98	-1,275	3318	0,202	995	2325	1,55	1,58	-0,051
Moc	12,49	13,16	-5,526	3318	< 0,001	995	2325	3,24	3,21	-0,208
Univerzalizmus	28,99	28,30	4,735	3318	< 0,001	995	2325	3,78	3,82	0,181
Konformita	17,51	16,64	7,659	3318	< 0,001	995	2325	2,98	3,05	0,287
Tradice	17,11	16,11	9,382	3318	< 0,001	995	2325	2,67	2,90	0,353
Benevolence	20,86	20,56	3,231	3318	0,001	995	2325	2,48	2,48	0,121

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

Výsledky jsou velmi podobné i u aktivního užívání internetu během volných dnů, a to jak v rozdílech průměrů, tak i v Cohenově d . Adolescenti, kteří této aktivitě věnují více než dvě hodiny denně, mají vyšší průměr ve faktoru moc, naopak nižší v dalších čtyřech faktorech, kterými jsou univerzalizmus,

konformita, tradice a benevolence. Oproti užívání internetu během pracovní dnů nebyl nalezen statisticky významný rozdíl ve faktoru bezpečnost, i když se statistická významnost blížila hladině 0,05 (tab. 18).

Tab. 18: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle využívání internetu ve dnech volna

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,27	19,28	-0,032	3286	0,974	798	2490	2,52	2,38	-0,004
Bezpečnost	19,57	19,37	1,941	3286	0,052	798	2490	2,44	2,56	0,079
Stimulace	9,04	8,91	1,863	3286	0,063	798	2490	1,65	1,60	0,081
Hédonismus	9,69	9,79	-1,640	3286	0,101	798	2490	1,56	1,53	-0,065
Úspěch	8,91	8,98	-1,098	3286	0,272	798	2490	1,55	1,57	-0,045
Moc	12,39	13,16	-5,894	3286	< 0,001	798	2490	3,20	3,22	-0,239
Univerzalizmus	29,13	28,32	5,239	3286	< 0,001	798	2490	3,80	3,80	0,213
Konformita	17,41	16,74	5,436	3286	< 0,001	798	2490	3,00	3,05	0,221
Tradice	17,10	16,18	7,888	3286	< 0,001	798	2490	2,73	2,89	0,323
Benevolence	20,97	20,56	4,088	3286	< 0,001	798	2490	2,40	2,49	0,166

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

Dotazník PVQ-RR vyplnilo 1396 adolescentů aktivně užívajících sociální sítě během školních dnů více než dvě hodiny. Tito jedinci dosahují vyšších hodnot ve faktoru moc, stimulace, hédonismus, úspěch a samostatnost, přičemž u posledních dvou faktorů nejsou rozdíly statisticky významné. U druhé skupiny dívek a chlapců byly identifikovány vyšší průměrné hodnoty ve faktorech univerzalizmus, konformita, tradice, bezpečnost a benevolence, přičemž u prvních třech se jedná o významné rozdíly v průměrech. Tyto adolescenty můžeme charakterizovat jako zastánce rodinných a společenských tradic. Mají pochopení pro ostatní a jsou tolerantní vůči lidem. Dodržují zákony, plní povinnosti a snaží se ve společnosti chovat dle nepsaných pravidel. Cohenovo d ani v jednom sledovaném faktoru nepřesáhlo hranici malé velikosti účinku, nejvyšší hodnoty lze pozorovat u faktorů moc a hédonismus (tab. 19).

Tab. 19: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle užívání sociálních sítí v pracovních dnech

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,26	19,29	-0,296	3313	0,767	1919	1396	2,47	2,37	-0,012
Bezpečnost	19,45	19,35	1,110	3313	0,267	1919	1396	2,58	2,49	0,039
Stimulace	8,87	9,04	-2,848	3313	0,004	1919	1396	1,64	1,55	-0,106
Hédonismus	9,63	9,95	-5,907	3313	< 0,001	1919	1396	1,52	1,54	-0,209
Úspěch	8,92	9,01	-1,570	3313	0,116	1919	1396	1,58	1,55	-0,057
Moc	12,67	13,40	-6,518	3313	< 0,001	1919	1396	3,17	3,27	-0,227
Univerzalizmus	28,74	28,20	4,028	3313	< 0,001	1919	1396	3,87	3,74	0,142
Konformita	17,13	16,57	5,250	3313	< 0,001	1919	1396	3,07	2,99	0,184
Tradice	16,62	16,10	5,119	3313	< 0,001	1919	1396	2,89	2,82	0,182
Benevolence	20,67	20,64	0,350	3313	0,727	1919	1396	2,50	2,45	0,012

Poznámka: 1 = x ≤ 2 hodin; 2 = x > 2 hodiny.

Poměr adolescentů ve dvou sledovaných skupinách se otočil. Zvýšil se počet dívek a chlapců, kteří jsou na sociálních sítích o sobotách, nedělích a svátcích aktivní déle než dvě hodiny, a naopak snížil se počet těch, kteří uvedli maximálně dvě hodiny. Rozdíly průměrů a hodnot Cohenova d v jednotlivých faktorech metody PVQ-RR jsou velmi podobné těm, které pozorujeme u pracovních dnů. Adolescenti se dvěma a více hodinami aktivit na internetu získali vyšší průměr ve faktorech moc, hédonismus, úspěch, stimulace a samostatnost. Nevyšší rozdíl mezi skupinami můžeme pozorovat ve faktoru moc a tradice (tab. 20).

Tab. 20: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle užívání sociálních sítí ve dnech volna

Faktor	M 1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,25	19,28	-0,379	3287	0,705	1465	1824	2,49	2,37	-0,012
Bezpečnost	19,44	19,37	0,776	3287	0,438	1465	1824	2,55	2,54	0,028
Stimulace	8,89	8,96	-1,244	3287	0,214	1465	1824	1,67	1,56	-0,043
Hédonismus	9,62	9,87	-4,554	3287	< 0,001	1465	1824	1,54	1,53	-0,163
Úspěch	8,92	8,99	-1,254	3287	0,210	1465	1824	1,59	1,55	-0,045
Moc	12,61	13,23	-5,499	3287	< 0,001	1465	1824	3,18	3,24	-0,193
Univerzalismus	28,70	28,32	2,832	3287	0,005	1465	1824	3,88	3,76	0,100
Konformita	17,06	16,72	3,191	3287	0,001	1465	1824	3,12	2,98	0,112
Tradice	16,69	16,15	5,422	3287	< 0,001	1465	1824	2,90	2,82	0,189
Benevolence	20,67	20,62	0,562	3287	0,574	1465	1824	2,44	2,52	0,020

Poznámka: 1 = $x \leq 2$ hodin; 2 = $x > 2$ hodiny.

Kromě faktoru úspěch byl nalezen statisticky významný rozdíl ve všech ostatních faktorech metody PVQ-RR u adolescentů, kteří sledují videa znehodnocující lidskou či zvířecí důstojnost a těmi, kteří je nesledují. Vyšší průměrné hodnoty u diváků těchto videí lze pozorovat ve faktorech stimulace, hédonismus a moc. Adolescenti, kteří svůj čas nevěnují sledování nevhodných videí, jsou samostatnější, oddanější zvykům a myšlenkám, které poskytuje tradiční kultura. Tyto dívky a chlapi se vyhýbají poškozování druhých lidí. Nejvyšší rozdíly v průměrných hodnotách jsou pozorovatelné ve faktoru konformita, univerzalismus a moc. Výpočty identifikovali nejvyšší velikost efektu u univerzalismus, konformity a moci (tab. 21).

Tab. 21: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle sledování nevhodných videí

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,33	19,04	2,954	3374	0,003	2494	882	2,40	2,55	0,119
Bezpečnost	19,58	18,87	7,108	3374	0,001	2494	882	2,51	2,61	0,280
Stimulace	8,90	9,04	-2,224	3374	0,026	2494	882	1,61	1,63	-0,087
Hédonismus	9,72	9,87	-2,317	3374	0,021	2494	882	1,54	1,54	-0,097

Úspěch	8,94	8,98	-0,716	3374	0,474	2494	882	1,56	1,62	-0,025
Moc	12,64	13,85	-9,731	3374	< 0,001	2494	882	3,14	3,32	-0,380
Univerzalismus	28,92	27,29	11,113	3374	< 0,001	2494	882	3,62	4,12	0,434
Konformita	17,22	15,99	10,418	3374	< 0,001	2494	882	2,97	3,11	0,409
Tradice	16,50	16,12	3,429	3374	0,001	2494	882	2,86	2,87	0,133
Benevolence	20,78	20,21	5,830	3374	< 0,001	2494	882	2,46	2,58	0,229

Poznámka: 1 = ne; 2 = ano.

Adolescenti, kteří sdílejí videa s nevhodným obsahem, získali výrazně nižší hodnoty ve faktorech bezpečnost, univerzalismus, konformita, tradice a benevolence, naopak ve faktoru moc jsou jejich výsledky výrazně vyšší oproti dívkám a chlapcům, kteří v kyberprostoru nevhodná videa nesdílejí. Velikost efektu byla u konformity $d = 0,707$ a u univerzalismu $d = 0,615$. O dívkách a chlapcích, kteří sdílejí nevhodná videa lze říci, že jsou méně spolehliví a důvěryhodní. Méně se zajímají o blaho členů svých sociálních skupin a vyznačují se nižší stabilitou v interpersonálních vztazích (tab. 22).

Tab. 22: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle sdílení nevhodných videí

Faktor	M1	M2	t-value	df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,27	19,23	0,279	3373	0,780	3010	365	2,43	2,53	0,016
Bezpečnost	19,51	18,52	7,073	3373	< 0,001	3010	365	2,53	2,62	0,390
Stimulace	8,92	9,07	-1,607	3373	0,108	3010	365	1,60	1,70	-0,093
Hédonismus	9,75	9,87	-1,338	3373	0,181	3010	365	1,53	1,59	-0,078
Úspěch	8,96	8,91	0,561	3373	0,575	3010	365	1,55	1,74	0,032
Moc	12,77	14,45	-9,488	3373	< 0,001	3010	365	3,16	3,44	-0,526
Univerzalismus	28,75	26,44	11,109	3373	< 0,001	3010	365	3,67	4,38	0,615
Konformita	17,13	15,02	12,798	3373	< 0,001	3010	365	2,96	3,17	0,707
Tradice	16,51	15,56	6,048	3373	< 0,001	3010	365	2,81	3,14	0,334
Benevolence	20,74	19,81	6,781	3373	< 0,001	3010	365	2,45	2,68	0,376

Poznámka: 1 = ne; 2 = ano.

Ve výzkumném souboru bylo 2096 respondentů, kteří vyplnili dotazník PVQ-RR a kteří na internetu nedělají nic nebezpečného, co by jejich rodičům vadilo nebo na co by jejich rodiče nebyli hrdí. Adolescenti, kteří vykonávají

tyto aktivity, potrebujú vyšší mieru stimulácie, je u nich pozorovateľná tendencia mať moc a dominanci nad ostatnými. Naopak adolescenti vyvarujúci sa nevhodným aktivitám v kybeprstoriu dodržia tradície, zaoberajú sa o práni a potreby druhých ľudí, jsou spoľahlivejší a vyhýbajú sa interpersonálnym konfliktom. Stredne silná veľkosť účinku byla identifikovaná u faktoru konformita a tradície (tab. 23).

Tab. 23: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle neschvalování aktivit rodiči

Faktor	M1	M2	t-value	Df	p	N1	N2	SD1	SD2	Cohen d
Samostatnost	19,31	19,24	0,821	3366	0,412	1272	2096	2,46	2,42	0,029
Bezpečnost	18,82	19,76	-10,607	3366	< 0,001	1272	2096	2,64	2,43	-0,374
Stimulace	9,02	8,89	2,400	3366	0,016	1272	2096	1,64	1,59	0,081
Hédonismus	9,86	9,71	2,759	3366	0,006	1272	2096	1,53	1,54	0,098
Úspěch	8,97	8,94	0,612	3366	0,541	1272	2096	1,62	1,54	0,019
Moc	13,75	12,47	11,361	3366	< 0,001	1272	2096	3,29	3,10	0,403
Univerzalizmus	27,62	29,03	-10,560	3366	< 0,001	1272	2096	3,87	3,70	-0,374
Konformita	15,72	17,63	-18,448	3366	< 0,001	1272	2096	3,07	2,81	-0,656
Tradice	15,59	16,92	-13,428	3366	< 0,001	1272	2096	2,94	2,69	-0,477
Benevolence	20,04	21,01	-11,047	3366	< 0,001	1272	2096	2,57	2,37	-0,396

Poznámka: 1 = ano; 2 = ne.

Ve faktoru benevolence získali chlapci a dívky, jejichž užívání internetu nevykazuje žádnou úroveň závislosti, 20,82 hrubých bodů. Se zvyšováním míry závislosti klesá míra dobročinnosti. Jednofaktorová ANOVA potvrdila statisticky významné rozdíly mezi sledovanými skupinami ($F(df = 3, 2989) = 14,340$, $p < 0,001$). U adolescentů s vysokou úrovní závislosti byl naopak zjištěn nejnižší průměr, který byl 19,21 hrubých bodů. Tyto jedince bychom mohli charakterizovat jako méně spoľahlivé a dôveryhodné členy skupiny, kteří se projevují nižší obětavostí pro blaho členů skupiny (tab. 24a).

Na internetu vysoce závislí adolescenti se projevují nízkou mierou harmo-
nie a stability. Tito adolescenti dosáhli ve faktoru bezpečnost 18,14 hrubých
bodů, což je o více než jeden hrubý bod nižší úroveň než u adolescentů, kteří

s užívaním internetu nemajú problémy (19,47). Pri statistickom srovnaní štych skupín bolo zistené, že sa tieto skupiny statisticky významne líšia v tomto sledovanom faktore ($F(df = 3, 2989) = 4,7829, p = 0,003$), teda s narúšťajúcou závislosťou klesá bezpečnosť (tab. 24a).

Tretím sledovaným faktorom je hédonizmus. Jednofaktorová ANOVA opäť dokázala statisticky významné rozdiely medzi sledovanými skupinami ($F(df = 3, 2989) = 6,3526, p < 0,001$). Najvyšší priemer bol naměřen u adolescentov se strednej úrovni závislosti (10,03) a najnižší u adolescentov bez závislosti (9,66). Adolescenti, ktorí majú problém s užívaním internetu, majú tendenciu vyhľadávať smyslové uspokojenie, vzrušenie a potešenie (tab. 24a).

Jedny z najväčších rozdielov boli nájdené vo faktore konformity. Dievčatá a chlapci bez závislosti získali 17,17 hrubých bodov, naopak adolescenti se strednej ťažkou závislosťou 15,79 hrubých bodov a s vysokou úrovni závislosti len 15,36 hrubých bodov. Opäť se jedná o statisticky významné rozdiely medzi štyrmi sledovanými skupinami ($F(df = 3, 2989) = 24,563, p < 0,001$). Mladiství se strednej či vysokou úrovni závislosti na internete môžu byť charakterizovaní nezdržiteľnosťou v jednání. Títo jednotlivci porušujú spoločenskú očakávanú a normy a môžu poškodzovať druhých ľudí (tab. 24a).

Opačný trend, než bol vo faktore konformity, lze pozorovať vo faktore moci. Se zvyšujúcou sa mierou závislosti se zvyšuje potreba moci, teda potreba mať nadvládu nad ľuďmi a zdrojmi. Adolescenti, ktorí jsou ťažce závislí na internete, získali v tomto faktore 16,29 hrubých bodov a naopak adolescenti bezproblémovo užívajúci internet len 12,46 hrubých bodov. Jednofaktorová ANOVA potvrdila statisticky významné rozdiely medzi sledovanými skupinami ($F(df = 3, 2989) = 50,210, p < 0,001$) (tab. 24a).

Tab. 24a: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle stupně závislosti na internetu

Faktor	Typ užívání	N	M	Min.	Max.	SD
Benevolence	Běžné užívání	1779	20,82	10,00	24,00	2,42
	Mírná úroveň závislosti	939	20,57	9,00	24,00	2,43
	Střední úroveň závislosti	261	19,83	10,00	24,00	2,88
	Vysoká úroveň závislosti	14	19,21	12,00	24,00	3,42
Bezpečnost	Běžné užívání	1779	19,47	9,00	24,00	2,46
	Mírná úroveň závislosti	939	19,36	8,00	24,00	2,56
	Střední úroveň závislosti	261	18,91	8,00	24,00	3,00
	Vysoká úroveň závislosti	14	18,14	11,00	24,00	3,78
Hédonismus	Běžné užívání	1779	9,66	3,00	12,00	1,54
	Mírná úroveň závislosti	939	9,85	4,00	12,00	1,51
	Střední úroveň závislosti	261	10,03	5,00	12,00	1,67
	Vysoká úroveň závislosti	14	9,86	5,00	12,00	2,18
Konformita	Běžné užívání	1779	17,17	7,00	24,00	2,99
	Mírná úroveň závislosti	939	16,43	7,00	24,00	2,90
	Střední úroveň závislosti	261	15,79	7,00	24,00	3,27
	Vysoká úroveň závislosti	14	15,36	7,00	24,00	4,70
Moc	Běžné užívání	1779	12,46	6,00	24,00	3,11
	Mírná úroveň závislosti	939	13,45	6,00	24,00	3,14
	Střední úroveň závislosti	261	14,57	7,00	24,00	3,46
	Vysoká úroveň závislosti	14	16,29	8,00	24,00	4,81

Jen ve dvou ze sledovaných faktorů nebyl nalezen statisticky významný rozdíl a jedním z nich je samostatnost ($F(df = 3, 2989) = 1,7984, p = 0,145$). Průměrné hodnoty skupin se pohybovaly od 19,17 do 19,79 hrubých bodů. Skupiny se neliší v míře schopnosti se samostatně rozhodovat a jednat. Adolescenti rozvíjí vlastní myšlenky a schopnosti ve stejné míře napříč skupinami (tab. 24b).

Druhým faktorem bez rozdílů je stimulace. Chlapci a dívky v jednotlivých skupinách dosahovali průměrných hodnot v rozmezí 8,93 až 9,14 hrubých

bodů ($F(df = 3, 2989) = 0,89100, p = 0,445$). Adolescenti z jednotlivých skupin vykazují stejnou míru potřeby novosti, změny a vzrušení (tab. 24b).

Jedinci s nejtěžší závislostí na internetu mají nejnižší úctu a oddanost ke zvykům a myšlenkám, které jim poskytuje jejich tradiční kultura nebo náboženství. Neudrží rodinné tradice. Tito jedinci získali ve faktoru tradice 15,00 hrubých bodů, což je o 1,61 hrubého bodu méně než adolescenti bez identifikované závislosti. Jednofaktorová ANOVA potvrdila statisticky významné rozdíly ve sledovaných skupinách ($F(df = 3, 2989) = 14,677, p < 0,001$) (tab. 24b).

Nejvyšších hodnot ve faktoru univerzalizmus dosahují dívky a chlapci, kteří nevykazují žádnou z úrovní závislosti. Tito jedinci získali v tomto faktoru 28,84 hrubých bodů. Se zvyšující se mírou závislosti na internetu klesá míra univerzalizmu. Adolescenti se střední a vysokou úrovní závislosti se vyznačují nižší mírou tolerance vůči druhým lidem. Objevuje se u nich neschopnost přijmout a pochopit ostatní lidi, kteří se od nich odlišují. Sledované skupiny se dle jednofaktorové ANOVA v tomto faktoru statisticky významně liší ($F(df = 3, 2989) = 13,520, p < 0,001$) (tab. 24b).

Posledním faktorem dotazníku PVQ-RR je úspěch. Adolescenti, kteří mají problémy s užíváním internetu, dosahují vyšších průměrných hodnot oproti těm, kteří jsou bezproblémovými uživateli, a to statisticky významně ($F(df = 3, 2989) = 3,4401, p = 0,016$). Problémové uživatele bychom mohli charakterizovat jako jedince snažící se o úspěch, který ale nemusí být dosahován vždy v mezích pravidel (tab. 24b).

Tab. 24b: Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle stupně závislosti na internetu

Faktor	Typ užívání	N	M	Min.	Max.	SD
Samostatnost	Běžné užívání	1779	19,36	10,00	24,00	2,37
	Mírná úroveň závislosti	939	19,17	9,00	24,00	2,40
	Střední úroveň závislosti	261	19,47	12,00	24,00	2,67
	Vysoká úroveň závislosti	14	19,79	11,00	24,00	3,29
Stimulace	Běžné užívání	1779	8,93	3,00	12,00	1,63
	Mírná úroveň závislosti	939	8,99	3,00	12,00	1,62
	Střední úroveň závislosti	261	9,09	4,00	12,00	1,55
	Vysoká úroveň závislosti	14	9,14	5,00	12,00	2,11
Tradice	Běžné užívání	1779	16,61	6,00	24,00	2,86
	Mírná úroveň závislosti	939	15,97	6,00	24,00	2,79
	Střední úroveň závislosti	261	15,80	9,00	24,00	3,02
	Vysoká úroveň závislosti	14	15,00	8,00	24,00	4,71
Univerzalizmus	Běžné užívání	1779	28,84	11,00	36,00	3,71
	Mírná úroveň závislosti	939	28,18	10,00	36,00	3,84
	Střední úroveň závislosti	261	27,66	13,00	36,00	4,26
	Vysoká úroveň závislosti	14	25,79	11,00	35,00	6,00
Úspěch	Běžné užívání	1779	8,88	3,00	12,00	1,57
	Mírná úroveň závislosti	939	9,03	3,00	12,00	1,57
	Střední úroveň závislosti	261	9,15	4,00	12,00	1,71
	Vysoká úroveň závislosti	14	9,07	5,00	12,00	2,06

Užívání internetu má kladný, ale slabý vztah s mocí, úspěchem a hédonismem měřenými metodou PVQ-RR. Mezi užíváním internetu a samostatností či stimulací nebyla nalezena statisticky významná korelace, platí to i pro faktor spirituální hodnoty. Záporné a slabé vztahy byly nalezeny mezi užíváním internetu a faktory univerzalizmus, konformita, tradice, benevolence, autonomním a společenské hodnoty (tab. 25).

Tab. 25: Pearsonovy korelace medzi faktory PVQ-RR, EVA-S a IAT

Faktory	IAT
Samostatnosť PVQ-RR	0,01
Bezpečnosť PVQ-RR	-0,08***
Stimulácia PVQ-RR	0,04
Hédonizmus PVQ-RR	0,09***
Úspech PVQ-RR	0,08***
Moc PVQ-RR	0,25***
Univerzalizmus PVQ-RR	-0,13***
Konformita PVQ-RR	-0,19***
Tradície PVQ-RR	-0,15***
Benevolencia PVQ-RR	-0,12***
Autonomní hodnoty EVA-S	-0,13***
Spoločenské hodnoty EVA-S	-0,09***
Spirituálne hodnoty EVA-S	-0,04

Poznámka: *** = 0,001.

Výskumný projekt, respektive výsledky z tohoto projektu, dokazuje, že nadmerné užívanie internetu a trávenie času na sociálnych sítich môže mať určitý negatívny dopad na hodnoty a hodnotové systémy adolescentů. Adolescenti, ktorí aktívne užívajú internet viac než dve hodiny denne, dosahujú nižších výsledkov v autonómnych, spirituálnych a spoločenských hodnotách. Chlapci a dievčatá, ktorí sledujú či sdieľajú videá s nevhodným a závadným obsahom, sú charakterizovaní zníženým zájmom o blaho ostatných ľudí a menej sa zaoberajú spoločenskými zvykmi. Adolescenti závislí na internete sa menej zaoberajú o chod rodiny, vrstevníckych skupín a menej sa do nej zapojujú. Také prestávajú dodržiavať spoločenské zvyky a tradície. Adolescenti s minimálne jedným účtom na sociálnych sítich častejšie realizujú aktivity, ktoré sú za hranicami spoločenských noriem, oproti adolescentům, ktorí účet nemajú. Adolescenti preberajú názory influencerů a podobných ľudí vyhľadávajú novosť a vzrušenie, prahnú po moci a úspechu. Dievčatá a chlapci, ktorí sdieľajú nevhodné videá, dosahujú vyšších hodnôt vo faktore moc než adolescenti, ktorí videá s týmto obsahom nesledujú. Chlapci a dievčatá závislí na internete sa prejavujú nízkou

mírou harmonie a stability. Problémoví mladiství v oblasti užívání internetu mají tendence vyhledávat smyslové uspokojení, vzrušení a potěšení. U chlapců a dívek se střední a vysokou úrovní závislosti se objevuje neschopnost přijmout a pochopit ostatní lidi, kteří se od nich odlišují.

Záver

Vývoj morálky a přebírání a následné přijímání hodnot je nedílnou součástí lidského bytí. Společnost je založena na interakci lidí s různými stupni morálky a s různými strukturami hodnotových systémů. Pro zdravé fungování společnosti je důležité, aby hodnoty, které si člověk zvnitřnil, byly prosociální. Systém hodnot a morálka se začínají formovat od narození člověka a postupem času se stávají stabilnějšími a pevně zakořeněnými ve svých nositelích, přičemž období adolescence v tomto procesu hraje důležitou roli. Na vývoj hodnotového systému v adolescenci mají kromě autorit (rodiče, učitelé) vliv také vrstevnické skupiny (kamarádi, spolužáci) a širší společnost. V dnešní době také stále více v této oblasti působí kyberprostor se svými nekonečnými možnostmi a nevyčerpatelným množstvím informací. Vliv internetu a jeho součástí (sociální sítě, digitální hry a další) na dospívající může být pozitivní a protektivní, a tedy pro společnost a její fungování přínosný, ale může také škodit a na chování a jednání adolescenta působit negativně. Tento negativní vliv by společnost neměla tolerovat a měla by využívat nástroje, které před ním dívky a chlapce dokáží ochránit.

Při čtení této knihy čtenáře určitě napadaly další myšlenky k hodnotám, nápady na výzkumné projekty zaměřené na vliv kyberprostoru na hodnoty a hodnotové systémy, ale i nové pohledy a interpretace výsledků, o kterých se v této knize dozvěděli. Pokud tomu tak bylo, kniha splnila svůj účel, kterým není jen představení aktuálního stavu hodnot u českých a slovenských adolescentů, ale i rozvíření debaty mezi odbornou a laickou veřejností na téma vlivu kyberprostoru na lidské hodnoty. Psychologové, pedagogové a další by měli diskutovat například vztah mezi kvalitou hodnotového systému u adolescenta a sledováním a sdílením videí, která prezentují nevhodné způsoby chování či opovrhování životem, tedy videa zjevně nevhodná pro jedince mladší 18 let. Výzkumný projekt tohoto charakteru a velikosti nebyl v posledních letech v ČR a na Slovensku realizován, a proto může být tento počín odrazovým můstkem pro další výzkumné studie, které budou přinášet validní a reliabilní data, jež se stanou podkladem pro práci s adolescenty na jejich hodnotových systémech a ve svém důsledku povedou ke zdravější společnosti.

Súhrn

V období adolescence pozorujeme významné změny ve všech oblastech, které utvářejí člověka. U dívek a chlapců dochází k vývoji sekundárních pohlavních znaků, nabírání svalové hmoty nebo k výraznému nárůstu tělesné výšky a váhy. Změny lze registrovat i v rovině psychické, kdy dochází k vývoji myšlení, hodnotového systému či morálky. Toto období je také charakterizováno změnami v sociálních interakcích. Pro adolescenta začínají být čím dál tím důležitější vztahy s vrstevníky než s rodiči. Navazují první partnerské vztahy, které jsou zprvu platonické a postupem času přecházejí k intimním formám. Chlapci a dívky v této době hledají vlastní identitu, hledají své místo ve společnosti a utvářejí si pevnější systém postojů a hodnot. Každý adolescent přemýšlí o své spiritualitě a hledá směr, který by mu vyhovoval. Jednoduše řečeno, adolescence je obdobím, ve kterém nezůstane kámen na kameni, přičemž hodně změn je pozorovatelných takřikajíc pouhým okem.

Internet, respektive kyberprostor, je pro současné adolescenty fenoménem, který je již nedílnou součástí jejich životů a který má vliv na jejich ontogenezi, hodnoty, postoje, identitu, emoce, sociální inteligenci a sociální dovednosti. Fungování v tomto prostoru přináší dívkám a chlapcům mnoho pozitivního. Adolescenti se učí cizím jazykům, získávají nové informace a poznatky, rozšiřují si obzory či cvičí jemnou motoriku. Internet má ale také mnoho negativ. Mladí lidé se mohou stát obětí kyberšikany, ztratit vlastní identitu či se mohou objevit zdravotní problémy, které někdy vedou až k závislosti na internetu, sociálních sítích či digitálních hrách. Přes 97 % procent českých a slovenských adolescentů má účet na sociálních sítích, kde aktivně tráví až několik hodin denně (čeští adolescenti 2,9 hodiny, slovenští adolescenti 3,4 hodiny).

Hodnoty jsou základním kamenem fungování společnosti. Již dětem je prezentováno, co společnost akceptuje, jaké chování je správné a jaké naopak nevhodné. Hodnoty jsou předávány z generace na generaci, nejdříve rodiči a poté učiteli a dalšími autoritami, což umožňuje zdravý vývoj společnosti a jejích jednotlivých členů. U každého člověka dochází k vývoji morálky a s přibývajícím věkem se dotváří a stabilizuje jeho hodnotový systém. Tyto feno-

mény se staly předmětem zkoumání mnoha badatelů od antiky (Prótagorás z Abdér, Plótinós) přes středověk (W. Ockham, M. de Montaigne), novověk (S. Kierkegaard, M. Scheller, B. F. Skinner) až po současnost (H. S. Schwartz, B. Považanová, P. Cakirpaloglu, L. M. Padilla-Walker, L. A. Jensen). Někteří z těchto autorů se pokusili vytvořit nástroje na zkoumání hodnot u dospělých a adolescentů (Škála mapování hodnot, Portrait Value Questionnaire, Ethical Value Assessment). Cílem těchto nástrojů je identifikovat skladbu hodnotového systému a tyto poznatky využít v edukaci, prevenci či v terapii.

Výzkumný projekt autorů této publikace měl kvantitativní design, při kterém byla využita testová baterie skládající se z několika etablovaných metod a několika dotazníků vlastní konstrukce. Testová baterie byla zadávána proškolenými administrátory face to face v rámci výuky, anebo měli adolescenti možnost vyplnit sadu dotazníků prostřednictvím internetu. Dívky a chlapci byli do výzkumného projektu vybíráni dvěma způsoby. Pro online sběr byl zvolen samovýběr a pro formu tužka-papír byl zvolen náhodný stratifikovaný kvótní výběr přes instituce.

Testová baterie, která byla administrována českým a slovenským adolescentům, obsahovala následující dotazníky, přičemž jen část těchto metod a výsledků získaných pomocí těchto nástrojů je prezentována v této monografii. Oslovení adolescenti odpovídali na tvrzení a otázky uvedené v těchto metodách:

- Škála mapování hodnot (Považanová & Dolejš, 2020) – škála posuzuje hodnotový systém v populaci adolescentů (není součástí výsledků).
- Dotazník používání internetu (Považanová, Dolejš, & Suchá, 2020) – nástroj byl zkonstruován, aby zjišťoval, jak adolescenti používají internet a s ním spojené sociální sítě (je součástí výsledků).
- Portrait Value Questionnaire – RR (PVQ-RR) (Ciecuch & Schwartz, 2012; Hrebíčková, 2008; Považanová & Dolejš, 2020) – upravená forma – dotazník je určen ke zkoumání hodnot (je součástí výsledků).

- Ethical Value Assessment – short (EVA-S) (Padilla-Walker & Jensen, 2016; Považanová & Dolejš, 2020) – nástroj se zaměřuje na hodnocení etických hodnot (je součástí výsledků).
- Test internetové závislosti (IAT) (Young, 1996; Dolejš & Suchá, 2017; Dolejš & Považanová, 2020) – test je zaměřen na problematické používání internetu a jeho dopad na různé životní situace adolescenta (je součástí výsledků).
- Big Five Inventory (BFI 10) (Rammstedt & John, 2007; Hřebíčková et al., 2016; Považanová & Dolejš, 2020) – dotazník se zaměřuje na měření pěti osobnostních rysů (neuroticismus, otevřenost, extraverte, přívětivost, svědomitost) (není součástí výsledků).
- Test hráčské poruchy (Pontes et al., 2019; Suchá, Dolejš, Pipová, & Komrska, 2020) – test zkoumá frekvenci hraní digitálních her za poslední rok (není součástí výsledků).
- Kritéria IGD (Pontes, & Griffiths, 2015; Dolejš & Suchá, 2017) – nástroj se zaměřuje na zhodnocení poruchy hraní počítačových her (není součástí výsledků).
- Dotazník resilience pro dospívající (Resilience Research Centre, 2018; Sobotková & Suchá, 2020) – dotazník měří míru resilience u dospívajících; zkoumá, jak se adolescenti chovají v některých typech situací a jak se staví k některým situacím (není součástí výsledků).

Výzkumný soubor tvořilo 3741 adolescentů ve věku 11 až 19 let studujících na českých a slovenských základních a středních školách (ISCED 2 a 3). Tento soubor byl složen z 1185 českých chlapců ($M = 13,84$ let; $SD = 1,95$), 1457 českých dívek ($M = 14,37$ let; $SD = 2,34$), 422 slovenských chlapců ($M = 14,54$ let; $SD = 2,32$) a 677 slovenských dívek ($M = 15,25$ let; $SD = 2,29$). Druhý stupeň vzdělávacího procesu (ISCED 2) navštěvovalo 2389 dotazovaných dívek a chlapců a třetí stupeň (ISCED 3) 1274 studentů a studentek.

Administrovaná metoda Ethical Value Assessment (EVA-S) (Padilla-Walker & Jensen, 2016; Považanová & Dolejš, 2020) měří tři základní faktory:

- Autonomní hodnoty, kde se průměr sledovaných čtyř skupin pohyboval od 4,01 do 4,20 (nejvyšší průměr u slovenských dívek).
- Spirituální hodnoty, kde se sledované hodnoty pohybovaly od 1,98 do 2,91 (nejvyšší průměr u slovenských chlapců).
- Společenské hodnoty, kde byly zjištěny průměry v rozmezí od 3,65 do 3,73 (nejvyšší průměr u slovenských chlapců).

Metodu EVA-S vyplnilo 97,46 % adolescentů, kteří mají alespoň jeden účet na sociálních sítích, a 83 dívek a chlapců, kteří negovali vlastnění jakéhokoli účtu na sociálních sítích. Tyto dvě skupiny se statisticky významně liší v autonomních a spirituálních hodnotách ($p < 0,001$; Cohen d u prvního faktoru 0,425 a u druhého faktoru 0,527). Nebyl nalezen rozdíl ve společenských hodnotách ($p = 0,322$ a Cohen d 0,120).

Adolescenti, kteří nesdílí nevhodná videa, dosahují vyšších průměrných hodnot ve sledovaných faktorech dotazníku EVA-S oproti těm, kteří tak činí. Statisticky významný rozdíl byl nalezen jen u dvou faktorů:

- a) autonomní hodnoty ($p < 0,001$; Cohen d 0,426);
- b) společenské hodnoty ($p < 0,001$; Cohen d 0,350).

Přebírání názorů nemá statisticky významný vliv na spirituální a společenské hodnoty. Určitý vliv byl identifikován u autonomních hodnot ($p = 0,036$; Cohen d 0,081).

Byly odhaleny rozdíly mezi adolescenty, kteří surfují, hrají či jsou aktivní na sociálních sítích více než dvě hodiny, a těmi, kteří těmto aktivitám věnují méně než dvě hodiny denně. Pokud adolescent v pracovní dny či ve dnech volna využívá internet aktivně méně než dvě hodiny, dosahuje vyšších průměrných hodnot oproti skupině uvádějící dvě a více hodin ve sledovaných faktorech metody EVA-S.

Nerizikovní chlapci a dívky v oblasti užívání internetu dosáhli v autonomních hodnotách 4,15 bodů, naopak ti nejrizikovější jen 3,86 hrubých bodů. Skupiny se od sebe liší statisticky významně, a to na hladině $p < 0,001$. Významný

statistický rozdíln byl nalezen také v hodnotách společenských ($p < 0,001$). Posledním sledovaným faktorem byly spirituální hodnoty, u kterých nebyl nalezen rozdíl mezi skupinami dle typu užívání internetu ($p = 0,708$).

Ve výzkumném projektu byla využita také upravená verze metody Portrait Value Questionnaire (PVQ-RR) (Cieciuch & Schwartz, 2012; Hřebíčková, 2008; Považanová & Dolejš, 2020), která dle autorů měří 10 základních skupin hodnot:

- Benevolence – průměr skupin: od 19,96 do 20,97 (nejvyšší průměr vykazují české dívky).
- Bezpečnost – průměr skupin: od 19,06 do 19,92 (nejvyšší průměr vykazují slovenské dívky).
- Hédonismus – průměr skupin: od 9,72 do 9,80 (nejvyšší průměr vykazují české dívky).
- Konformita – průměr skupin: od 16,55 do 17,32 (nejvyšší průměr vykazují slovenské dívky).
- Moc – průměr skupin: od 12,46 do 13,58 (nejvyšší průměr vykazují slovenští chlapci).
- Samostatnost – průměr skupin: od 18,87 do 19,50 (nejvyšší průměr vykazují české dívky).
- Stimulace – průměr skupin: od 8,66 do 9,13 (nejvyšší průměr vykazují slovenské dívky).
- Tradice – průměr skupin: od 16,09 do 16,99 (nejvyšší průměr vykazují slovenské dívky).
- Univerzalizmus – průměr skupin: od 27,11 do 29,59 (nejvyšší průměr vykazují slovenské dívky).
- Úspěch – průměr skupin: od 8,88 do 9,17 (nejvyšší průměr slovenské dívky).

Upravená verze měla čtyřbodovou škálu odpovědí (rozhodně nesouhlasím, nesouhlasím, souhlasím a rozhodně souhlasím) a zároveň jsme sloučili do-

tazník pro muže a ženy do jednotné formy prostřednictvím singuláru a lomítek, například „Je pro mě důležité být bohatý/á“. Modifikaci jsme provedli i u výpočtu hrubého skóru, který je prostým součtem všech odpovědí ve všech otázkách sytící daný faktor.

Vlastnění či nevlastnění účtu na sociálních sítích u sledované populace českých a slovenských adolescentů má statisticky významný vliv na tyto faktory:

- Samostatnost: $p = 0,006$ a Cohen $d = -0,300$;
- Stimulace: $p = 0,004$ a Cohen $d = -0,318$;
- Hédonismus: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,473$;
- Úspěch: $p = 0,046$ a Cohen $d = -0,216$;
- Moc: $p = 0,008$ a Cohen $d = -0,291$.

Chlapci a dívky s účty na sociálních sítích chtějí ve větší míře získat společenské postavení, chtějí ostatní kontrolovat a být dominantní. Mají rádi změny a výzvy. Hledají potěšení a smyslové uspokojení. Naopak adolescenti bez účtů na sociálních sítích mají vyšší míru úcty k tradicím a akceptují myšlenky vlastní kultury.

Dívky a chlapci, kteří sdílí videa s nevhodným obsahem, se od adolescentů, kteří tak nečiní, liší v těchto faktorech:

- Bezpečnost: $p < 0,001$ a Cohen $d = 0,390$;
- Moc: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,526$;
- Univerzalismus: $p < 0,001$ a Cohen $d = 0,615$;
- Konformita: $p < 0,001$ a Cohen $d = 0,707$;
- Tradice: $p < 0,001$ a Cohen $d = 0,334$;
- Benevolence: $p < 0,001$ a Cohen $d = 0,376$.

Adolescenti sdílející nevhodná videa se méně zajímají o blaho členů svých sociálních skupin a vyznačují se nižší stabilitou v interpersonálních vztazích. Mají potřebu mít moc nad ostatními lidmi a situacemi. Jsou méně důvěryhodní a spolehliví.

Stejné výsledky jako u sdílení videí byly zjištěny u akceptace aktivit realizovaných adolescenty v kyberprostoru ze strany rodičů. Adolescenti, kteří vypověděli, že by jejich aktivity rodiče neschvalovali, dosáhli významného rozdílu ve faktoru moc, naopak jedinci, kteří realizují aktivity, se kterými by rodiče neměli problém, získali významně vyšší hodnoty ve faktorech bezpečnost, univerzalismus, konformita, tradice a benevolence. Významné výsledky jsou tyto:

- Bezpečnost: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,374$;
- Moc: $p < 0,001$ a Cohen $d = 0,403$;
- Univerzalismus: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,374$;
- Konformita: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,656$;
- Tradice: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,477$;
- Benevolence: $p < 0,001$ a Cohen $d = -0,396$.

Výzkumný soubor adolescentů byl rozdělen do skupin dle užívání internetu. Bylo zjištěno, že bezproblémoví uživatelé internetu dosáhli ve faktoru konformita 17,17 hrubých bodů. S narůstající mírou závislosti klesá hrubý skóre v tomto faktoru, a to takto: běžné užívání = 17,17; mírná úroveň závislosti = 16,43; střední úroveň závislosti = 15,79 a vysoká úroveň závislosti = 15,36. Jednofaktorová ANOVA rozdíly potvrdila ($F(df = 3, 2989) = 24,563, p < 0,001$). V tomto případě můžeme charakterizovat závislé dívky a chlapce jako jedince, kteří porušují společenská očekávání a normy a jsou nezdrženliví ve svém jednání.

Statisticky významný rozdíl byl identifikován také v dalších faktorech, například ve faktoru moc, ve kterém bezproblémoví uživatelé dosahovali průměrně 12,46 bodů a uživatelé s vysokou úrovní závislosti již 16,29 bodů. Výsledky jednofaktorové ANOVA tuto skutečnost potvrdily ($F(df = 3, 2989) = 50,210, p < 0,001$).

Na základě výsledků bylo odhaleno, že se zvyšující se mírou závislosti na internetu klesá míra dobročinnosti ($F(df = 3, 2989) = 14,340, p < 0,001$), tedy klesá průměrná hodnota ve faktoru benevolence. Ve faktoru bezpečnost byl nalezen stejný vývojový algoritmus. Čím závažnější závislost, tím nižší míra harmonie, stability a bezpečí ($F(df = 3, 2989) = 4,7829, p = 0,003$).

Nejvyšší průměr ve faktoru hédonismus byl naměřen u adolescentů se střední úrovní závislosti (10,03) a nejnižší u adolescentů bez závislosti (9,66). Jednofaktorová ANOVA odhalila statisticky významné rozdíly mezi jednotlivými skupinami ($F(df = 3, 2989) = 6,3526, p < 0,001$). Adolescenti, kteří mají problém s užíváním internetu, mají tendence vyhledávat smyslové uspokojení, vzrušení a potěšení. Adolescenti, kteří užívají internet bez známek závislosti, akceptují zvyky a tradice své kultury a chovají se dle společenských pravidel. Ve faktoru tradice tyto dívky a chlapci dosahují vyšších hodnot než adolescenti s mírnou, střední či vysokou úrovní závislosti na internetu ($F(df = 3, 2989) = 14,677, p < 0,001$).

Se zvyšující se mírou závislosti na internetu klesá míra univerzalizmu. Dívky a chlapci se střední a vysokou úrovní závislosti se vyznačují nižší mírou tolerance vůči druhým lidem, což potvrzuje výsledek jednofaktorové ANOVA ($F(df = 3, 2989) = 13,520, p < 0,001$). Adolescenti, kteří mají problémy s užíváním internetu, dosahují vyšších průměrných hodnot ve faktoru úspěch oproti těm, kteří jsou bezproblémovými uživateli, a to statisticky významně ($F(df = 3, 2989) = 3,4401, p = 0,016$). Jen ve dvou ze sledovaných faktorů nebyl nalezen statisticky významný rozdíl mezi skupinami dle užívání internetu. Těmito faktory jsou samostatnost ($F(df = 3, 2989) = 1,7984, p = 0,145$) a stimulace ($F(df = 3, 2989) = 0,89100, p = 0,445$).

Výsledky, které tato monografie prezentuje, jsou využitelné v mnoha oblastech. Například v primární prevenci, ve které se mohou intervenční programy soustředit na interakci mezi adolescentem a kyberprostorem. Tato studie dokázala, že užívání internetu může mít negativní vliv na vývoj hodnotového systému u dívek a chlapců a odborníci by na tato zjištění měli adekvátně reagovat. Data lze využít také při přípravě metodických pokynů a směrnic vydávaných státním aparátem, tak aby napomohly k systémové redukci negativního vlivu kyberprostoru na adolescenty. V neposlední řadě přináší tato kniha zajímavé informace pro samotné rodiče, kteří v rámci výchovy mohou zvolit strategie eliminující rizika, jež na adolescenty v kyberprostoru číhají.

Summary

In the period of adolescence, we can see important changes in all areas that constitute an individual. Girls and boys develop secondary sexual characteristics, gain muscle mass, and their body height and weight significantly increase. We can also observe changes on the psychological plane: development in thought, value system, and morality. The period of adolescence is also characteristic with the changes in social interactions. In adolescence, the relationships with peers become gradually more important compared to relationships with parents. Adolescents establish first partner relationships; these are at first platonic, and gradually they transform into intimate forms of relationships. Boys and girls search for their own identity, their place in the society, and establish a more stable system of attitudes and values. Every adolescent thinks about his/her spirituality and searches for a direction that would be satisfactory for him/her. Put simply, adolescence is a period where no stone is left unturned, and many changes are clearly obvious, so to say, to the naked eye.

The Internet, or the cyberspace, is a phenomenon that constitutes an integral part of the lives of present-day adolescents and influences their ontogenesis, values, attitudes, identity, emotions, social intelligence, and social skills. Activity in this space brings many positive aspects to boys and girls. Adolescents learn foreign languages, acquire new information and findings, broaden their horizons, and practice their fine motor skills. The Internet, however, also has many negative aspects. Young people may fall victim to cyberbullying, lose their identity, or develop health problems that may in some cases result in the Internet addiction, social networks, and digital games. Over 97 % of Czech and Slovak adolescents have an account on social networking sites, where they actively spend up to several hours per day (Czech adolescents 2.9 hours; Slovak adolescents 3.4 hours).

Values are the fundament of a society's functioning. Already at an early age are children told what is acceptable, what kind of behaviour is right, and what is unsuitable. The values are passed on from one generation to another by

parents, and later on by teachers and other authorities, which enables healthy development of the society and its members. Every individual develops morality and the individual's value system are gradually established and stabilized as the individual ages. These phenomena have become the object of scientific interest of many, from the ancient times (Protagoras of Abdera; Plotinus) through the Middle Ages (W. Ockham; M. de Montaigne) and the modern era (S. Kierkegaard; M. Scheller; B. F. Skinner) until present (H. S. Schwartz; B. Považanová; P. Cakirpaloglu; L. M. Padilla-Walker; L. A. Jensen). Some of the above listed authors aimed to create tools enabling study of values in adults and adolescents (Škála mapování hodnot [The Value Mapping Scale], Portrait Value Questionnaire, Ethical Value Assessment). These tools are aimed at identifying the composition of the value system and make use of these findings in education, prevention, and therapy.

The research project conducted by authors of this publication was designed as a quantitative one using a test battery consisting of several well-established methods as well as a set of questionnaires created by the authors. The test battery was either administered to adolescents face-to-face by trained individuals, or adolescents could fill in the set of questionnaires online. Girls and boys were selected for the research project in two ways. While the self-selecting process was used for the online form, the pen-and-paper method used random stratified quota selection via institutions.

The test battery administered to Czech and Slovak adolescents consisted of the questionnaires listed below; only some of these methods and results obtained with these tools are presented in this monograph. Participating adolescents responded to statements and questions given in the following methods:

- Škála mapování hodnot [The Value Mapping Scale] (Považanová & Dolejš, 2020) – the scale evaluates the value system in the adolescent population (not included in the presented results).
- Dotazník používání internetu [The Internet Use Questionnaire] (Považanová, Dolejš, & Suchá, 2020) – the tool was designed to

discover how adolescents use the Internet and social networking sites (included in the presented results).

- Portrait Value Questionnaire (PVQ-RR) (Cieciuch & Schwartz, 2012; Hřebíčková, 2008; Považanová & Dolejš, 2020) – the modified form– the questionnaire investigates values (included in the presented results).
- Ethical Value Assessment short (EVA-S) (Padilla-Walker & Jensen, 2016; Považanová & Dolejš, 2020) – the tool focuses on evaluation of ethical values (included in the presented results).
- Test internetové závislosti [The Internet Addiction Test] (IAT) (Young, 1996; Dolejš & Suchá, 2017; Dolejš & Považanová, 2020) – the test is targeted at problematic utilization of the Internet and its impact on various aspects of an adolescent's life (included in the presented results).
- Big Five Inventory (BFI 10) (Rammstedt & John, 2007; Hřebíčková a kol., 2016; Považanová & Dolejš, 2020) – the questionnaire focuses on measurement of five personality traits (neuroticism, openness, extraversion, agreeableness, and conscientiousness) (not included in the presented results).
- Test hráčské poruchy [The Gaming Disorder Test] (Pontes et al., 2019; Suchá, Dolejš, Pipová, & Komrska, 2020) – the test investigated the frequency of digital gaming within the past year (not included in the presented results).
- Kritéria IGD [IGD Criteria] (Pontes, & Griffiths, 2015; Dolejš & Suchá, 2017) – the tool focuses on evaluation of the Internet Gaming Disorder (not included in the presented results).
- Dotazník resilience pro dospívající [The Resilience Questionnaire for Adolescents] (Resilience Research Centre, 2018; Sobotková & Suchá, 2020) – the questionnaire measures the resilience rate in adolescents. It investigates the behaviour of adolescents in certain types of situations and their attitudes to certain situations (not included in the presented results).

The research sample consisted of 3,741 adolescents aged 11 to 19 studying a Czech and Slovak primary and secondary schools (ISCED 2 and 3). This sample was constituted by 1,185 Czech boys ($M = 13.84$ years; $SD = 1.95$), 1,457 Czech girls ($M = 14.37$ years; $SD = 2.34$), 422 Slovak boys ($M = 14.54$ years; $SD = 2.32$), and 677 Slovak girls ($M = 15.25$ years; $SD = 2.29$). The second tier of the education process (ISCED 2) was attended by 2,389 pupils and the third tier (ISCED 3) by 1,274 students.

The administered method Ethical Value Assessment (EVA-S) (Padilla-Walker & Jensen, 2016; Považanová & Dolejš, 2020) measures three basic factors:

- Autonomy values, where the average of the four groups under observation ranged from 4.01 to 4.20 (the highest average was identified for Slovak girls).
- Divinity values, where the observed values ranged from 1.98 to 2.91 (the highest average was identified for Slovak boys).
- Community values, where the average values ranged from 3.65 to 3.73 (the highest average was identified for Slovak boys).

The EVA-S method was filled in by 97.46 % of adolescents who have at least one account at social networks, and 83 girls and boys, who claimed not to have any account at any social networking site. These two groups manifest a statistically significant difference in autonomy and divinity values ($p < 0.001$; Cohen d for the first factor 0.425 and 0.527 for the second factor). No difference was identified for community values ($p = 0.322$ and Cohen d 0.120).

Adolescents who do not share inappropriate videos reach higher average values in the observed factors within the EVA-S questionnaire compared to those who do so. A statistically significant difference was identified only for two factors:

- autonomy values ($p < 0.001$; Cohen d 0.426);
- community values ($p < 0.001$; Cohen d 0.350).

The acceptance of beliefs has no statistically significant influence on divinity and community values. A certain influence was identified for autonomy values ($p = 0.036$; Cohen d 0.081).

The research identified differences between adolescents who surf the Internet, play games online, or are active on social networks for more than two hours and those who spend less than two hours per day on these activities. If an adolescent uses the Internet actively for less than two hours in a work day or a day off school, he/she reaches higher average values for the observed factors within the EVA-S method compared to the group reporting two and more hours.

The boys and girls manifesting no risk regarding utilization of the Internet reached 4.15 points in the area of autonomy values, while those manifesting the highest risk only 3.86 gross points. The groups manifest a statistically significant difference on the level $p < 0.001$. In addition, a statistically significant difference was also identified regarding community values ($p < 0.001$). The last factor under investigation was the factor of divinity values, where no difference between the groups was found based on the type of utilization of the Internet ($p = 0.708$).

The research project also utilized the modified form of the method of Portrait Value Questionnaire (PVQ-RR) (Cieciuch & Schwartz, 2012; Hrebíčková, 2008; Považanová & Dolejš, 2020); according to its authors, the method measures ten basic groups of values:

- Benevolence – average of groups: from 19.96 to 20.97 (the highest average reached by Czech girls).
- Security – average of groups: from 19.06 to 19.92 (the highest average reached by Slovak girls).
- Hedonism – average of groups: from 9.72 to 9.80 (the highest average reached by Czech girls).
- Conformity – average of groups: from 16.55 to 17.32 (the highest average reached by Slovak girls).

- Power – average of groups: from 12.46 to 13.58 (the highest average reached by Slovak boys).
- Self-direction – average of groups: from 18.87 to 19.50 (the highest average reached by Czech girls).
- Stimulation – average of groups: from 8.66 to 9.13 (the highest average reached by Slovak girls).
- Tradition – average of groups: from 16.09 to 16.99 (the highest average reached by Slovak girls).
- Universality – average of groups: from 27.11 to 29.59 (the highest average reached by Slovak girls).
- Achievement – average of groups: from 8.88 to 9.17 (the highest average reached by Slovak girls).

The modified version had a four-point response scale (strongly disagree, disagree, agree and strongly agree) and we also merged the questionnaire for men and women into a single form using singulars and slashes, for example “It is important to me to be rich”. The modified version had a four-point response scale (strongly disagree, disagree, agree and strongly agree) and we also merged the questionnaire for men and women into a single form using singulars and slashes, for example „It is important to me to be rich“. We also made a modification in the calculation of the raw factor score, that is simply the sum of all responses across all questions saturating the factor.

The fact whether an individual has an account on social networking sites within the observed population of Czech and Slovak adolescents has a statistically significant influence on the following factors:

- Self-direction: $p = 0.006$ and Cohen $d = -0.300$;
- Stimulation: $p = 0.004$ and Cohen $d = -0.318$;
- Hedonism: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.473$;
- Achievement: $p = 0.046$ and Cohen $d = -0.216$;
- Power: $p = 0.008$ and Cohen $d = -0.291$.

Boys and girls having accounts on social networks manifest a greater desire to achieve a certain social status, control others, and be dominant. They like changes and challenges. They seem pleasure and sensual gratification. In contrast, adolescents without accounts on social networks have a greater rate of respect for tradition and accept the beliefs of their own culture.

Girls and boys who share videos with inappropriate content differ in the following factors from those who do not engage in such activities:

- Security: $p < 0.001$ and Cohen $d = 0.390$;
- Power: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.526$;
- Universality: $p < 0.001$ and Cohen $d = 0.615$;
- Conformity: $p < 0.001$ and Cohen $d = 0.707$;
- Tradition: $p < 0.001$ and Cohen $d = 0.334$;
- Benevolence: $p < 0.001$ and Cohen $d = 0.376$.

Adolescents sharing inappropriate videos are less interested in the well-being of members of their social groups and manifest lower stability in interpersonal relationships. They crave power over other people and situations. They are less credible and reliable.

The same results as with the sharing of videos were identified for approval of adolescent's activities in the cyberspace on the part of parents. Adolescents who reported that their parents would not approve of their activities showed a significant difference for the factor of power; in contrast, individuals whose activities would not cause parents' disapproval reached significantly higher values for the factors of security, universality, conformity, tradition, and benevolence. The following are significant results:

- Security: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.374$;
- Power: $p < 0.001$ and Cohen $d = 0.403$;
- Universality: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.374$;
- Conformity: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.656$;

- Traditions: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.477$;
- Benevolence: $p < 0.001$ and Cohen $d = -0.396$.

The research sample of adolescents was divided into groups based on their utilization of the Internet. It was found that non-problematic users of the Internet reached 17.17 gross points for the factor of conformity. With the increasing rate of addiction, the gross score for this factor decreases in the following way: normal utilization = 17.17; low addiction rate = 16.43; medium addiction rate = 15.79, and high addiction rate = 15.36. A single-factor ANOVA confirmed the differences ($F(df = 3, 2989) = 24.563, p < 0.001$). In this case, addicted boys and girls may be characterised as individuals violating social expectations and norms with unrestrained behaviour.

A statistically significant difference was identified for other factors as well: for instance, for the factor of power, where non-problematic users reached on average 12.46 points while users with high addiction rate reached 16.29 points. The results of a single-factor ANOVA confirmed this fact ($F(df = 3, 2989) = 50.210, p < 0.001$).

Based on our results, it may be concluded that with the increasing rate of addition to the Internet, the rate of charity decreases ($F(df = 3, 2989) = 14.340, p < 0.001$), i. e. the average score for the factor of benevolence decreases. As to the factor of security, the same development pattern was discovered. The more severe addiction, the lower the rate of harmony, stability, and security ($F(df = 3, 2989) = 4.7829, p = 0.003$). The highest average for the factor of hedonism was measured in adolescents with a medium rate of addiction (10.03) and the lowest for adolescents without addiction (9.66). A single-factor ANOVA showed statistically significant differences between individual groups ($F(df = 3, 2989) = 6.3526, p < 0.001$). Adolescents manifesting problems regarding their utilization of the Internet tend to seek sensual gratification, excitement, and pleasure. Adolescents utilizing the Internet without any indication of addiction, accept beliefs and traditions of their culture and behave in accordance with social norms. As to the factor of tradition, such boys and girls reach

higher score than adolescents with low, medium, or high rate of addiction to the Internet ($F(df = 3, 2989) = 14.677, p < 0.001$).

With the increasing rate of addiction to the Internet, the rate of universality decreases. Girls and boys with medium addiction rate manifest lower rate of tolerance towards others, which is confirmed with the results of single-factor ANOVA ($F(df = 3, 2989) = 13.520, p < 0.001$). Adolescents whose utilization of the Internet is problematic reach statistically significant higher average values for the factor of achievement compared to those who are non-problematic users ($F(df = 3, 2989) = 3.4401, p = 0.016$). No statistically significant difference between the groups base on their utilization of the Internet was identified only for two factors under investigation: these are self-direction ($F(df = 3, 2989) = 1.7984, p = 0.145$) and stimulation ($F(df = 3, 2989) = 0.89100, p = 0.445$).

The results presented in this monograph are suitable for utilization in various areas, e. g. in primary prevention, where intervention programs can focus on interaction between adolescents and the cyberspace. The presented study confirmed that utilization of the Internet can negatively impact the development of the value system in girls and boys, and professionals shall reflect on these findings in an appropriate manner. The data can also prove useful while elaborating methodological instructions and guidelines issued by the state bodies, so that they facilitate a systematic reduction of the negative impact of the cyberspace on adolescents. Last but not least, this publication also brings thought-provoking information for parents, who can choose to use upbringing strategies eliminating the risks faced by adolescents in the cyberspace.

Zoznam tabuliek, grafov, obrázkov

Tab. 1:	Věk respondentů
Tab. 2:	Stupeň vzdělání respondentů
Tab. 3:	Základní výsledky respondentů v dotazníku EVA-S
Tab. 4a:	Základní výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR
Tab. 4b:	Základní výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR
Tab. 5:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle vlastnění účtu na sociálních sítích
Tab. 6:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle přebírání názorů
Tab. 7:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle využívání internetu v pracovní dny
Tab. 8:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle využívání internetu ve dnech volna
Tab. 9:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle užívání sociálních sítích v pracovní dny
Tab. 10:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle užívání sociálních sítích ve dnech volna
Tab. 11:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle sledování nevhodných videí
Tab. 12:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle sdílení nevhodných videí
Tab. 13:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle neschvalování aktivit rodiči
Tab. 14:	Výsledky respondentů v dotazníku EVA-S dle stupně závislosti na internetu
Tab. 15:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle vlastnění účtu na sociálních sítích
Tab. 16:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle přebírání názorů
Tab. 17:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle využívání internetu v pracovní dny
Tab. 18:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle využívání internetu ve dnech volna
Tab. 19:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle užívání sociálních sítích v pracovní dny
Tab. 20:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle užívání sociálních sítích ve dnech volna
Tab. 21:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle sledování nevhodných videí

Tab. 22:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle sdílení nevhodných videí
Tab. 23:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle neschvalování aktivit rodiči
Tab. 24a:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle stupně závislosti na internetu
Tab. 24b:	Výsledky respondentů v dotazníku PVQ-RR dle stupně závislosti na internetu
Tab. 25:	Pearsonovy korelace mezi faktory PVQ-RR, EVA-S a IAT
Graf 1:	Výsledky respondentů ve faktoru autonomní hodnoty EVA-S dle stupně závislosti na internetu
Graf 2:	Výsledky respondentů ve faktoru spirituální hodnoty EVA-S dle stupně závislosti na internetu
Graf 3:	Výsledky respondentů ve faktoru společenské hodnoty EVA-S dle stupně závislosti na internetu
Obrázok 1:	Schwartzove motivačné kontinuum obsahujúce 19 hodnôt
Obrázok 2:	Vývin troch typov etických hodnôt v závislosti od veku (Jensen, 2011)

Zoznam použitých zdrojov a literatúry

- American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct. Section 8: Research and Publication*.
<https://www.apa.org/ethics/code>
- Anderson, M., & Jiang, J. (2021, May 27). *Teens, social media and technology 2018*. Pew Research Center: Internet, Science & Tech. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/>
- Arnett, J. J. (1995). Adolescents' uses of media for self-socialization. *Journal of Youth and Adolescence*, 24(5), 519–533. <https://doi.org/10.1007/bf01537054>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
<https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Bagchi, K. K., Udo, G. J., Kirs, P. J., & Choden, K. (2015). Internet use and human values: Analyses of developing and developed countries. *Computers in Human Behavior*, 50, 76–90. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.055>
- Banárová, K., Čerešník, M., & Pipová, H. (2022). Avoidance, anxiety towards parents, and self-acceptance of adolescents in the system of higher secondary education. *Adiktologie*, 22(2), 82–93. <https://doi.org/10.35198/01-2022-002-0001>
- Bardi, A., & Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207–1220.
<https://doi.org/10.1177/0146167203254602>
- Benski, T., & Fisher, E. (2013). *Internet and emotions*. Routledge.
- Bernard, M. E. (2004). Emotional resilience in children and adolescence: Implications for rational-emotive behavior therapy. *Romanian Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 4, 39–52.
https://doi.org/10.1007/0-387-26375-6_1
- Bobrova, L. (2021). Positive and negative aspects of the social media influence on value orientations in adolescence. *Trends in Development of Innovative Scientific Research in the Context of Global Changes*, 72–74.
<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-076-6-22>
- Bon, G. L. (1895). *Psychologie des Foules*. Alcan.

- Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano*. Paidós.
- Cacioppo, S., Frum, C., Asp, E., Weiss, R. M., Lewis, J. W., & Cacioppo, J. T. (2013). A quantitative meta-analysis of functional imaging studies of social rejection. *Scientific Reports*, 3(1). <https://doi.org/10.1038/srep02027>
- Cakirpaloglu, P. (2009). *Psychologie hodnot*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Cerniglia, L. (2017). Brief Considerations on Internet use in Adolescence. *EC Psychology and Psychiatry Special Issue*, 1(1), 10–11. <https://www.econicon.com/ecpp/si/ECPP-01-SI-04.pdf>
- Cerniglia, L., Zoratto, F., Cimino, S., Laviola, G., Ammaniti, M., & Adriani, W. (2017). Internet addiction in adolescence: Neurobiological, psychosocial and clinical issues. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 76, 174–184. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.12.024>
- Choden, K., Bagchi, K. K., Udo, G. J., & Kirs, P. J. (2019). The influence of individual values on internet use: A multinational study. *International Journal of Information Management*, 46, 198–209. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.12.010>
- Cieciuch, J., Davidov, E., & Algesheimer, R. (2015). The stability and change of value structure and priorities in childhood: A longitudinal study. *Social Development*, 25(3), 503–527. <https://doi.org/10.1111/sode.12147>
- Cillessen, A. H., & Rose, A. J. (2005). Understanding popularity in the peer system. *Current Directions in Psychological Science*, 14(2), 102–105. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00343.x>
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (2006). Age changes in personality and their origins: Comment on Roberts, Walton, and Viechtbauer (2006). *Psychological Bulletin*, 132(1), 26–28. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.1.26>
- Crone, E. A., & Konijn, E. A. (2018). Media use and brain development during adolescence. *Nature Communications*, 9(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-018-03126-x>
- Čačka, O. (2000). *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Doplněk.

- Čerešník, M., & Gatiaľ, V. (2014). *Rizikové správanie a vybrané osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania*. PF UKF.
- Čerešník, M., Tomšík, R., & Čerešníková, M. (2017). Risk Behaviour and Attachment of Adolescents in Lower Secondary Education in Slovakia. *TEM Journal*, 6(3), 534–539. <https://doi.org/10.18421>
- Čerešník, M., & Čerešníková, M. (2017). *Mediá a mediálne obsahy. Kedy môžu deťom škodiť?* [Paper presentation] PhD Existence, Olomouc.
- Českomoravská psychologická spoločnosť. (2017). *Etický kodex psychologické profese*. <https://cmpsy.cz/files/EK/Eticky-kodex-psychologicke-profese-12-2017.pdf>
- Daniel, E., & Benish-Weisman, M. (2018). Value development during adolescence: Dimensions of change and stability. *Journal of Personality*, 87(3), 620–632. <https://doi.org/10.1111/jopy.12420>
- Daoud, R., Starkey, A., Eppel, E., Vo, T. D., & Sylvester, A. (2020). The educational value of internet use in the home for school children: A systematic review of literature. *Journal of Research on Technology in Education*, 53(4), 353–374. <https://doi.org/10.26686/wgtn.12757955>
- Data Reportal CR. (2020, February 17). *Digital 2020: The Czech Republic — DataReportal — Global digital insights*. DataReportal — Global Digital Insights. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-czech-republic>
- Data Reportal SR. (2020, February 18). *Digital 2020: Slovakia — DataReportal — Global digital insights*. DataReportal — Global Digital Insights. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-slovakia>
- David, D., Coteș, C. D., Szentagotai, A., McMahon, J., & Diguseppe, R. (2013). Philosophical versus psychological unconditional acceptance: Implications for constructing the Unconditional Acceptance Questionnaire. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 13(2), 445–464.
- De Holanda Coelho, G. L., Hanel, P. H., Monteiro, R. P., Vilar, R., & Gouveia, V. V. (2021). The dark side of human values: How values are related to bright and dark personality traits. *The Spanish Journal of Psychology*, 24. <https://doi.org/10.1017/sjp.2020.58>

- Demir, Y., & Kutlu, M. (2018). Relationships among internet addiction, academic motivation, academic procrastination, and school attachment in adolescents. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(5), 315–332. <https://doi.org/10.15345/iojes.2018.05.020>
- Dimock, M. (2021, May 29). *Defining generations: Where millennials end and Generation Z begins*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>
- Dolejš, M., & Orel, M. (2018). *Rizikové chování u adolescentů a impulzivita jako prediktor tohoto chování*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dolejš, M., Skopal, O., Suchá, J., Cakirpaloglu, P., & Vavryšová, L. (2014). *Protektivní a rizikové osobností rysy u adolescentů*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dror-Shpoliansky, D., & Shany, Y. (2020). It's the End of the (Offline) World as We Know It: From Human Rights to Digital Human Rights – A proposed typology. *Hebrew University of Jerusalem Legal Research Paper*, 20–36. https://papers.ssrn.com/sol3/Papers.cfm?abstract_id=3700267
- Ekström, M., Olsson, T., & Shehata, A. (2013). Spaces for public orientation? Longitudinal effects of internet use in adolescence. *Information, Communication & Society*, 17(2), 168–183. <https://doi.org/10.1080/1369118x.2013.862288>
- Ellis, A. (1976). RET abolishes most of the human ego. *Psychotherapy: Theory, Research, and Practice*, 13(4), 343–348. <https://doi.org/10.1037/h0086502>
- Elsayed, W. (2021). The negative effects of social media on the social identity of adolescents from the perspective of social work. *Heliyon*, 7(2). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06327>
- Ercengiz, M., & Şar, A. H. (2017). The Role to Predict the Internet Addiction of Emotion Regulation in Adolescents. *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 183–183. <https://doi.org/10.19126/suje.307236>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton.
- Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. 2. vyd. Portál.
- Fellows, L. K. (2011). The Neurology of Value. In J. A. Gottfried (Ed.), *Neurobiology of Sensation and Reward*. CRC Press/Taylor & Francis.

- Firth, J., Torous, J., Stubbs, B., Firth, J. A., Steiner, G. Z., Smith, L., Alvarez-Jimenez, M., Gleeson, J., Vancampfort, D., Armitage, C. J., & Sarris, J. (2019). The “online brain”: How the internet may be changing our cognition. *World Psychiatry, 18*(2), 119–129. <https://doi.org/10.1002/wps.20617>
- Fischer, R., Milfont, T. L., & Gouveia, V. V. (2011). Does social context affect value structures? Testing the within-country stability of value structures with a functional theory of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 42*(2), 253–270. <https://doi.org/10.1177/0022022110396888>
- Fleming, J. (2005). Piaget, Kohlberg, Gilligan, and Others on Moral Development. *Psychological Perspectives on Human Development*.
- Freud, S. (1961). *The Ego and the Id*. W. W. Norton and Co.
- Galbraith, R. E., & Jones, T. M. (1976). *Moral reasoning: A teaching handbook for adapting Kohlberg to the classroom*. Greenhaven Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.
- Gioia, F., Rega, V., & Boursier, V. (2021). Problematic Internet Use and Emotional Dysregulation Among Young People: A Literature Review. *Clinical Neuropsychiatry, 18*(1), 41–54. <https://doi.org/10.36131/cnforitieditore20210104>
- Gottschalk, F. (2019). Impacts of technology use on children. *OECD Education Working Papers, 195*, 45. <https://doi.org/10.1787/8296464e-en>
- Gouveia, V. V., Vione, K. C., Milfont, T. L., & Fischer, R. (2015). Patterns of value change during the life span. *Personality and Social Psychology Bulletin, 41*(9), 1276–1290. <https://doi.org/10.1177/0146167215594189>
- Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1985). Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child Development, 56*(2), 415–428. <https://doi.org/10.2307/1129730>
- Gruenenfelder-Steiger, A. E., Harris, M. A., & Fend, H. A. (2016). Subjective and objective peer approval evaluations and self-esteem development: A test of reciprocal, prospective, and long-term effects. *Developmental Psychology, 52*(10), 1563–1577. <https://doi.org/10.1037/dev0000147>

- Grusec, J. E., & Sherman, A. (2011). Prosocial behavior. In M. K. Underwood & L. H. Rosen (Eds.), *Social Development: Relationships in Infancy, Childhood, and Adolescence* (pp. 263–286). Guildford Press.
- Gáborová, L., & Porubčanová, D. (2016). *Vybrané kapitoly z vývinovej psychológie. Vysokoškolská učebnica*. Tribun.
- Heidbrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Portál.
- Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94(3), 319–340.
<https://doi.org/10.1037/0033-295x.94.3.319>
- Hofmann-Towfigh, N. (2007). Do students' values change in different types of schools? *Journal of Moral Education*, 36(4), 453–473.
<https://doi.org/10.1080/03057240701688010>
- Holdoš, J. (2016). Disinhibičný efekt používateľov internetu v čase sociálnych sietí. In *ALUMNI Conference of Graduates* (pp. 63-72). VERBUM.
https://www.academia.edu/23055475/Holdoš_J._2016_.Disinhibičný_efekt_používateľov_internetu_v_čase_sociálnych_sietí
- Hongladarom, S. (2011). Personal identity and the self in the online and offline world. *Minds and Machines*, 21(4), 533–548.
<https://doi.org/10.1007/s11023-011-9255-x>
- Hurlock, E. (1974). *Personality development*. McGraw – Hill.
- Jakabčic, I. (2002). *Základy vývinovej psychológie*. IRIS.
- Jensen, L. A. (2011). The cultural development of three fundamental moral ethics: Autonomy, community, and divinity. *Zygon®*, 46(1), 150–167.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2010.01163.x>
- Jensen, L. A. (2015). Appendix A. Coding manual: Ethics of autonomy, community, and divinity. In L. A. Jensen (Ed.), *Moral Development in a Global World: Research from a Cultural-Developmental Perspective* (pp. 220–234). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139583787.012>
- Kabíček, P., Csémy, L., Hamanová, J., Benešová, V., Brichcín, S., Budinská, M., Čáp, D., ... & Teslík, L. (2014). *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Triton.

- Karaer, Y., & Akdemir, D. (2019). Parenting styles, perceived social support and emotion regulation in adolescents with internet addiction. *Comprehensive Psychiatry*, 92, 22–27. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2019.03.003>
- Kindschi, M., Ciecuch, J., Davidov, E., Ehlert, A., Rauhut, H., Tessone, C. J., & Algesheimer, R. (2019). Values in adolescent friendship networks. *Network Science*, 7(4), 498–522. <https://doi.org/10.1017/nws.2019.16>
- Knafo-Noam, A., Barni, D., & Schwartz, S. H. (2020). Parent–child value similarity. In L. A. Jensen (Ed.), *The Oxford Handbook of Moral Development* (pp. 163–185). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190676049.001.0001>
- Koepke, S., & Denissen, J. J. (2012). Dynamics of identity development and separation–individuation in parent–child relationships during adolescence and emerging adulthood – A conceptual integration. *Developmental Review*, 32(1), 67–88. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2012.01.001>
- Kohlberg, L. (1969). *Stages of moral development and moral thought and action..* Holt.
- Kohlberg, L. (1976). Moral Stages and Moralization. The Cognitive-Development Approach. In T. Lickona (Ed.), *Moral Development and Behavior: Theory and Research and Social Issues* (pp. 31–53). Holt, Rinehart, and Winston.
- Kohlberg, L. (1984). *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages (Essays on Moral Development, Volume 2)*. Harper & Row.
- Kon, I. S. (1986). *Kapitoly z psychologie dospívání*. SNP.
- Končeková, E. (2007). *Vývinová psychológia* (2nd ed.). Vydavateľstvo Michala Váška.
- Kroger, J. (2000). *Identity development: Adolescence Through Adulthood*. SAGE Publications.
- Kňážek, G., Suchá, J., Dolejš, M., & Pipová, H. (2021). Prevalence of computer-gaming in the general population of adolescents: Results from a Czech population-based survey. *Behaviour & Information Technology*, 40(11), 1169–1176. <https://doi.org/10.1080/0144929x.2021.1891461>
- Lajčiaková, P. (2020). *Morálne dilemy v psychologických súvislostiach*. Verbum.

- Lane, R. D. (2008). Neural substrates of implicit and explicit emotional processes: A unifying framework for psychosomatic medicine. *Psychosomatic Medicine*, 70(2), 214–231. <https://doi.org/10.1097/psy.0b013e3181647e44>
- Lane, R. D., & Schwartz, G. E. (1987). Levels of emotional awareness: A cognitive-developmental theory and its application to psychopathology. *American Journal of Psychiatry*, 144(2), 133–143. <https://doi.org/10.1176/ajp.144.2.133>
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Grada Publishing.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Grada Publishing.
- Lee, J. A., Ye, S., Sneddon, J. N., Collins, P. R., & Daniel, E. (2017). Does the intra-individual structure of values exist in young children? *Personality and Individual Differences*, 110, 125–130. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.01.038>
- Lewis-Smith, I., Pass, L., & Reynolds, S. (2020). How adolescents understand their values: A qualitative study. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 26(1), 231–242. <https://doi.org/10.1177/1359104520964506>
- Longstreet, P., Brooks, S., & Gonzalez, E. S. (2019). Internet addiction: When the positive emotions are not so positive. *Technology in Society*, 57, 76–85. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2018.12.004>
- Macek, P. (1999). *Adolescence*. Portál.
- Macek, P. (2003). *Adolescence* (2nd ed.). Portál.
- Macek, P., Mareš, J., Ježek, S., & Valášková, M. (2002). Současný výzkum adolescentů: východiska, soubor, metody. In V. Smékal & P. Macek (Eds.), *Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické aspekty* (pp. 129–148). Barrister & Principal.
- Manková, D., Dudysová, D., Novák, J., Fárková, E., Janků, K., Kliková, M., ... & Kopřivová, J. (2021). Reliability and validity of the Czech version of the Pittsburgh sleep quality index in patients with sleep disorders and healthy controls. *BioMed Research International*, 2021, 1–9. <https://doi.org/10.1155/2021/5576348>
- Marcia, J. (1980). Identity in Adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). Wiley.

- Masten, C. L., Telzer, E. H., Fuligni, A. J., Lieberman, M. D., & Eisenberger, N. I. (2012). Time spent with friends in adolescence relates to less neural sensitivity to later peer rejection. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 7(1), 106–114. <https://doi.org/10.1093/scan/nsq098>
- Matějček, Z. (1994). *Co děti nejvíc potřebují*. Portál.
- Meeus, W., & Dekovic, M. (1995). Identity Development, Parental and Peer Support in Adolescence: Results of a National Survey. *Adolescence*, 30(120), 931–944.
- Minarčíková, N., & Preiss, M. (2017). Sociální desirabilita a integrita zjišťována za pomoci polostrukturovaného rozhovoru. *Psychologie a její kontexty*, 8(1), 101–114. https://psychkont.osu.cz/fulltext/2018/2018_1_10_Minarikova-Preiss.pdf
- Ministerstvo vnitra České republiky. (n.d.). *Legislativa*. <https://www.mvcr.cz/gdpr/clanek/gdpr-web-legislativa-legislativa.aspx>
- Munsch, A. (2021). Millennial and Generation Z digital marketing communication and advertising effectiveness: A qualitative exploration. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 31(1), 10–29. <https://doi.org/10.1080/21639159.2020.1808812>
- Murphy, B. J. (2019). Two-Worlds Theory: When Offline and Online Worlds Begin to Blur. In N. Lee (Ed.), *The Transhumanism handbook*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16920-6_46
- Musschenga, A. (1984). Can sociobiology contribute to moral science and ethics? *Journal of Human Evolution*, 13(1), 137–147. [https://doi.org/10.1016/s0047-2484\(84\)80084-6](https://doi.org/10.1016/s0047-2484(84)80084-6)
- Noack P. (1992, September). *The where and what of leisure time in middle adolescence* [Poster session]. Vth European Conference on Developmental Psychology, Seville, Spain.
- Nowland, R., Necka, E. A., & Cacioppo, J. T. (2017). Loneliness and social internet use: Pathways to Reconnection in a digital world? *Perspectives on Psychological Science*, 13(1), 70–87. <https://doi.org/10.1177/1745691617713052>
- O’Keeffe, G. S., & Clarke-Pearson, K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), 800–804. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-0054>

- Osius, E., & Rosenthal, J. (2009). *The National Research Council/ Institute of Medicine's Adolescent Health Services: Highlights and Considerations for State Health Policymakers*. National Academy for State Health Policy.
- Padilla-Walker, L. M., & Jensen, L. A. (2015). Validation of the long- and short-form of the ethical values assessment (EVA). *International Journal of Behavioral Development*, 40(2), 181–192. <https://doi.org/10.1177/0165025415587534>
- Petersen, A. C. (1988). Adolescent development. *Annual review of psychology*, 39, 583–607. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.39.020188.003055>
- Pew Research. (2020). *Internet & technology – Research and data from the Pew Research Center*. Pew Research Center.
<https://www.pewresearch.org/topic/internet-technology/>
- Piaget, J. (1932). *The moral judgement of the child*. Kegan and Paul.
- Piaget, J., & Inhelderová, B. (2001). *Psychologie dítěte*. Portál.
- Pontes, H. M., & Griffiths, M. D. (2015). Measuring DSM-5 internet gaming disorder: Development and validation of a short psychometric scale. *Computers in Human Behavior*, 45, 137–143. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.006>
- Pontes, H. M., Schivinski, B., Sindermann, C., Li, M., Becker, B., Zhou, M., & Montag, C. (2019). Measurement and conceptualization of gaming disorder according to the World Health Organization framework: The development of the gaming disorder test. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 19(2), 508–528. <https://doi.org/10.1007/s11469-019-00088-z>
- Považanová, B., & Dolejš, M. (2020). *Škála mapovania hodnôt*.
- Považanová, B., Dolejš, M., & Suchá, J. (2020). *Dotazník používání internetu*.
- Priporas, C., Stylos, N., & Fotiadis, A. K. (2017). Generation Z consumers' expectations of interactions in smart retailing: A future agenda. *Computers in Human Behavior*, 77, 374–381. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.058>
- Procházka, R., Suchá, J., Dostál, D., Dominik, T., Dolejš, D., Šmahaj, J., Kolařík, M., Glaser, O., Viktorová, L., & Friedlová, M. (2021). Internet addiction among Czech adolescents. *PsyCh journal*, 10(5), 679–687. <https://doi.org/10.1002/pchj.454>

- Radović, V., Ljajić, S., & Dojčinović, M. (2021). Media paradigms and programmed code of values orientation in adolescence. *TEM Journal*, 10(2), 682–691. <https://doi.org/10.18421/tem102-24>
- Ramírez, J. M., & García-Segura, L. A. (2017). Cyberspace: Risks and benefits for society, security and development. *Springer*. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-54975-0>
- Rammstedt, B., & John, O. P. (2007). Big Five inventory-10. PsycTESTS Dataset. <https://doi.org/10.1037/t01744-000>
- Reinikainen, H., Kari, J. T., & Luoma-aho, V. (2020). Generation Z and organizational listening on social media. *Media and Communication*, 8(2), 185–196. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.2772>
- Resilience Research Centre. (2018). *CYRM and ARM user manual*. Halifax, NS: Resilience Research Centre, Dalhousie University. <http://www.resilienceresearch.org>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
- Rowland, L., & Klisanin, D. (2018). Cyber-kindness: Spreading kindness in cyberspace. *Psychology Review*, 12(1). <http://mprcenter.org/review/cyber-kindness-spreading-kindness-in-cyberspace/>
- Rutter, M. (1995). *Psychosocial disturbances in young people: Challenges for prevention*. Cambridge University Press.
- Salaceanu, C. (2019). The Evolution of Human Values – A Comparative Study of Values in Adolescents and Emerging Adults. *Postmodern Openings*, 10(2), 74–83. <https://doi.org/10.18662/po/72>
- Santrock, J. (2012). *Adolescence*. McGraw-Hill.
- Schiffman, L. G., Sherman, E., & Long, M. M. (2003). Toward a better understanding of the interplay of personal values and the internet. *Psychology and Marketing*, 20(2), 169–186. <https://doi.org/10.1002/mar.10066>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.

- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519–542. <https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Schwartz, S. H. (2005). Robustness and fruitfulness of a theory of universals in individual human values. In A. Tamayo & J. Porto (Eds.), *Valores e comportamentos nas organizações* (p. 56–95). Vozes.
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., ... & Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663–688. <https://doi.org/10.1037/a0029393>
- Schwartz, S. H., & Cieciuch, J. (2021). Measuring the refined theory of individual values in 49 cultural groups: Psychometrics of the revised portrait value questionnaire. *Assessment*, 29(5), 1005–1019. <https://doi.org/10.1177/1073191121998760>
- Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M., & Park, L. (1997). The “big three” of morality (autonomy, community, divinity) and the “big three” explanations of suffering. In A. M. Brandt & P. Rozin (Eds.), *Morality and health* (p. 119–169). Taylor & Francis/Routledge.
- SKP. (2022). *Slovenská komora psychologov*. <https://www.komorapsychologov.sk>
- Statista. (2020, May 18). *Topic: Social media*. <https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/>
- Steinert, S. (2020). Corona and value change. The role of social media and emotional contagion. *Ethics and Information Technology*, 23(S1), 59–68. <https://doi.org/10.1007/s10676-020-09545-z>
- Suchá, J., Dolejš, M., Pipová, H., Maierová, E., & Cakirpaloglu, P. (2018). *Hraní digitálních her českými adolescenty*. Univerzita Palackého v Olomouci. <https://doi.org/10.5507/ff.18.24454245>
- Světlák, M., Maršová, K., Bernátová, T., & Winklerová, L. (2017). Emotional awareness in adolescents – a pilot study of psychometric properties of the Czech adaptation of the levels of emotional awareness scale for children LEAS-C. *Česká*

- a slovenská neurologie a neurochirurgie*, 80/113(2), 197–207.
<https://doi.org/10.14735/amcsnn2017197>
- Šmahaj, J., Zielina, M., Viktorová, L., Hartmanová, P., Augustinová, K., Hamplová, M., & Nováková, K. (2015). *Úvod do kyberpsychologie*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šmotek, M., Fárková, E., Manková, D., & Kopřivová, J. (2020). Evening and night exposure to screens of media devices and its association with subjectively perceived sleep: Should “light hygiene” be given more attention? *Sleep Health*, 6(4), 498–505. <https://doi.org/10.1016/j.sleh.2019.11.007>
- Štefanovič, J., & Greisinger, J. (1987). *Psychológia*. 2. vyd. Osveta.
- Švancara, J. (1981). *Kompendium vývojové psychologie*. SNP.
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71(2), 103–113. <https://doi.org/10.1353/jip.2015.0021>
- Vazsonyi, A. T., Chen, P., Young, M., Phagava, H., Jeannin, A., & Michaud, P. (2008). A test of Jessor’s problem behavior theory in a eurasian and a western European developmental context. *Journal of Adolescent Health*, 43(6), 555–564. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.06.013>
- Vecchione, M., Schwartz, S. H., Davidov, E., Cieciuch, J., Alessandri, G., & Marsicano, G. (2019). Stability and change of basic personal values in early adolescence: A 2-year longitudinal study. *Journal of Personality*, 88(3), 447–463. <https://doi.org/10.1111/jopy.12502>
- Vernon, P., & Allport, G. W. (1931). A test for personal values. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 26(3), 231–248.
- Seltzer, V. C. (1989). *Psychosocial worlds of the adolescent: Public and private*. John Wiley & Sons.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Portál.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Wang, L., & Ngai, S. S. (2020). The effects of anonymity, invisibility, asynchrony, and moral disengagement on cyberbullying perpetration among school-aged children

- in China. *Children and Youth Services Review*, 119.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105613>
- Wang, W., Li, D., Li, X., Wang, Y., Sun, W., Zhao, L., & Qiu, L. (2018). Parent-adolescent relationship and adolescent internet addiction: A moderated mediation model. *Addictive Behaviors*, 84, 171–177.
<https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2018.04.015>
- We Are Social. (2019, January 18). *Global digital report 2019*. Creative Agency – We Are Social UK. <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>
- Young, K. S. (1996). *Internet addiction test (IAT)*. PsycTESTS Dataset.
<https://doi.org/10.1037/t41898-000>
- Youniss, J., & Haynie, D. L. (1992). Friendship in adolescence. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 13(1), 59–66.
<https://doi.org/10.1097/00004703-199202000-00013>
- YouTube. (2021). <https://www.youtube.com/intl/en-GB/about/press/>
- Zimbardo, P. G. (1969). The Human Choice: Individuation Reason and Order versus Deindividuation Impulse and Chaos. *Nebraska Symposium on Motivation*, 17, 237–307.

Menný register

A

Akdemir, D. 29, 30

Allport, G. W. 44

Anderson, M. 25

Arnett, J. J. 12, 26, 50

B

Bagchi, K. K. 43

Banárová, K. 19

Bardi, A. 45

Benish-Weisman, M. 42, 44

Benski, T. 29

Bernard, M. E. 18

Bobrova, L. 32

Bronfenbrenner, U. 22

C

Cacioppo, J. T. 31

Cacioppo, S. 31

Cakirpaloglu, P. 45, 85, 93

Cerniglia, L. 30, 31

Cieciuch, J. 41, 44, 48, 53, 85, 88, 94, 96

Cillessen, A. H. 43

Clarke-Pearson, K. 26

Cooper, C. R. 20

Costa, P. T. 43

Crone, E. A. 31

Č

Čačka, O. 14

Čerešník, M. 11, 13, 15, 16, 20, 27

Čerešníková, M. 27

D

Daniel, E. 42, 44

Daoud, R. 26

David, D. 18

De Holanda Coelho, G. L. 42, 45

Dekovic, M. 21

Demir, Y. 32

Denissen, J. J. 42

Dimock, M. 25

Dolejš, M. 93, 94, 95, 96

Dror-Shpoliansky, D. 27

E

Ekström, M. 32

Ellis, A. 18

Elsayed, W. 28

Ercengiz, M. 29

Erikson, E. H. 16, 17

F

Fellows, L. K. 41

Firth, J. 30

Firth, J. A. 30

Fischer, R. 43

Fisher, E. 29

Fleming, J. 39, 41

Freud, S. 40, 41

G

Gáborová, L. 14, 15, 21

Galbraith, R. E. 16

García-Segura, L. A. 26

Gatjal, V. 11, 13, 15, 16

Gilliganová, C. 39, 40

Gioia, F. 29

Gottschalk, F. 30

Gouveia, V. V. 44

Greisinger, J. 19

Gruenenfelder-Steiger, A. E. 42

Grusec, J. E. 21

H

Haynie, D. L. 42

Heidbrink, H. 16

Higgins, E. T. 18

Hofmann-Towfigh, N. 42

Holdoš, J. 25

Hongladarom, S. 23

Hurlock, E. 12

CH

Choden, K. 33

I

Inhelderová, B. 13

J

Jakabčic, I. 15, 21, 22

Jensenová, L. A. 48–50, 53, 85, 86,
93–95

Jiang, J. 25

Jones, T. M. 16

K

Kabíček, P.

Karaer, Y. 29, 30

Kindschi, M. 42

Klisanin, D. 26

Knafo-Noam, A. 42

Kňážek, G. 24

Koepke, S. 42

Kohlberg, L. 15, 16, 39–41

Kon, I. S. 14

Končeková, L. 14, 15

Konijn, E. A. 31

Krejčířová, D. 11, 12, 14

Krogerová, J. 17

Kutlu, M. 32

L

Lajčiaková, P. 39

Lane, R. D. 28, 29

Langmeier, J. 11, 12, 14

Lee, J. A. 46

Lewis-Smith, I. 42, 44

Longstreet, P. 29

M

Macek, P. 11, 13, 16–18, 20, 21

Manková, D. 31

Marcia, J. 11

Masten, C. L. 31

Matějček, Z. 11

McCrae, R. R. 43

Meeus, W. 21

Minarčíková, N. 26

Munsch, A. 25

Murphy, B. J. 28

Musschenga, A. 41

N

Ngai, S. S. 26

Noack, P. 20

Nowland, R. 27

O

Orel, M. 12

Osius, E. 12

P

Padilla-Walkerová, L. M. 50, 53, 85, 86,
93–95

Petersenová, A. C. 14, 20

Piaget, J. 13, 15, 16, 38, 41

Pipová, H. 86, 94

Porubčanová, D. 14, 15, 21

Považanová, B. 34, 53, 85, 86, 88, 93–96

Preiss, M. 26

Priporas, C. 25

Procházka, R. 24

R

Radović, V. 30, 32

Ramírez, J. M. 26

Reinikainen, H. 25

Rokeach, M. 44

Rose, A. J. 43

Rosenthal, J. 12

Rowland, L. 26

Rutter, M. 14

S

Salaceanu, C. 43

Santrock, J. 14

Şar, A. H. 29

Seltzer, V. C. 21

Shany, Y. 27

Shweder, R. A. 48

Schiffman, L. G. 33

Schwartz, G. E. 28, 44

Schwartz, S. H. 45–48, 53, 85, 88, 93,
94, 96

Smith, L. 42, 44

Steinert, S. 33

Suchá, J. 27, 29, 32, 34, 53, 85, 86, 93,
94

Světlák, M. 28

Š

Šmahaj, J. 27

Šmotek, M. 31

Štefanovič, J. 19

Švancara, J. 12

T

Turner, A. 25

V

Vágnerová, M. 11, 12, 14

Vazsonyi, A. T. 20

Vecchione, M. 42

Vernon, P. 44

W

Wang, L. 26

Wang, W. 29

Y

Young, K. S. 34, 53, 65, 86, 94

Youniss, J. 42

Z

Zimbardo, P. G. 25

Vecný register

A

adolescencia

- neskorá 12, 16, 17
- skorá 12, 44
- stredná 12, 16, 17

autorita 12, 19, 28, 38, 48, 49, 83, 84

B

batéria testová 54, 55, 65

Č

Česká republika 24, 55

D

dni

- pracovné 61–63, 71–73
- voľné 62, 63, 71

dospelosť 12, 17, 38, 42, 43, 48

dospievanie 11, 12, 15, 17, 19–22, 32

dotazník **34**, 47, 48, 50, 53–57, 60, 61, 64–66, 72, 75, 79, 85–87, 93, 94

E

efekt disinhibičný 25, 26

ego, id, superego 40

emócie 14, 15, 19, 25, **28**–31, 33, 34

Ethical Values Assessment **50**

etika

– autonómie 49, 50

– spirituality 49, 50

– spoločnosti 15, 49, 50

F

faktor

– benevolencia 57

– bezpečnosť 57, 69, 71, 72, 75, 76, 90

– hedonizmus 57, 49, 69, 70, 72–74, 77, 89, 91

– konformita 69, 71, 72, 74–77, 80, 90

– moc 69, 70–75, 77, 81, 89, 90

– samostatnosť 58, 69, 70, 72, 73, 78, 89

– stimulácia 58, 69, 70, 72–74, 78, 89

– tradícia 69, 71–73, 75, 76, 79, 80, 89–91

– univerzalizmus 59, 69, 71, 72, 74, 75, 79, 80, 89, 90

úspech 59, 69, 70, 72–74, 79, 91

G

generácia

– baby boomers 25

– Y 25

– Z 25
gymnázium 55

H

hodnoty

- autonómne 8, 49, 50, 56, 60–64, 66, 80, 81, 87
- spirituálne 9, 50, 56, 60–64, 67, 80, 81, 87, 88
- spoločenské 9, 33, 50, 56, 60–65, 66, 80, 81, 87, 88
- základné **45**, 46, 47, 88

hráč 24

CH

charakter 15, 18, 21, 83

I

identita 12, **16**, 17, 20, 27, 28, 31

individualita 21

internet 9, **23**–25, 27–**31**, 32, **33**, **34**, 43, 44, 53, 54, 60–66, 71–77, 79, 80–88, 90–93

J

ja 9, 17

- aktuálne 17
- ideálne 17, 18

K

komunikácia 12, 21, 26, 27, 29, 31, 32, 43, 47

konflikt 14, 18, 19–21, 76

kontinuum motivačné 46

M

médiá sociálne 25–28, 30–32, 34

mladistvý 26–28, 32, 77, 82

morálka

- autonómna 38
- heteronómna 38
- konvenčná 15, 39, 40
- postkonvenčná 15, 16, 39
- predkonvenčná 39
- spravodlivosti 40
- starostlivosti 40

moratórium psychosociálne 17

mozog 30, 31

N

nadužívanie 66

normy 15, 22, 39, 40, 41, 45, 49, 69, 77, 90

O

odklad 27

osobnosť 11, 15, 16, 18, 19, 26, 28, 31, 32, 38, 40, 41, 44, 45, 48

P

pandémia 23, 29 33, 55
 pedagóg 83
 Portrait values questionnaire **47**
 potreba 13, 27, 37, 40, 42, 46, 49, 54, 60, 66, 71, 76, 77, 79
 používateľ 23, 24, 48
 predpuberta 11
 presvedčenie 13, 15, 22, 44
 prianie 47, 56, 60, 66
 priateľstvo 17, 21, 42
 princípy etické 39, 54
 prostredie
 – offline 23, 26–28, 31
 – online 23–**26**–28, 30–34, 43
 psychológ 51, 83
 pubescencia 11, 13
 puberta 11, 13, 14, 16, 17, 21

R

regulácia emočná 18, 29–31
 relativizmus morálny 38
 respondent 47, 50, 54, 55, 65, 75
 rodina **19**–21, 39, 42, 49, 53, 59, 66, 72, 81
 rovesníci 15, **19**, 21, 26, 37, 41, 42, 53, 58
 rozptýlenie 27, 28

S

sledovanie videí 74, 83, 90
 Slovenská republika 24, 59
 sieť sociálna 9, 23, 24, 33, 34, 43, **53**, 54, 60, 62, 63, 69, 72, 73, 81
 spoločnosť 15–17, **19**, 20, 22, 25, 28, 32, 37, 40, 43, 48–50, 54, 57, 61, 64, 65, 69, 72
 správanie 16, 18, 20, 25, 31, 34, 38, 39, 41–45
 impulzívne 25
 – rizikové 20
 systém hodnotový 9, 14, 32, 33, 35, 37, **43**, 44, **45**, 51, 53, 54, 65, 81

Š

škola základná, stredná, odborná 24, 55

T

technológia 24–26, 32
 tínedžer 23, 25, 37, 42

U

učilište 55
 uvedomenie emočné 28
 uzavretie 17, 27
 úspech 18, 27, 42, 59, 69, 70, 72–74, 79–81

V

videá nevhodné 9, 64, 74, 75, 81

vplyv

- negatívny 28, 29, 31, 32, 33, 53, 65, 81
- pozitívny 26, 32, 33, 53, 66

vývin

- emocionálny **14**, 28
- kognitívny **13**, 14, 15
- morálny **15**, 16, **38–41**
- ontogenetický 22

vzťah 12, 15, **16**, 17, **19–22**, 27, 29–31, 33, 37, 38, 42, 43, 45, 48, 53, 80

Z

zariadenie školské 55

závislosť od internetu 24, 27, 29, 32, **33**, **34**, 65, 66, 73, 76, 77, 79, 81

zmena 11–15, 18, 19, 21, 22, 25, 28, 30, 33, 41, 43, 54, 58, 69, 79

– biologická 14

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Považanová, Barbora

Hodnoty českých a slovenských adolescentov pod vplyvom kyberpriestoru
/ Barbora Považanová, Martin Dolejš, Gabriel Kňážek, Katarína Banárová.

-- 1. vydanie. -- Praha : Togga, 2022. -- 1 online zdroj

Částečně český text, české a anglické resumé

Vydáno ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci. --

Obsahuje bibliografii a rejstříky

ISBN 978-80-7476-298-7 (Togga ; online ; pdf). --

ISBN 978-80-244-6258-5 (Univerzita Palackého ; online ; pdf)

* 316.346.32-053.67 * 004.946(1) * 316.752 * 159.9:004.7 * (437.3) *
(437.6) * (048.8)

– adolescenti -- Česko

– adolescenti -- Slovensko

– kyberprostor

– hodnoty

– kyberpsychologie

– monografie

159.9 - Psychologie [17]

Hodnoty českých a slovenských adolescentov pod vplyvom kyberpriestoru

Barbora Považanová

Martin Dolejš

Gabriel Kňážek

Katarína Banárová

Výkonný redaktor Dušan Neumahr

Zodpovedný redaktor Otakar Loutocký

Jazyková redakcia Otakar Loutocký, Matúš Guziar

Technická redakcia Jiří Jurečka

Grafické spracovanie obálky Barbora Považanová

Vydalo vydavateľstvo Togga (spol. s r. o., Radlická 48, 150 00 Praha 5)

v spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci

(Křížkovského 8, 771 47, Olomouc)

Vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

1. vydanie

Praha 2022

DOI: 10.5507/ff.22.24462578

ISBN 978-80-7476-297-0 (Togga, tlačená publikácia)

ISBN 978-80-7476-298-7 (Togga, online: iPDF)

ISBN 978-80-244-6257-8 (Univerzita Palackého, tlačená publikácia)

ISBN 978-80-244-6258-5 (Univerzita Palackého, online: iPDF)

2021/0339 (tlačená publikácia)

2021/0340 (online: iPDF)

Nepredajná publikácia